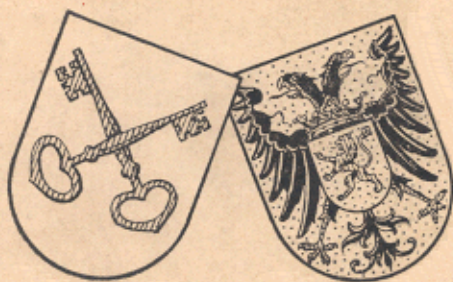

Leidsch Jaarboekje.

A. W. SIJTHOFF'S UITG.-Mij. — LEIDEN.

1911

JAARBOEKJE .

Jaarboekje

VOOR

Geschiedenis en Oudheidkunde

VAN

LEIDEN en RIJNLAND.

TEVENS

Orgaan der Vereeniging „Oud-Leiden.”

1911.

(Achtste Jaargang).

LEIDEN. — A. W. SIJTHOFF'S UITG.-M.IJ.

1911.

EEN WOORD VOORAF.

Bijdragen in voldoende getale: daarvoor onzen dank!

Daar verschillende er van echter weder zóó laat inkwamen dat het ook ditmaal onmogelijk werd, het Jaarboekje nog vóór Nieuwjaar het licht te doen zien, heeft de Redactie besloten, de Korte Kroniek niet met 5 November — Oprichtingsdag van „Oud-Leiden” — te sluiten, maar te vervolgen tot 31 December 1910, eene wijziging, welke zij van plan is ook in de volgende jaargangen te bestendigen. Onze medewerkers zullen — naar wij hopen — daarin geene uitnoodiging zien, hunne door onze Commissie zoo gewaardeerde bijdragen nòg later dan tot nog toe wel eens het geval was, in te zenden !

Moge het boekske zijn weg vinden, zooals zijne voorgangers dien gevonden hebben !

De Commissie van Redactie:

J. E. HEERES, Voorzitter.

W. J. J. C. BIJLEVELD, *Secretaris*.

D. HARTEVELT HCZN.

L. KNAPPERT.

J. C. OVERVOORDE.

Vereeniging „Oud-Leiden”.

Verslag over het jaar 1910.

Het Bestuur heeft het genoegen hierbij verslag te geven over de werkzaamheden in het afgelopen jaar.

Op 9 Maart 1910 trad de Heer F. D. K. BOSCH, Litt. cand., ab-actis der Maskerade-Commissie, in ons midden op, met ~~een~~ lezing over: „De Blijde Incomste van Frederik Hendrik binnen Amsterdam, 1642. Eenige historische toelichtingen tot de a. s. Maskerade.”

Als excursie valt te vermelden het bezoek op 9 Mei 1910 gebracht aan het Museum Meermanno-Westreemianum en aan de Schilderijen Collectie van Jhr. Steengracht van Duivenvoorde te 's Gravenhage. Met waardeering herdenkt ons Bestuur de vriendelijke voorlichting der Heeren BYVANCER in genoemd Museum.

Op 9 Juni 1910 maakte een aantal onzer leden gebruik van de welwillende toestemming van den Heer Directeur der Sted. Fabrieken van Gas en Electriciteit alhier, om deze fabrieken te bezichtigen. Een woord

van openlijken dank zij hier nog gebracht aan den Heer N. W. VAN DOEUBIJRGH voor de gastvrije ontvangst ons gezelschap bereid.

Ten gevolge van onze bemoeiingen bij het Gemeentebestuur werd ter plaatse, waar in de Breestraat voorheen „de Blauwe Steen” gelegen heeft, een ronde steen geplaatst. De herinnering aan de plek, waar in de middeleeuwen ontpoortering en gerechtstelling placht te geschieden, wordt zodoende voor het nageslacht bewaard.

In zake ons adres aan de N.-Z.-Hollandsche Tramweg-Maatschappij alhier, betreffende verplaatsing en daardoor behoud van de oude afstandspaaijen op den Rijnsburgschen weg, op 500 en 800 roeden van de stad, aangevende de grenzen, waarbinnen in vroeger eeuwen, geen nering of warmoezerij mocht worden gedaan, kan worden medegedeeld, dat aan ons verzoek welwillend voldaan is.

Ten slotte zij nog vermeld dat, door een onzer leden daarop gewezen, het Gemeentebestuur van Noordwijk-Binnen, zich bereid verklaarde om het opschrift onder de wijzerplaat van den toren, luidende „Daar is uur, noch tijd”, hetwelk door den tand des tijds bijna geheel uitgewischt was, wederom in beetren staat te doen herstellen.

Het Jaarboekje wordt den leden gratis uitgereikt.

HET BESTUUR.

STATUTEN.

Overgenomen uit „Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Donderdag 5 April 1906, n°. 80.

VEREENIGING : Oud-Leiden, te Leiden.

1. De vereeniging Oud-Leiden is gevestigd te Leiden en stelt zich ten doel de bevordering van de kennis van en de belangstelling in de geschiedenis van Leiden en omstreken en het behoud der aldaar nog aanwezige bouwwerken en voorwerpen, belangrijk voor de locale en kunstgeschiedenis.

2. Zij tracht dit doel te bereiken door:

a. het houden van voordrachten en tentoonstellingen, het uitgeven van geschriften en het steunen van pogingen door anderen in den geest der vereeniging ondernomen;

b. het steunen van de pogingen van de commissie voor het stedelijk museum tot het bijeenbrengen van voorwerpen, belangrijk voor de geschiedenis van Leiden en omstreken.

c. het verzamelen van gegevens over in Leiden en omgeving nog aanwezige oude gebouwen en historische voorwerpen.

3. Lid der vereeniging is elk die zich hiertoe bij het bestuur opgeeft en de vastgestelde contributie betaalt.

Lid-begunstiger is elk die eene contributie betaalt van minstens f 10 of een bedrag in eens van minstens f 100.

4. De contributie der gewone leden bedraagt minstens f 2,50 per jaar. Het vereenigingsjaar loopt van 1 Januari

tot 31 December. Het bestuur kan corresponderende leden benoemen buiten Leiden woonachtig. Deze betalen geene contributie, doch hebben gelijke rechten als de leden, behalve ten opzichte van de door de vereeniging uit te geven werken.

5. De leden hebben recht van toegang tot alle ledenvergaderingen en door de vereeniging te houden tentoonstellingen. Zij ontvangen de door of met steun van de vereeniging uit te geven werken gratis of tegen verminderd tarief.

De corresponderende leden genieten alleen van deze laatste bepaling indien zij de voor de gewone leden vastgestelde contributie betalen.

6. Het bestuur bestaat uit minstens 6 leden, op de binnen de 3 eerste maanden van het jaar te houden algemeene vergadering door de leden te benoemen.

Zij nemen voor één jaar zitting, doch zijn terstond herkiesbaar.

In die jaarvergadering wordt verslag gedaan van het afgelopen vereenigingsjaar en rekening en verantwoording afgelegd.

7. Naast de door de algemeene vergadering te benoemen bestuursleden kunnen zitting nemen: een lid aan te wijzen door burgemeester en wethouders van Leiden en een lid aan te wijzen door het collegium van het Leidsch Studentenkorp. Deze 2 bestuursleden moeten lid zijn der vereeniging.

8. Het bestuur benoemt uit zijn midden een voorzitter, een ondervoorzitter, een secretaris en een penningmeester en regelt onderling de werkzaamheden.

9. De inkomsten der vereeniging bestaan uit contributies, giften in eens, entrées op te houden tentoonstellingen en opbrengst van uit te geven werken.

10. De vereeniging wordt aangegaan voor den tijd van 29 jaren en 11 maanden, te rekenen van den dag van oprichting, zijnde 5 November 1902.

11. Niet in deze statuten voorziene gevallen worden door het bestuur beslist.

12. Wijzigingen in deze statuten mogen alleen gebracht worden door besluit van de meerderheid der leden aanwezig op de algemeene vergadering, nadat het voorstel hiertoe minstens eene week te voren aan de leden is medegedeeld.

Deze wijzigingen treden eerst in werking nadat hierop de Koninklijke goedkeuring is verkregen.

Bij ontbinding der vereeniging wordt bij het ontbindingsbesluit geregeld op welke wijze gehandeld zal worden met de eventueel in het bezit der vereeniging zijnde voorwerpen. Het archief wordt aan het gemeentebestuur van Leiden aangeboden ter plaatsing in het gemeentearchief, en het eventueel aanwezig batig saldo, na aftrek van alle lasten, wordt aangeboden aan de gemeente Leiden, om te strekken tot aankopen ten behoeve van het stedelijk museum, behoudens de inachtneming van de voorschriften van art. 1702 B. W.

(Volgen de *onderteekeningen.*)

Goedgek. bij Koninklijk besluit dd. 14 Maart 1906 n°. 50.

Mij bekend,

De Minister van Justitie,

E. E. VAN RAALTE.

Bestuur:

Dr. L. KNAPPERT, *Voorzitter.*

Dr. P. J. BLOK, *Onder- Voorzitter.*

S. J. LE POOLE L.Gz., *Secretaris.* (Bilderdijkstraat 1).

D. HARTEVELT H.Cz., *Penningmeester.* (Nieuwe Rijn 64).

Mr. Dr. J. C. OVERVOORDE.

AUG. L. REIMERINGER.

Jhr. W. A. BEELAERTS VAN BLOKLAND.

Commissie voor de redactie van het Jaarboek je:

Mr. J. E. HEERES, *Voorzitter.*

W. J. J. C. BIJLEVELD, *Secretaris.*

D. HARTEVELT H.Cz.

Dr. L. KNAPPERT.

Mr. Dr. J. C. OVERVOORDE.

Ledenlijst der Vereeniging „Oud-Leiden.”

Mr. P. J. M. Aalberse.	Ds. W. Briët.
W. Alt.	Mr. P. E. Briët.
Mr. M. d'Aumerie.	Burgersdijk & Niermans.
Dr. H. G. Van de Sande	Dr. K. H. Th. Bussemaker.
Bakhuyzen.	Mevr. B. J. W. Bijleveld —
J. M. v. Beek.	Van der Vliet.
Jhr. H. Beelaerts van	W. J. J. C. Bijleveld.
Blokland.	J. W. O. Clant.
Jhr. W. H. Beelaerts van	Mr. H. M. A. Coebergh.
Blokland.	Mr. J. A. F. Coebergh.
Dr. A. Beets.	J. G. Colenbrander.
Dr. J. M. Van Bemmelen.	F. R. Crommelin.
G. L. v. d. Berg.	L. H. Daendels.
D. Beuth.	F. A. Deë.
Mej. R. A. Biegel.	Mevr. Wed. Mr. Ch. M. Dozy.
J. W. C. Bloem.	J. P. Driessen.
Dr. P. J. Blok.	Dr. P. Aug. Driessen.
Dr. G. J. Boekenooen.	Carl Th. Driessen.
C. Bonger.	Felix Driessen.
C. Bos.	G. L. Driessen.

Mevr. Wed. P. L.C. Driessen.	Dr. C. Snouck Hurgronje.
Mr. H. L. Drucker.	Dr. G. Jelgersma.
Dr. A. H. Van Eek.	H. J. Jesse.
Mr. A. Van der Elst.	R. Jesse Rzn.
Mr. A. Meerkamp van Embden.	Mr. H. W. C. J. de Jong.
Mr. J. W. Enschedé.	Dr. G. Kalff.
V. L. G. Farensbach.	Dr. P. Th. L. Kan.
K. A. Felix.	Gemeente Katwijk.
H. W. Fischsr.	J. M. van Kempen Sr.
Mr. S. J. Fockema Andreae.	J. Kloos.
Dr. A. P. N. Franchimont.	H. H. v. d. Kloot Meyburg.
Mej. H. J. De Fremery.	Dr. L. Knappert.
A. W. Frentzen.	Mevr. Wed. J. Kneppelhout — v. Braam.
G. Gerlings.	J. Koorevaar P.Azn.
H. F. C. Gerlings.	Mej. C. Korsse.
Mej. S Goekoop.	Dr. J. A. Korteweg.
F. Gordon.	S. H. Koster.
J. A. Gorter.	A. De Koster Jr.
Mr. H. B. Greven.	Mevr. C. H. Krantz-Van Dijk.
J. G. M. Van Griethuysen.	Dr. W. Brede Kristensen.
J. A. M. A. Grondhout.	Mevr. Wed. Krol -Van Driel.
E. De Groot.	J. E. Kroon.
Jhr. Mr. N. C. de Gyselaar.	Dr. A. W. Kroon.
D. Hartevelt H.Cz.	J. J. Ter Laag Cz.
J. Hartevelt Az.	Dr. C. S. Lechner.
Mr. J. E. Heeres.	W. A. Leembruggen.
Prof. Dr. D. Hesseling.	Dr. E. C. Van Leersum.
R. Siegenbeek v. Heukelom.	C. P. Van Leeuwen.
M. C. v. d. Hoog.	

Mevr. L. Librecht Lezwijn —
 Nierstrasz.
 J. B. Van Loenen.
 Th. R. Valck Lucassen.
 Dr. W. Martin.
 Dr. P. C. Molhuysen.
 J. P. Mulder.
 W. C. Mulder.
 Mej. M. H. Nederburgh.
 G. W. J. Neeb.
 H. G. A. Obreen.
 M. Kamerlingh Onnes.
 Dr. H. Oort.
 A. W. Overvoorde.
 Mr. Dr. J. C. Overvoorde.
 Bar^{esse} van Pallandt van
 Rosendaël geb. Loudon.
 C. Peltenburg.
 L. D. Petit.
 H. van Poelgeest.
 Mej. C. J. Le Poole.
 S. J. Le Poole.
 S. J. Le Poole L.Gzn.
 Dr. N. W. Posthumus.
 Mr. van der Pot.
 Dames Prins.
 J. J. v. Reenen.
 W. M. C. Regt.
 Aug. L. Reimeringer.
 Jhr. J. A. Repelaer.

Dr. C. L. Reuvens.
 Mej. G. B. C. Van Rhijn.
 Jhr. W. F. Röell.
 Mr. A. J. v. Royen.
 J. Roem.
 J. H. L. Van der Schaaff.
 R. J. Graaf Schimmel-
 penninck.
 W. Schouten.
 J. A. C. Sleyster.
 Dr. J. S. Speyer.
 H. Th. Van Steeden.
 H. E. Stenfort Kroese.
 Jhr. Mr. Victor de Steurs.
 L. G. Van Steyn.
 W. J. P. Suringar.
 Mevr. Wed. Dr. L. J. Surin-
 gar-Muntendam.
 W. J. Suringar.
 G. Henri Sijthoff.
 Mr. H. A. Sypkens.
 G. F. Théonville.
 J. P. Trap.
 Dr. J. Verdam.
 Prof. M. De Villiers.
 Mr. J. Th. C. Viruly.
 Mr. A. C. Visser van IJzen-
 doorn.
 Mr. W. Vissering.
 Mej. M. Vlieland.

Mr. W. Van der Vlught.
Mr. C. Van Vollenhoven.
Mej. Ch. Van Vollenhoven.
Mr. Egbert de Vries.
F. G. Waller.
H. M. Van Waveren.
H. P. Th. Van Wensen.

Mej. M. Weydung.
Jhr. Mr. E. B. F. F. Wittert
van Hoogland.
Mevr. Wed. J. C. Zaalberg—
Vervooren.
Mr. J. B. Zuurdeeg.

KORTE KRONIEK
VAN
LEIDEN EN RIJNLAND.

NOVEMBER 1909.

- 11 Plechtige inwijding van de nieuwe Parochiale school te Warmond.
- Aan den heer W. Cramer, hoofd der Jongensschool 2de klasse te Leiden, op zijn verzoek op de meest eervolle wijze ontslag uit zijne betrekking verleend.
- 17 Te Zegwaard bij herstemming tot lid van den Raad gekozen do heer C. Noordam.
- 19 Inwijding van het nieuwe, in Gothischen stijl opgetrokken, St.-Elisabeths-ziekenhuis aan de Hooigracht te Leiden.
- 20 Overlijden van den Burgemeester van Leiden, Mr. Nicolaas do Ridder.
- 22 De Leidsche Paardentram loopt 30 jaar.
- 28 Mr. J. A. F. Coabergh 40 jaar Notaris ter standplaats Leiden.

December 1909.

- 1 40-jarig ambtsjubileum van den hoer F. Uittenbroek, hoofd van de Chr. School voor on- en minvermogenen aan de Pietefskerkgracht te Leiden.
- Benoemd tot conservator bij 's Rijks Ethnographisch Museum. Dr. H. W. de Visser.

DECEMBER 1909.

- 2 Leidsche Kunstvereniging : Tentoonstelling van schilderijen door Mej. C. de Gavere te Laren.
- 16 Bij Kon. Besluit is aan Dr. A. W. Kroon, lid en voorzitter van het College van regenten over de Rijkswerkinrichting voor Vrouwen te Leiden op zijn verzoek eervol ontslag uit zijn betrekking verleend onder dankbetuiging voor de daarin bewezen diensten en in zijn plaats benoemd tot voorzitter Mr. J. Th. C. Viruly.
- Benoemd tot lid van het College van Regenten aan de Rijkswerkinrichting voor Vrouwen te Leiden de heer F. G. H. Gerlings, directeur der Leidsche Bankvereniging alhier.
- 18 Prof. Dr. J. Boeke, aanvaardt het hoogleeraarsambt in de ontleedkunde aan de Rijksuniversiteit alhier met het uitspreken eener rede over „De menschelijke anatomie in haar verhouding tot vergelijkende anatomie en ontwikkelingsgeschiedenis.”
- Overleden te Leiden de heer A. J. Kuiper, laatst overgebleven firmant der firma Parmentier en Zonen, sajefabriek en breierei, een der belangrijkste industriele instellingen van de stad. Aan 300 personen gaf zij werk. Zij is in eigendom overgegaan aan de firma Clos en Leembruggen, die de exploitatie overneemt.
- Bij Kon. Besluit is met ingang van 1 Januari 1910 benoemd tot directeur van 's Rijks Herbarium te Leiden, tevens lector in de faculteit der wis- en natuurkunde aan de Rijksuniversiteit,, om onderwijs te geven in de systematische botanie,

DECEMBER 1909.

- dr. J. W. Chr. Goethart, thans conservator aan 's Rijks Herbarium.
- 17 Ontbinding der Vereeniging „Leidens Belang”. Boeken en bescheiden worden aan het Gemeente-archief afgestaan.
- 20 Bij Kon. Besl. is de Gemeente-secretaris van Voorhout A. van Sonsbeeck benoemd tot burgemeester van Goirle (N.-Br.)
- Bij Min. besl. is met ingang van 1 Januari benoemd tot conservator bij het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie dr. J. H. Vernhout, tijdelijk conservator.
- 21 De Unie-liberale Kiesvereeniging „Thorbecke” geconstitueerd. Tot bestuursleden werden benoemd : Prof. mr. J. E. Heeres, voorzitter; D. van Gruting, vice-voorzitter; **Mr.** E. C. Wiersma, penningmeester ; Dr. J. Vollgraff, secretaris; C. J. Verzijden; Prof. dr. B. D. Eerdmans; K. I. G. van der Staay.
- 25 Leidsche Kunstvereeniging : Tentoonstelling van een verzameling voorwerpen van Makassaarschen oorsprong, verzameld door den controleur B. B. J. Tideman. Georganiseerd door de afdeling „Leiden” van de Vereeniging „Oost en West.”
- 26 Te Katwijk aan den Rijn op 77-jarigen leeftijd overleden de heer B. C. van Straelen, pastoor. 36 jaren was hij aldaar werkzaam.

DECEMBER 1909.

- 30 De nieuwgebouwde arbeiderswoningen in de wijk
tusschen Zijdracht, Levendaal en Geeregracht ge-
reed gekomen.
- De Gemeenteraad van Noordwijk geeft concessie aan
de Leidsche centrale tot levering van electriciteit
in do gemeente.

Januari 1910.

- 1 De heer F. A. Verster van Wulverhorst herdenkt
den dag, waarop hij 50 jaar geleden in betrek-
king **trad** als administrateur bij het Museum van
Natuurl. Historie te Leiden.
- De heer C. P. van Leeuwen 50 jaren werkzaam
in de boekhandels- en uitgeversfirma J. W. van
Leeuwen.
- 10 Overlijden van Dr. Leendert Punt, rector van het
Leidsch Gymnasium, sinds 1903 in deze functie.
- 13 Leidsche Kunstvereeniging : Tentoonstelling van
Schilderijen door H. J. Wolter.
- 17 Dr. H. T. Colenbrander, secretaris der Commissie
van advies van 's-Rijks Geschiedkundige Publica-
tieten te 's-Gravenhage, toegelaten als privaat-do-
cent in de faculteit der rechtsgeleerdheid aan de
Rijks-Universiteit te Leiden, om onderwijs te ge-
ven in de Staatskundige Geschiedenis.

JANUARI 1910.

- 19 100-jarig jubileum van het College van Collectanten der Ned. Herv. Kerk alhier.
- Overleden in den ouderdom van 59 jaar de heer F. van Cranenburgh, grootindustrieel, lid van de firma Vervoort en van Cranenburgh, ridder in de orde van den Heiligen Gregorius den Grooten.
- Bij Kon. Besl. benoemd tot kantonrechter te Alphen, Mr. J. de Bergh, thans griffier bij het kanton-gerecht te Oss.
- 20 De Leidsche Operettenvereniging „Offenbach” opgericht.
- Benoemd tot burgemeester der gemeente Leiden: Jhr. Mr. Dr. Nicolaas Charles de Gijselaar, lid van de Provinciale Staten van Zuid-Holland.
- 25 Tentoonstelling in de „Lakenhalle” te Leiden van een reeks portretten van Leidsche Burgemeesters, door den Gemeente-archivaris mr. dr. J. C. Overvoorde ingericht.
- 27 Tot lid van den Raad van Zoeterwoude gekozen de heer D. J. Rotteveel.
- Bij Min. besluit met ingang van 1 Febr. op zijn verzoek eervol ontslag verleend aan dr. J. P. Lotsy, als directeur van 's Rijks Herbarium te Leiden.

FEBRUARI 1910.

Februari 1910.

- 4 Tweede Lustrum van de „Vereeniging voor Vrouwelijke Studenten.”
- 8 Bij Kon. Besl. is de heer F. A. Verster van Wulverhorst, administrateur van 's Rijks Museum van Nat. Hist. te Leiden, benoemd tot officier in de orde van Oranje Nassau.
- Benoemd tot kantonrechter te Rotterdam Mr. H. M. G. Kloppenburg, kantonrechter te Leiden.
- Met ingang van 15 Febr. 1910 benoemd tot voorzitter van den Raad van Beroep voor de vermogensbelasting te Leiden en van dien voor de Personeele Belasting aldaar, Prof. Mr. H. Krabbe, te Leiden.
- Prof. Dr. A. W. Nieuwenhuis te Leiden het ridderkruis 1ste klasse van de Koninklijke Saksische Albrochtsorde verleend, geschonken door den Koning van Saksen.
- 335ste verjaardag der Leidsche Hoogeschool. De rector magnificus, prof. dr. J. C. Kluyver, houdt een rede over „De gestadige vervorming der Wetkunde.”
- 10 Tot tijdelijk leraar in de Aardrijkskunde aan de H. B. S. voor Jongens benoemd de heer Chr. Th. H. Dumont.
- 11 Tot praeses collegii van het Leidsch Studentencorps bij enkele candidaatstelling gekozen Jhr. E. F. M. J. Michiels van Verduynen.

FEBRUARI 1910.

- 12 Vijftig jaar geleden dat het burgemeesterschap van Voorhout vereenigd werd met dat van Oegstgeest.
- Bij Kon. Besl. benoemd tot curator der Rijks-Universiteit te Leiden jhr. mr. dr. N. C. de Gijzeiaar, burgemeester van Leiden.
- 16 Tot voorzitter van het departement Leiden der Maatschappij van Nijverheid gekozen de heer M. H. van Waveren.
- 19 De 3 percelen aan de Hooigracht No. 12, 14, 16, aangekocht door de gemeente Leiden, ten behoeve van de Gemeentelijke Gas- en Electriciteitsfabrieken, voor f 11.200.
- 20 Leidsche Kunstvereniging : Tentoonstelling van Schilderijen etc. door W. C. de Zwart.
- 24 Eervol ontslag aan mej. 1. M. Oort, als tijdelijk leerares aan de H. B. S. voor Meisjes.
- Eervol ontslag aan den heer H. Brouwer als directeur van de Kweekschool voor Onderwijzers en Onderwijzeressen.
- 25 Leidsche Kunstvereniging : Voordracht met Lichtbeelden door dr. W. Vogelsang, over „Tuin en Park.”
- 26 Overlijden op 86-jarigen leeftijd van den heer M. van Wesel, oud-godsdienstleeraar bij de Israëlitische Gemeente en hare instellingen te Leiden.

MAART 1910.

Maart 1910.

- 1 | 50-jarig bestaan van het Leidsch Dagblad.
- | De heser C. 1. Broers 60 jaren werkzaam aan de
| fabriek van gouden en zilveren werken der firma
| Van Kempen en Zoon, te Voorschoten.
- | Installatie van jhr. mr. dr. N. C. de Gijselaar als
| burgemeester van Leiden.
- | Den heer A. J. W. Monnik, benoemt burgemeester
| van Aalten, wordt op zijn verzoek op de meest
| eervolle wijze ontslag verleend als Secretaris van
| Warmond.
- 11 | Vereeniging „Oud-Leiden.” — Vergadering met da-
| mes in „Maison Prins.” De ab-actis van de Mas-
| kerade-Commissie, de heer F. D. K. Bosch, houdt
| eene causerie over het onderwerp van den in
| Juni te houden historischen optocht van het
| Leidsch Studentencorps, voorstellende : „De blijde
| Incomste van Zijne Hocheit Frederick Hendrick
| binnen Amsterdam, in het gezelschap van Haare
| Majesteit Henriëtte Maria van Bourbon, Conin-
| ginne van Engeland t, met hunne hooghe Gevolghen,
| ton twee en twintighsten van Bloemaant in den
| Jaare 1642.”
- 13 | Opening van de 3de school der Vereeniging voor
| Christelijk Onderwijs ten behoeve van on- en min-
| vermogenden te Leiden aan de Middelste- en Uiter-
| ste Gracht,.
- | Openbare Leeszaal o n Bibliotheek „Reuvens”, Bree-
| straat 27, geopend. Mejuffrouw Reuvens, de schenk-

MAART 1910.

ster van dit groote pand, werd in het openingswoord door prof. Kuenen, als voorzitter der Vereeniging van de Volksleeszaal, warme hulde gebracht.

- 15 De Leidsche Universiteit verleent het Eeredoctoraat aan Prof. Dr. Edw. Lehmann, hoogleeraar te Kopenhagen, thans benoemd te Berlijn en aan den heer D. F. Scheurloer, bankier te 's-Gravenhage, bekend als schrijver van belangrijke werken op het gebied der muziekgeschiedenis, in het bijzonder van Nederland.
- 17 Benoemd tot lector in de faculteit der geneeskunde aan de Rijks-Universiteit te Leiden, om onderwijs te geven in de histologie, Dr. E. van de Velde te 's-Gravenhage.
- Bij Min. beschikking benoemd tot adjutor voor de Midden-Aziatische talen aan de Rijks-universiteit te Leiden, Dr. S. Marquart, thans conservator bij 's Rijks Ethnographisch Museum alhier.
- Rij Min. beschikking benoemd tot 3^{den} observator aan de Sterrenwacht te Leiden, de heer L. C. E. G. Voûte.
- 19 De Vereenigde Vergadering van Rijnland benoemt tot secretaris van het Hoogheemraadschap Mr. C. W. van der Pot Bzn., hoofd-commies aan de Prov. Griffie van Overijssel.
- 22 Overleden op 11-jarigen leeftijd de heer P. J. Groen, sedert vele jaren secretaris van het Genootschap Mathesis Scientiarum Genetrix en werkzaam aan het Gemeente-Archief.

MAART 1910.

23	Begin gemaakt met de vernieuwing en verbreding van de Blauwpoortsbrug.
24	Tot rector van het Leidsch Gymnasium benoemd Dr. N. J. Beversen, rector te Zwolle.
26	Leidsche Kunstvereeniging : Tentoonstelling van Schilderijen van C. H. Hammes en C. L. Dake Jz.
29	Bij Kon. Besl. benoemd tot kantonrechter te Leiden Mr. J. Klein, thans kantonrechter te Gouda.
23	De galerij van gipsbeelden van het Rijks Museum van Oudheden, gevestigd in het Gebouw van het Rijks Museum van Natuurlijke Historie, wederom gelopend.
30	De Eerw. Zusters der Congregatie van Onze Lieve Vrouw van Liefde van Angers, in het gesticht „De Goede Herder” onder Zoeterwoude, herdenken het 50-jarig bestaan van hare Stichting.
30	6de Nederlandsche Philologen-Congres.

April 1910.

1	Bij Kon. Besluit benoemd bij hot Rijksbureau tot onderzoek van handelswaren tot. directeur Dr. G. L. Voerman en tot adviseur Prof. Dr. H. P. Wijsman, buitengewoon hoogleeraar aan de Universiteit te Utrecht.

APRIL 1910.

5—7	Jaarvergadering van den Nationalen Vrouwenraad te Leiden.
7	Districtsafdeeling van de Vereeniging „Pro Juventute” te Leiden opgericht, onder het voorloopig bestuur van de heeren prof. mr. J. E. Heeres, F. v. Walsem, prof. mr. A. J. Blok, mr. P. E. Briët, mr. A. van der Elst en de dames R. Driessen en W. Greven.
8	Overlijden van Mr. F. A. Barge, advocaat en procureur.
9	Bezoek van Z. K. H. Prins Hendrik aan de Watermachine „De Leeghwater” aan de Kaag.
	Prof. Dr. P. P. Kuenen, hoogleeraar in de Natuurkunde aan de Universiteit alhier, benoemd tot lid van 't Zeeuwsch Genootschap van Wetenschappen te Middelburg.
13	De nieuw-benoemde lector in de Egyptologie, dr. P. A. A. Boeser, aanvaardt zijn ambt met het uitspraken eener rede over : „De Egyptologie en haar samenhang met andere wetenschappen.”
	Gekozen tot lid van den Gemeenteraad te Ter Aar de heer S. van Vliet Jzn.
14	Benoemd tot regentessen van het Heilige Geest- of Arme Wees- en Kinderhuis mevrouw de wed. S. G. A. Vreede—Van Oosterzee en mevrouw A. C. Montagne—Van der Zee.
	Tot lid van den Gemeenteraad te Waddingsveen gekozen, de heer S. van Leeuwen.

APRIL 1910.

- 15 Opening van het hôtel „Kasteel Oud-Wassenaar,”
voorheen eigendom van en bewoond door den heer
C. J. van der Oudermeulen, te Wassenaar.
- 20 Dr. J. H. Holwerda, conservator aan 's Rijks Museum
van Oudheden, aanvaardt zijn lectoraat in de
Præhistorisch Romeinsche Archiologie met een
rede over dat onderwerp.
- 26 Aan het uurwerk van den Stadhuistoren zijn twee
nieuwe wijzers aangebracht, inplasts van den éénen
wijzer, die sinds onheugelijke tijden dienst deed.
- 27 Tentoonstelling van het Nederlandsch Schoolmuseum
in de Stadsgehoorzaal.
- Tot lid der commissie van het Stedelijk Museum
 „De Lakenhal” benoemd de heer D. Hartevelt
 H.Czn.
- Tot tijdelijk conservator van „De Lakenhal” be-
 soemd de heer J. A. Frederiks.
- 30 H. M. de Koningin heeft bekrachtigd de benoeming
van mr. dr. S. C. G. Jonker, hoogleeraar te Lei-
den, tot lid van de Letterkundige Afdeling der
Koninklijke Academie van Wetenschappen.

Mei 1910.

- 1 Jacobus de Groot 75 jaren werkzaam bij de firma
Kouwenhoven, bloemisten te Warmond.

MEI 1910.

- De heer H. Eekhout op zijn verzoek eervol ontslag verleend als directeur van het Postkantoor te Leiden.
- 2 Overleden te Voorschoten de heer S. Steeneveld, sinds tal van jaren wethouder der Gemeente.
- 7 Installatie van den nieuwen kantonrechter mr. J. Klein.
- 9 Overlijden van mr. Cornelis Foek, sinds 32 jaren lid van het College van Curatoren van de Rijks-universiteit, te Leiden.
- 12 D e te Leiden bekende distilleerderij „de Fransche Kroon,” van Hartevelt en Zoon, viert haar 150-jarig bestaan.
- Bij Kon. Besluit de heer F. G. Kramp benoemd tot ridder in de orde van Oranje Nassau.
- 13 125ste algemeene jaarlijksche vergadering van het Genootschap Mathesis Scientiarum Genetrix te Leiden.
- 17 De Gemeente-Commissie v a n het Nederduitsch-Hervormd Kerkgenootschap te Leiden bericht dat de nieuwe Begraafplaats „Rhijnhof” vanaf 23 Mei in gebruik wordt genomen en vanaf dien datum de begraafplaats aan de voormalige Heerenpoort zal worden gesloten.
- 19 De Gemeenteraad te Leiden neemt aan, het voorstel tot de levering van gas aan de Gemeente Warmond door de Gemeentelijke Gas- en Electriciteitsfabrieken.

MEI 1910.

	De inspecteur der registratie en domeinen te Leiden, de heer A. E. J. Bcrtling, benoemd tot directeur der registratie en domeinen te Leeuwarden.
20	Onze stadgonoot, de heer J. W. van Nouhuys, gezagvoerder bij de Gouvernements-Marine in Ned.-Indië en deelnemer aan de Nederlandsche expeditie naar het Sneeuwgebergte op Nieuw-Guinea, wordt bij zijne terugkomst gehuldigd.
21	Do heer S. C. Tuymelaar, op zijn verzoek eervol ontslagen als burgemeester van Waddingsveen.
	Benoemd tot ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw de hamer J. W. van Nouhuys.
	Dr. F. P. Keyser t.c Leiden benoemd tot keurings-vecarts aan het Gemeente-Slachthuis te Arnhem.
22	De heer J. J. Vernieuwe, pastoor van de St. Petruskerk, eervol ontslag verleend uit zijne pastorale bediening.
24	Opening van de Nieuwe Begraafplaats „Rijnhof.”
26	Het Tuberculose-Museum van de Z.-H. Vereeniging „Het Groene Kruis,” tijdelijk gehuisvest te Leiden in de Stadschoorzaal, wordt geopend door prof. dr. W. Solen, voorzitter der Leidsche Vereeniging ter bestrijding der Tuberculose.

JUNI 1910.

Juni 1910.

- 1 40-jarig jubileum van den Gemeente-ontvanger G. H. Kokxhoorn.
- De heer Jan van Kralingen 65 jaren werkzaam bij den heer Van Egmond te Rijnsburg.
- 6 Benoemd tot kantonrechter-plaatsvervanger in het kanton Leiden mr. A. J. Fokker, advocaat en procureur te Leiden.
- 8 Jaarlijksche Vergadering van de Maatschappij der Nederlands& Letterkunde. Benoemd tot leden mr. A. J. Blok, hoogleeraar in 't Strafrecht te Leiden, W. J. J. C. Bijleveld te Oegstgeest, ds. H. van Druten, predikant der Hervormde Gemeente te Rijnsburg, jhr. mr. dr. N. C. de Gijselaar, burgemeester te Leiden, J. B. van Loenen, hoofdopzichter van het Hoogheemraadschap Rijnland te Leiden en dr. Th. D. Juynboll, adjutor Interpr. Leg. Warner. te Leiden.
- 12 Installatie van den nieuw-benoemden pastoor der St.-Petruskerk, de heer A. J. M. Hafkenscheld.
- 15 Gekozen tot lid, der Provinciale Staten van Zuid-Holland, district Leiden : Mr. P. E. Briët ; herstemming tusschen J. A. Bots en H. Paul; district Leiderdorp: herkozen J. J. van Hoeken en mr. L. M. J. H. Kerstens ; district Zoetermeer: herkozen de beide aftredende leden, de heeren W. B. van Liefland en D. J. G. J. Baron van Pallandt; district Alphen: de beide aftredende leden de heeren W. Los en F. H. van Wichen.

JUNI 1910.

21	Historische optocht, ter gelegenheid van het 335 ^{ste} Lustrum der Leidsche Hoogeschool, door leden van het Leidsch Studentencorps, voorstellende „Die blijde Incomste van Zijne Hoochheit Frederick Hendrick, Prince van Oraniën, Grave van Nassau: etc. etc., vergeselschap van Haare Majesteit Henriëtte Maria Coninginne van Engelant, Vrankrijk ende Ierland, binnen Amsterdam, den twintigsten Mei van den jare 1642.” Schitterende illuminatie van de stad des avonds.
22	Openluchtvoorstelling aan den Zoeterwoudschen Singel van „Alianora, Houwelycksspel van Reynalt van Nassau, Hartoghe van Gelre en Elianora van Engelant”; door leden van het Leidsch Studenten-corps met medewerking van Leidsche dames.
23	Concours Hippique op het Schuttersveld bij Zomervorg.
24	Plechtige Cour, gehouden door Z. H. Frederick Hendrick, Prince van Oraniën, Grave van Nassau, Stathouder van Holland, Zeeland enz. enz. en H. M. Henriëtte Maria, bij de Gratie Gods Coninginne van Groot-Brittaniën, Vrankrijk en Ierland etc.
	Tot lid van de Provinciale Staten, district Leiden, bij herstemming gekozen de heer H. Paul.
25 Juni tot
17 Juli.	Internationale Kegclwedstrijden te Leiden. in de Stadszaal.
28	Feest aangeboden door de Burgerij aan het, Leidsch Studentencorps: ,

JUNI 1910.

30

Prof. dr. J. M. van Bemmelen alhier is gekozen tot Eerelid der „Société Vaudoise des Sciences Naturelles” te Lausanne.

Aan mej. dr. Chr. Ligtenberg op haar verzoek eervol ontslag verleend als leerares aan de H. B. S. voor Meisjes te Leiden.

Dr. B. J. Goossens wordt op zijn verzoek eervol ontslagen als leeraar aan de H. B. S. voor Jongens.

Juli 1910.

4

Do heer Markus Kiel is 50 jaren werkzaam op de looierij-lederfabriek van den heer H. A. Schmier te Leiden.

Opgericht de afdeeling Leiden van de Roomsche Katholieke Middenstandsvereniging.

12

Tot leden van den Gemeenteraad te Noordwijk gekozen de heeren A. van den Berg G.za. en Th. S. van Went.

13

Benoemd tot ridder in de Orde van d a n Nederlandsche Leeuw prof. dr. D. A. de Jong, buitengewoon hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Leiden, algemeen secretaris v a n het i n 1909 te 's-Gravenhage gehouden Negende Internationaal Veeartsenijkundig Congres.

14

Benoemd te Leiden tot hoofd der school 3de klasse No. 1 de heer A. J. J . Verbrugge; tot hoofd

JULI 1910.

- der school 3de klasse No. 2 de heer W. van der Laan; tot directeur der Kweekschool voor Onderwijzers en Onderwijzeressen de heer M. B. Hoogeveen.
- Op zijn verzoek eervol ontslag verleend aan prof. dr. D. A. de Jong als directeur van het Openbaar Slachthuis.
- Aangenomen het voorstel tot het geven van den naam Rapenburg aan een gedeelte van de Steenschuur.
- 16 Dr. J. Moll van Charante gekozen tot lid van den Gemeenteraad van Voorschoten.
- 17 50-jarig bestaan van de Algemeene Vereeniging van Bloembollencultuur. De heer Ernst H. Krelage vermeldt in een Gedenkboek den ontwikkelingsgang van dezen tak van nationale welvaart. Opgericht in 1860 door de heeren H. D. Kruseman Jr. en J. W. Krelage, verscheen in Juli 1890 het, 1ste nummer van het „Weekblad voor Bloembollencultuur,” orgaan van de Algemeene Vereeniging voor Bloembollencultuur te Haarlem, onder redactie van Johs. de Breuk. Later werd de beurs voor den bloembollenhandel opgericht, kwam een z.g. aanzegshuis tot stand en werd een proeftuin ingericht., die evenwel geen duurzaam bestaan had.
- 18 Eene afdeeling van den Nederlandschen Bond van Lichamelijke opvoeding wordt te Leiden opgericht. Het bestuur bestaat uit de heeren M. C. F. Cosijn, voorzitter, M. C. van der Hoog,

JULI 1910.

- Th. A. Boeree, S. Krabbe, mej. E. H. de Goeje,
Dr. C. J. A. van Iterson en mr. J. Draayer,
leden.
- 23 Bezoek van een groot aantal buitenlandsche leden
van het te Amsterdam bijeengekomen Internatio-
naal Uitgeverscongres, aan Leiden, daartoe uitge-
noodigd door A. W. Sijthoff's Uitgevers-Maat-
schappij.
- 26 Tot lid van den Gemeenteraad te Oegstgeest geko-
zen jhr. A. J. B. Six.
- 28 De heer Douma van Rotterdam wordt benoemd
tot keuringsveearts, tevens adjunct-directeur van
het Openbaar Slachthuis.
- Benoemd tot regent van het Gereformeerd Minne-
of Arme Oude Mannen- en Vrouwenhuis Prof.
mr. A. J. Blok.
-

Augustus 1910.

- 3 Installatie van den nieuw-benoemden burgemeester
te Waddingsveen, den heer Van Dort Kroon.
- Overleden te Leiden de heer J. F. L. Rietdijk, onder-
wijzer aan de Openbare Jongensschool 1ste klas.
- 9 De Vereeniging „The International Visits Associa-
tion” brengt een bezoek te Leiden. De reeks le-
zingen voor het congres wordt geopend met een

AUGUSTUS 1910.

- voordracht in de Engelsche taal door prof. dr. P. J. Blok over het onderwerp: „Hoe Holland eene natie werd.”
- 13 Overleden te Leiden de heer Willem Kok, architect en mr. timmerman.
- C. van Hoorn, koperslager, 50 jaar in dienst bij den heer J. L. Creighton.
- 19 Mej. L. van den Endt, hoofdverpleegster in 't Acad. Ziekenhuis alhier, benoemd tot directrice van het Friesch Sanatorium „Heremastate” te Joure.
- Benoemd tot hoogleeraar in de faculteit der rechtsgeleerdheid aan de Rijks Universiteit te Leiden, om onderwijs te geven in 't Nederlandsch Burgerlijk recht en het Internationaal Privaatrecht, mr. E. M. Meijers te Amsterdam.
- 20 Mej. S. M. Rouwers, overste van het Mariagesticht, bij Kon. Besluit benoemd tot ridder in de orde van Oranje Nassau.
- 25 Gekozen tot lid van den Gemeenteraad van Alkemade de heer P. de Jong Czn.

September 1910.

- 3 Benoemd tot lector in de faculteit der Wis- en Natuurkunde aan de Rijks-Universiteit te Leiden, om onderwijs te geven in de Phamacografie en Gal-

SEPTEMBER 1910.

	lenische pharmacie de heer W. C. de Graaff, stads-apotheker te Leiden.
	De heer G. L. Brouwer, ontvanger der registratie en domeinen te Leiden, benoemd te 's-Gravenhage.
5	Jan Trouwee is 50 jaar werkzaam bij de firma Jan Zuurdeeg en Zoon, fabrikanten van wollen dekens.
7	Te Alkemade bij herstemming tot Gemeenteraadslid gekozen de heer S. Strijk.
8	Te Rijnsaterwoude gekozen tot leden van den Raad de heeren J. W. de Bruin en E. Heestein.
12	De heer C. J. Leendertz, tot voor korten tijd leeraar aan de H. B. S. voor Jongens te Leiden, te Oosterbeek overleden.
	Opgericht de Leidsche H. B. S. Vereeniging „Em-tégeës”, ten doel hebbende de beoefening van muziek-, tooncel-, gymnastiek- en schermkunst.
15-17	Tweede Groot-Nederlandsch Studentenmngres. Prof. mr. W. van der Vlugt houdt de openingsrede.
17	Bij Min. Besluit is mr. dr. Th. W. Juynboll, adjutor interpretis leg. Warn. aan de bibliotheek der Rijks-Universiteit te Leiden, aangewezen om onderwijs te geven aan de Hoogere Krijgsschool in het Mohammedaansch Recht.
19	Overdracht van de functie van rector-magnificus door prof. dr. J. C. Kluyver aan prof. dr. P. J. Blok.

SEPTEMBER 1910.

19-21	125-jarig jubileum van het Genootschap Mathesis Scientiarum Genetrix te Leiden.
23-24	Vijftiende congres van Openbare Gezondheidsregeling te Leiden, waaraan eene tentoonstelling verbonden.
26	Postbrug ingezakt.
28	Bij Kon. Besl. is benoemd, met den persoonlijke titel van hoogleeraar, tot leeraar aan de Veeartsenijschool te Utrecht dr. D. A. de Jong Jzn. te Leiden.
29	Tot directeur van het Openbaar Slachthuis wordt dr. W. Stuurman benoemd. Eerste steenlegging van het nieuwe Hervormde Gasthuis te Katwijk aan Zee.
30	Opening van de School met de Bijbel te Warmond.

October 1910.

1	De firma W. Hoogenstraaten en Co. bestaat 50 jaar. De heer H. J. van Nieuhuys vraagt eervol ontslag als directeur der Leidsche Stoomboot,-Maatschappij „De Volharding.”
2	Ds. Enserink doet zijne intrede bij de Gereformeerde kerk te Nieuwveen.
3	Viering van Leidens Ontzet door „Volksspelen.”

OCTOBER 1910.

- 6 Mr. Dr. J. C. Overvoorde, archivaris der gemeente Leiden, aanvaardt eene studiereis naar de tegenwoordige en vroegere Nederlandsche bezittingen en koloniën in Oost en West; en wordt tijdelijk vervangen door den heer W. J. J. C. Bijleveld.
- 8 De heer P. J. Blok vertrekt naar Berlijn om de Leidsche Universiteit te vertegenwoordigen bij het 100-jarig feest, der Universiteit aldaar.
- 12 Mejuffrouw dr. A. Grntterink, apotheker aan het Gemeente-Ziekenhuis te Rotterdam, toegelaten als privaatsdocente in de faculteit der Wis- en Natuurkunde aan de Universiteit te Leiden, om onderwijs te geven in de Mikrochemie.
- 18 Eervol ontslag verleend aan dr. B. M. van Daifsen, leeraar aan de H. B. S. voor Jongens.
- 17 Leidsche Kunstvereniging : Tentoonstelling van Schilderijen van Suze Bisschop-Robertaan.
- 18 Prof. mr. H. B. Greven gekozen tot lid van het „Institut International d e Statistique.”
- 19 Bij Kon. Besl. op zijn verzoek eervol ontslag verleend aan den ontvanger der invoerrechten en accijnzen, den heer G. J. J. Greidanus.
- Te Ter-Aar is opgericht eene kiesvereniging op Chr. Historischen grondslag.
- De eerste steenlegging van de nieuwe Roomsche Katholieke Kerk te Katwijk.

OCTOBER 1910.

- 20 Het voorstel van de heeren Briët C.S. tot afschaffing van de kermis te Leiden, wordt met 17 tegen 11 stemmen aangenomen.
- Aangenomen hot voorstel tot oprichting van een Gemeentelijken Electriscen Klokkendienst.
- Plaatsing van „Den Blauwen Steen” op het kruispunt van Breestraat, Maarsmansteeg en Pieterkerk-
 koorstaeg, ter herinnering aan den „Blauwen Steen”, die daar vroeger lag en welke oorspronkelijk de plaats aangaf waar de rechtspraak van Rijnland geschiedde.
- 25 Bij Kon. Besl. benoemd tot tijdelijk directeur over het tijdelijk Rijksopvoedings-gesticht te Leiden de heer G. van Breda Kolff.
- 29 Prof. J. Boeke ontvangt de om de 5 jaren uitgereikte Tilanus-medaille voor zijne onderzoekingen en studiën op natuurwetenschappelijk en medisch gebied.

November 1910.

- 1 Bij Min. Besl. toegelaten als privaats-docent, in de faculteit der letteren en wijsbegeerte dr. K. H. E. de Jong, om onderwijs te geven in de wijsbegeerte in den Romeinschen keizertijd.
- 2 Bij Kon. Besl. benoemd tot. ontvanger der registratie en domeinen de heser W. K. F. Zierzina, thans ontvanger van het Buitengewoon Zegel te Amsterdam.

NOVEMBER 1910.

3	Den oud-hoogleraar der Leidsche Universiteit dr. J. M. van Bemmelen, nestor van de Nederlandsche Scheikundigen, wordt op zijn 80sten verjaardag hulde gebracht.
5	Oprichtingsdag van „Oud Leiden.” (1902).
10	Te Leiden opgericht de Leidsche Wielrijdersvereniging „Ulysses.”
13	Tentoonstelling Leidsche Kunstvereniging: Werk van Martin Monnickendam.
	H. M. de Koningin aanvaardt het Beschermvrouwschap van het Genootschap „Mathesis Scientiarum Genetrix.”
17	De Gemeenteraad van Leiden besluit tot het aangaan van een overeenkomst met de gemeente Voorhout, tot levering van Electrischen stroom.
21	75-jarig bestaan van het Nutsdepartement te Hazerswoude.
22	De heer H. I. Cohen, leeraar in het Hebreeuwsch aan het Gymnasium te Leiden, als zoodanig in Den Haag benoemd.
24	Opgericht te Alfen de Ned. Herv. Kiesvereniging „Schrift en Belijdenis.”
28	Leidsche Kunstvereniging: Tentoonstelling Larensche club „De Tien.”

DECEMBER 1910.

December 1910.

- 6 Te Noordwijk tot lid van den Baad gekozen de heer W. van Beelen.
- 12 De heer K. Boorsma viert zijn 50-jarig ambtsjubileum als Hoofd der O. L. School te Katwijk aan Zee.
- Prof. mr. J. E. Heeres benoemd tot corresponderend lid van het Aardrijkskundig Genootschap te Lissabon.
- 13 Bij Koninklijk Besluit benoemd tot lid van de Voogdijraad te Leiden de heler J. A. M. A. Grondhout en mej. D. M. J. Coebergh.
- 14 Overleden in ruim 70-jarigen ouderdom de gepensioneerde kolonel M. G. W. A. Schumann, in leven kommandant van het Militair Invalidenhuis, en oud-kommandant der d.d. Schutterij alhier.
- 15 De staking aan de Kon. Ned. Grofsmederij geëindigd.
- 17 De Maatschappij van Nijverheid Dep. Leiden. Lezing van den heer J. W. van Nouhuys, over de expedities van 1907 en 1909-1910 ter bereiking van het Sneeuwgebergte op Nieuw-Guinea. — Aan J. Bouwman wordt, vanwege het Bestuur van de Maatschappij van Nijverheid uitgereikt een Getuigschrift van 50-jarigen getrouwen dienst bij zijne patroons, de heeren J. en A. Le Poole, benevens een groote zilveren medaille.
- 20 Brand in de kelders van de Societeit „Minerva.”

DECEMBER 1910.

- 21 Overleden op 45-jarigen leeftijd: Mr. Maurits Constantijn de Vries van Heyst, **secretaris** van Leiden.
- Leidsche Kunstvereniging: Tentoonstelling van Pastels en Teekeningen door Willy Sluiter en H. J. Wolter.
- Oprichting van een afdeling van de Bond van Technici.
- 23 Professor P. J. Blok benoemd tot Buitenlandsch Lid der Commissie voor Vaderlandsche Geschiedenis te Venetie.
- 27 Bij Kon. Besl. benoemd tot ontvanger der Invoerrechten en Accijnzen te Leiden, de heer E. J. W. Römer, inspecteur der Dir. Bel. en Accijnzen te Delft.
- 28 Overleden te Haarlemmermeer: de heer Verkuyll, wethouder.
- 31 Overleden te Leiden: Ds. Joh. Drost, Emeritus Predikant van de Sed. Herv. Gemeente te Leiden.
-

Inlichtingen omtrent enkele openbare inrichtingen en besturen.

LEIDEN.

Burgemeester: Jhr. Mr. Dr. N. C. de Gijselaar.

Wethouders: J. A. van Hamel, Mr. L. M. J. H. Kerstens,
J. Korevaar P.Azn., Mr. J. C. van der Lip.

Secretaris: Mr. Dr. C. E. van Strijën.

Ontvanger: G. H. Kokxhoorn.

Archivaris: Mr. Dr. J. C. Overvoorde.

Directeur van Gemeentewerken: G. L. Driessen.

Politiecommissaris : J. Groebe.

Garnizoenscommandant, tevens kolonel-commandant 4^{de}
regt. inf.: C. D. de Roon.

Commandant bij het 2de regt. veld-artillerie: M. C. van
der Hoog, majoor.

Militie-Commissaris: J. H. v. Waveren, luit. kol.

Inspecteur der registratie en domeinen: J. G. Lijbøring.

Ontvanger der registratie en domeinen :

W. K. F. Zwierzina.

Bewaarder der Hypotheken enz.: F. Gordon.

Inspecteur der directe belastingen, enz.: P. Aløva.
Ontvanger der directe belastingen: H. J. van Gelder.
Ontvanger der invoerr. en accijnzen: E. J. W. Römer.
Afgevaardigde voor het kiesdistrict Leiden ter 2de Kamer
der S. G.: Dr. J. Th. de Visser.
Afgevaardigden ter Provinciale Staten : W. Pera, W. F.
van Wijk Thzn., H. Paul, Mr. J. Brunt, Mr. P. E. Briët.

KANTONGERECHT.

Kantonrechter: Mr. J. Klein.
Ambtenaar O. M.: Mr. A. van der Elst.
Griffier: Mr. A. Kuypers.

RIJKSUNIVERSITEIT.

Curatoren: Jhr. Mr. W. H. de Savornin Lohman, Prof.
Dr. J. D. van der Waals Sr., Mr. J. G. Patijn,
Jhr. Mr. Dr. N. C. de Gijselaar, Mr. J. A. Loeff.
Secretaris van Curatoren: Mr. J. E. Boddaert.
Rector-Magnificus: Dr. P. J. Blok.
Secretaris van den Senaat: Dr. G. J. P. J. Bolland.
Bibliothecaris: Dr. S. G. de Vries.
President van het Col. Civ. Acad. Lugd. Bat. Supr.:
Jhr. E. F. M. J. Michiels van Verduynen.
Praeses der Leidsche Studentenvereeniging: J. H. O. Reys.
Praesidente der Ver. Vr. Stud.: Mej. A. E. van der Starp.

Gymnasium. President-Curator : Prof. Mr. S. J. Fockema
Andreaë.

Rector: Dr. N. J. Beversen.

Commissie van Toezicht op de scholen voor **Middel-
baar Onderwijs:** Prof. Dr. P. Zeeman, voorzitter.

Directeur H. B. S. voor jongens: Dr. J. L. Andreaë.

Directrice H. B. S. voor meisjes: Mej. B. C. G. Numan.

Directeur Kweekschool voor Onderwijzers :

M. B. Hoogeveen.

Directeur Kweekschool voor bewaarschoolonderwijze-
ressen : W. Haanstra.

Arrondissements schoolopziener voor het **Lager Onder-
wijs:** Tj. Kielstra.

Commissie voor oppertoezicht en beheer der **Kweek-
school 'voor Zeevaart:** Jhr. Mr. Dr. N. C. de
Gijsselaar, voorzitter; J. C. Stam, secretaris.

Commandant der Kweekschool voor Zeevaart: N. J.
van den Worm, kaplt.-luit. t/z.

Predikanten. Bij de Ned -Herv. Gem.: J. J. van der
Lip, F. Oberman, W. J. Briët, C. Hartwigsen,
J. Hoogenraad. K. W. Vethake, W. J. Roscam
Abbing, M. J. Punselie, Mr. Dr. J. Schokking.

Bij de Waalsehe Gem.: S. Cler en M. Bresson.

Bij de Rem. Gem.: Dr. W. J. Lente.

Bij de Vereeniging v. Vrijz.-Herv.: A. van der Wissel.

Bij de Gereformeerde Kerken: H. J. Kouwenhoven,
R J. W. Rudolph en J. Douma.

Bij de Evang.-Luth. Gem. : J. W. Brass en C. Stadermann.

Bij de Doopsgezinde Gem.: W. J. Kühler.

Pastors. Bij de R. K.: P. L. Dössens, tevens deken,

H. L. A. Gadet, A. J. M. Hafkenscheidt.

Oud-Katholieken: J. M. van Beek, pastoor.

Israëlietische Gemeente: H. 1. Cohen, leeraar.

Postkantoor. Directeur: M. C. Hennequin. **Telegraaf-**

kantoor. Directeur: J. Veldkamp.

Stationschef: L. W. F. Sessler.

Leiden telt thans ruim 59000 inwoners.

**Leden der 2de Kamer der Staten-Generaal
voor de districten:**

Haarlemmermeer. F. H. van Wichen.

Katwijk. Mr. O. J. E. baron van Wassenaar
van Catwijk.

Bodegraven. Mr. J. W. H. M. van Idsinga.

Leden der Prov. Staten voor de districten:

Leiderdorp. { S. baron van Heemstra.
J. J. van Hoeken.
Mr. L. M. J. H. Kerstens.
C. J. L. van der Meer.

Zoetermeer.	{	Jhr. Mr. L. E. M. von Fisenne.
		J. Krap.
		W. B. van Liefland.
		D. J. G. J. baron van Pallandt.
Alfen.	{	Mr. C. S. van Dobben de Bruyn.
		A. A. van Gils.
		w. Los.
		F. H. van Wichen.

Bestuur der Gemeenten.

Ter Aar: Jhr. K. W. L. de Muralt, *Burgemeester*;
J. Hogenboom, *Secretaris*.

Aarlanderveen: J. W. van der Lee, *Burg.*; A. P. Tolck,
Secretaris.

Alkemade: F. H. van Wichen, *Burg.* en *Secr.*

Alphen: C. W. C. Th. Visser, *Burg.* ; K. J. E. Koning,
Secretaris.

Benthuisen: A. Verheul Azn., *Burg.* en *Secr.*

Hazerswoude: Mr. C. S. van Dobben de Bruyn, *Burg.*;
J. M. Kok, *Secr.*

Katwijk: T. A. O. de Ridder, *Burg.*; J. Varkevisser,
Secretaris.

Koudekerk: J. C. van Voorthuyzen, *Burg.*; E. Rollema,
Secretaris.

Leiderdorp: G. van der Valk Bouman Sr., *Burg.* en *Secr.*

Leimuiden: Th. C. C. Ninaber, *Burg.* en *Secr.*

Lisse: Jhr. P. F. A. J. von Bönninghausen tot Herinckhave, *Burg.* en *Secr.*

Noordwijk: Jhr. W. C. van Panhuijs, *Burg.* ; E. de Groot, *Secr.*

Noordwijkerhout: J. P. J. M. Sweets, *Burg.*; A. B. Vermeulen, *Secr.*

Oegstgeest: J. G. M. van Griethuyzen, *Burg.* en *Secr.*

Oudshoorn: W. C. ten Harmsen van der Beek, *Burg.* ; W. Steen Jr., *Secr.*

Rijnsaterwoude: Th. C. C. Ninaber, *Burg.* en *Secr.*

Rijnsburg: R. van Ham, *Burg.* en *Secr.*

Sassenheim: S. baron van Heemstra, *Burg.*; O. v. Eck, *Secr.*

Stompwijk: P. van Duyvendijk, *Burg.*; H. Velthuisen, *Secretaris.*

Valkenburg: P. Lotsg, *Burg.*; 1. A. Charbon Jr., *Secr.*

Veur: P. van Duyvendijk, *Burg.* en *Secr.*

Voorhout: J. G. M. van Griethuyzen, *Burg.*; J. H. Langeveld, *Secretaris*

Voorschoten : E. Vernède, *Burg.* en *Secr.*

Waddinxveen: . . . , *Burg.*; A. Kreupeling, *Secretaris.*

Warmond: A. J. Schölvink, *Burg.* ; H. L. van Delft, *Secretaris.*

Wassenaar: Mr. R. baron van Zuylen van Nijvelt, *Burg.* en *Secr.*

Woubrugge: T. P. Kleyn, *Burg.*; C. Kammeraat, *Secr.*

Zoeterwoude: A. A. van Gils, *Burg.* en *Secr.*

RIJNLAND.

Dijkgraaf: Mr. E. de Vries.

Hoogheemraden: H. A. M. Evelein, A. J. E. baron van
Ittersum, Mr. J. van de Kastele, Jhr. W. A. L.
Mock, J. C. van der Torren, M. C. J. van der
Weyden.

Secretaris: Mr. C. W. van der Pot Bzn.

Rentmeester: Mr. H. A. Sypkens.

Ingenieur: P. Hoogenboom.

**De volgende verzamelingen zijn voor het
publiek toegankelijk :**

Rijksmuseum van Oudheden, Breestraat, werkdagen 10-4 uur, Zon- en Feestdagen 1 — 4 uur.

Ethnographisch Museum, Rapenburg en Hoogewoerd, alleen werkdagen 12-4 uur, op de Heerengracht, Maandags en Donderdags 12— 4 uur.

Museum van Natuurlijke Historie, Rapenburg, werkdagen 12-4 uur, en Zondags van Mei-November, 12-3 uur.

Geologisch Mineralogisch Museum, Garenmarkt, Woensdag en Zaterdag 2-4 uur.

Kabinet van Pleisterbeelden, Rapenburg, werkdagen 10— 4 uur, Zon- en Feestdagen 1-4 uur.

Hortus Botanicus, Rapenburg, werkdagen, 1 April-30 Sept., 9-6 uur; 1 Oct.-31 Maart, 9— 4 uur, Zondags 10-4 uur.

Kabinet van Prenten, Rapenburg, Dinsdags, 10—3 uur.

Stedelijk Museum „de Lakenhal”: Oude Singel, werkdagen 10-4 uur, Zondags 12-4.

Universiteitsbibliotheek, Rapenburg, werkdagen 10-4 uur, doch van 15 Nov.— 15 Jan. 10-3 uur en in de acad. vacaties 1-3 uur.

Oud-Archief der gemeente, Boisotkade, werkdagen 9— 4 uur.

IN MEMORIAM,

Mr. N. DE RIDDER.

Mr. Nicolaas de Ridder, †

Burgemeester van Leiden.

25 Februari 1903-20 November 1909.

Toen Mr. de Ridder in Februari 1903 tot burgemeester van Leiden werd benoemd, was hij zich zeer goed bewust, dat een zware taak hem wachtte. Niet zoozeer door het vele werk dat hij, die zijn lidmaatschap der Tweede Kamer niet meende te kunnen neerleggen, op zich nam, maar door de moeilijkheden aan zijn positie verbonden.

Hij werd opvolger van Mr. Was, een zeer populair man, die door zijn persoonlijke eigenschappen, zijn bekwaamheid en langdurig verblijf in Leiden, in alle kringen grooten invloed had, terwijl hij als vreemdeling te Leiden aankwam.

Hij, anti-revolutionnair, werd opvolger van een reeks vrijzinnige burgemeesters, in een tijd, toen de politieke strijd op zijn felst gestreden werd.

Het was hem bekend, dat invloedrijke ingezetenen, met wie hij moest samenwerken, hadden gedongen naar de plaats, die hij ging innemen.

Dat hij, niettegenstaande dit alles, ten slotte gezwicht is, voor veler aandrang, ook uit Leiden zelf, pleit voor zijn werklust en energie, en getuigt van een goede eierzucht. Hij was nog krachtig, ofschoon 55 jaar oud, en hij was eierzuchtig genoeg om die krachten te willen besteden als hoofd van een belangrijke, roemrijke stad als Leiden.

Zijn loopbaan was niet geheel in deze richting geweest. Een werkzaam leven had hij steeds geleid. Van jongsaf, van zijn studententijd aan, had hij getoond niet achteraan te willen blijven; en ofschoon de ernst, die hem later kenmerkte, hem toen reeds eigen was, was hij een gezien student en had zitting in verschillende besturen. Hij interesseerde zich voor vele zaken, was een liefhebber van muziek, was op de hoogte van kunst en letteren van zijn tijd; en promoveerde in 1875 op een dissertatie over een actueel onderwerp: „Het kopierecht”.

Spoedig daarna werd hij benoemd tot ambtenaar van het Openbaar Ministerie te Tiel; en achtereenvolgens bekleedde hij de functies van substituut-officier van Justitie bij de Rechtbanken te Winschoten en te Utrecht; en van Officier van Justitie te Tiel en te Groningen. Zijn promotie bij de magistratuur was dus voorspoedig, wat hij zonder twijfel te danken had aan zijn onvermoeide ijver en zijn bekwaamheid. Wie, zoals schrijver dezes, in de gelegenheid geweest is de uitvoerige conclusies te lezen, door hem genomen in civiele zaken, bewondert de nauwgezette studie en het juist oordeel, waarvan deze getuigen.

Ook enkele studies op juridisch gebied verschenen van zijn hand in Themis en in het Tijdschrift voor Strafrecht, terwijl hij in de juristenvergadering van 1877 praeadvies uitbracht over een onderwerp in verband met het auteursrecht.

Hoewel zijn ambt hem weinig met gemeentezaken in aanraking bracht, waren deze hem niet vreemd. Van jongsaf, ook toen „rechtsch” zijn geen aanbeveling was, behoorde hij tot de anti-revolutionnaire partij en stelde dus levendig belang in de lands- en gemeente-politiek.

Als bestuurslid van kiesvereëningingen van deze richting had hij invloed in ruimen kring; zoodat hij zitting gehad heeft in de Provinciale Staten van Utrecht, in den Gemeenteraad te Utrecht, en te Groningen.

De nauwgezetheid, waarmede hij alle zaken behandelde, en. zijn werklust, deden hem ook de zaken, in die Colleges aan de orde, grondig bestudeeren, zoodat hij meer dan anderen van gemeentezaken op de hoogte was.

Het materiaal van juridisch-praktische kennis door hem in die verscheidene functies verzameld, is hem, als burgemeester goed te pas gekomen.

Zooals wij zeiden, was zijn positie toen hij te Leiden kwam, niet gemakkelijk. En zijn persoon was er niet naar, om de menschen dadelijk voor zich te winnen en zich populair te maken.

Van aanleg ernstig, bedaard en voorzichtig in zijn uitingen, had zijn ambt van Officier van Justitie die eigenschappen versterkt.

Zooals ieder ambt, zelfs op het uiterlijk van den

drager niet zelden een eigenaardig stempel drukt, zoo had ook de persoonlijkheid van Mr. De Ridder een zekere strakheid, een uiterlijke koelheid en gestrengheid in gelaatsuitdrukking, die vele leden van de staande magistratuur eigen is.

En ook zijn wijze om met menschen om te gaan droeg, vooral in den aanvang, duidelijk het kenmerk, dat hij meer gewoon was een standpunt van hoogheid in te nemen tegenover degenen, die tot hem kwamen; hij miste de gemoedelijkheid, die de burgers in een burgemeester zoo gaarne zien.

En naar dien uiterlijken schijn werd natuurlijk de persoon beoordeeld en de Leidenaars noemden den nieuwen burgemeester „stijf”.

Maar wie beter oordeelen kon en wilde, leerde achter die teruggetrokkenheid spoedig kennen de warme belangstelling in personen en zaken, zijn oprechten wil om voor Leiden te zijn, wat hij kon, en zijn belangeloze vriendschap voor velen. En hoevele goede vrienden hij ten slotte te Leiden gemaakt heeft, bleek bij zijn ziekte en na zijn overlijden.

Het volk noemde hem een „deftige” burgemeester.

Was het omdat hij woonde in het fraaie huis aan het Rapenburg ; was het om zijn steeds gesoigneerd uiterlijk, om de wellevendheid van zijn ontvangst en zijn woordenkeus, of omdat hij de élite van Leiden op gastvrije schitterende wijze aan huis ontving? Wij weten het niet, maar het volk zag tegen den Burgemeester op. Men ging niet zoo gemakkelijk den burgemeester spreken om zijn nood te klagen of zijn belangen

voor te dragen; maar wie hem gesproken had, onder-
vond, dat op conscientieuse wijze zijn zaak werd onder-
zocht en zoo noodig onrecht werd hersteld.

En zoo nam zijn invloed allengs sterk toe, vooral
ook, door wat hij deed.

Hij was een burgemeester van den ouden stempel; hij
ging voor in alles, wat voor Leiden van belang was.

Hij was weldadig, in 't openbaar en in 't verborgen;
en zijn echtgenoot volgde hem hierin, op zeer ge-
waardeerde wijze, met den grooten tact en de vrien-
delijkheid, die haar eigen zijn, en die haar zoo zeer
bemind maakten.

Hij vertegenwoordigde Leiden op uitnemende wijze.
Dat getuigen de Rembrandtfeesten, de lustrumfeesten
der studenten in 1905, de congressen, die hij als
burgemeester ontving.

De Koninklijke familie kwam tijdens zijn bestuur
eenige malen Leiden bezoeken.

Zoo was het uiterlijk vertoon zijner waardigheid,
waaraan hij zelf veel hechtte ter wille van de hoogheid
van het gezag, en dat het volk ontzag en eerbied
inboezemde.

Maar van meer blijvende waarde is, wat hij gedaan
heeft, als bestuurder der gemeente, als voorzitter van
den Raad, als hoofd der politie.

Als voorzitter van den Raad muntte hij uit. Hier
kwam zijn vastheid van wil, zijn energie, zijn wensch
om het ambt hoog te houden, het meest aan het licht.

Op een zeer juiste wijze heeft hij in zijn installatie-
rede zijn taak aldus omschreven:

„Een voorzitter zij objectief in den goeden zin des woords, wat allermintst beteekent, indifferent tegenover de te nemen beslissing, want te adviseeren is ook des noodig des Voorzitters taak, daarbij echter nooit uit het oog verliezende, dat in het einde het de Raad is, die onder zijn verantwoordelgkheid, de bindende beslissing geeft. Iedere welgestaafde meening kome tot haar recht, vinde althans waardeering; i.e.w. onbevangen bij de beraadslaging, ook tegenover stellingen, die de zijne niet zijn.”

En inderdaad beheerschte hij de debatten, hij wist die te leiden of terug te brengen in het juiste spoor, zonder te gestreng te zijn.

Moer dan van een voorzitter, die uitnemend spreekt, staat een vergadering onder den invloed van een voorzitter, die weet wat hij wil.

Een schitterend redenaar was hij niet; maar klaar en helder, slagvaardig zette hij het standpunt, dat hij verdedigen moest uiteen, en oefende daardoor terdege invloed uit op de beslissingen; zijn beslist woord redde dikwijls een voorstel van B. en W.; hij bezat den tact om op het juiste moment tot stemming te doen overgaan ; en de kracht, waarmede hij de meening van B. en W. verdedigde, deed den invloed van dit College stijgen. Wie de laatste vergadering, waarin hij, reeds ongesteld, voorzat, heeft bijgewoond, zal zich blijven herinneren, de energieke leiding, de handige stuur. vastheid, die ook toen nog, de vergadering beheerschten.

In zijn installatie-rede legde hij den nadruk op de handhaving van het gezag:

„Een groote taak, zwaarwichtig in alle tijden en omstandigheden, maar bijzonder onder de tegenwoordige, nu volk en overheid een ernstige crisis doorleven” — (’t was na de spoorwegstaking in 1903) —, „tijdsomstandigheden, die, indien ooit, thans vooral de roeping van hoog te houden het wettig gezag op den voorgrond brengen, ten einde ook door handhaving daarvan te waarborgen, te verzekeren, dat ieder kome aan zijn recht, niet minder maar ook niet meer, opdat in overeenstemming met ’s lands wetten, de vrijheid in doen en laten voor ieder werkelijkheid zij.”

Wij mogen erkennen, dat hij in handhaving van het gezag nimmer te kort schoot.

Trouwens hij was door zijn vroeger ambt in het bijzonder met politiezaken op de hoogte en kon dus gemakkelijker dan anderen de maatregelen in het belang van orde en veiligheid beoordeelen en bevorderen.

Het korps politieagenten werd uitgebreid en strengere controle ingevoerd; niet tot ieders tevredenheid en zeker niet van de studenten, die gewend aan meerdere toevriendheid ten hunnen opzichte, niet steeds de gestrengheid van den nieuwen burgemeester juist konden waardeeren, en wier overgroote meerderheid van huis uit van andere politieke richting, die maatregelen van dezen anti revolutionnair burgemeester verwenschte.

Het sluitingsuur der herbergen werd vervroegd, de kermis werd langzaam ingekort door gestrengere maatregelen en vervroegd sluiten. Met gestrengheid en tact werd de verordening tegen de openlijke ontucht uitgevoerd en gehandhaafd, zoodat in korten tijd de openlijke

huizen van ontucht verdwenen. Het verbod om „Allerzielen” van Heyermans in den Schouwburg te spelen, verwekte groot rumoer en werd natuurlijk verschillend beoordeeld, maar toonde, dat het hoofd der politie zijn taak ernstig opvatte.

Voorzitter van den Raad, en hoofd der politie zijn functies, die een Burgemeester met niemand deelt en waarin dus de persoon en de richting van zijn bestuur het duidelijkst uitkomen.

Vele andere belangrijke zaken zijn onder burgemeester de Ridder tot stand gebracht. Hem alleen daarvan de eer geven, ware te kort doen aan hen, die daarin naar ieders overtuiging met het volste recht behooren te deelen.

Het College van Burgemeester en Wethouders heeft onder zijn voorzitterschap veel verricht en veel voorbereid.

Vershil van meening is ook daar herhaaldelijk voorgekomen, en, naar men zegt, soms heftig geuit.

Maar juist die strijd is voor ons een teeken van overtuiging en belangstelling, en een bewijs, dat, indien al verschillend in opvatting en richting, flinke karakters voor Leiden's belangen strecken. En voor Leiden kon dit ten slotte niet anders dan tot zegen zijn.

De gemeenteraad ging in den regel met devoorstellen van B. en W. mede. De oppositie in den Raad, aanvankelijk weinig loyaal tegen de persoon van den Burgemeester gericht, verzwakte op den duur, toen men leerde waardeeren zijn ernstige leiding en goeden wil om voor Leiden iets te zijn, en was ten slotte bijna uitsluitend zakelijk.

Voor uitbreiding van den handel, bevordering van het verkeer is onder zijn leiding veel gedaan. De Vee-markt is vergroot; de Paardensteeg vordwenen en geworden een breede kade; de Electriche tramverbinding met Noordwijk en Katwijk, thans in aanbouw, werd verzekerd; de tramverbinding met de Haarlemmermeer, die spoedig tot stand zal komen, krachtig bevorderd. Een overeenkomst betreffende bijdrage in de kosten tot demping van het Levendaal, indien de verbinding per tram met Bodegraven zal tot stand komen, werd gesloten. De Electriche Centrale, die de beweegkracht leveren zal voor vele van deze lijnen, werd gebouwd en komt thans reeds tot bloei. Het Idiotengesticht bij Endegeest is in aanbouw. Al deze maatregelen, die de gemeente wel zware offers kosten, zullen in de toekomst ongetwijfeld vruchten afwerpen. De salarissen van de meeste ambtenaren werden verhoogd; een werklieden-reglement werd vastgesteld ; een fonds ter aanmoediging van verzekering tegen werkloosheid werd gesticht.

In verschillende betrekkingen was Mr. de Ridder er steeds op uit de belangen van Leiden te behartigen.

Als curator van de Universiteit, wier belangen de belangen van Leiden zijn, werd zijn werkzaamheid zeer gewaardeerd. „Hølder stond hem voor den geest”, sprak de Rector-Magnificus Dr. Kluyver in zijn verslag van ae lotgevallen der Universiteit 1909 19 10, „dat de belangen der Universiteit verbonden waren aan die der door hem bestuurde gemeente en in vele gevallen zijn wij het aan zijn beleidvolle tusschenkomst verschuldigd, dat ten bate der Universiteit een vruchtbare samenwerking

tusschen den Staat en de Gemeente tot stand kwam. Wanneer oenmaal het nieuwe Academisch Ziekenhuis te Leiden zal zijn verrezen, zullen wij dankbaar ons herinneren dat Burgemeester de Ridder in de voorbereiding der plannen een werkzaam aandeel heeft genomen, dat hij met alle kracht het tot stand komen dezer stichting heeft helpen bevorderen."

Mr. de Ridder heeft slechts ruim zes jaar de gemeente Leiden gediend. Hij heeft veel van zijn krachten gevergd ; het lidmaatschap der 2de kamer, waarin hij van 1901 zitting had voor het district Wijk bij Duurstede, bezorgde hem veel arbeid; ook daar verrichtte hij goed werk, al trad hij niet op den voorgrond en hij was bij zijn medeleden zeer gezien; het schonk hem tevens meermalen de gelegenheid Leiden's belangen te behartigen.

Maar de schaduwzijde van de combinatie was, dat zij den burgemeester, hoe onpartijdig hij ook was en wilde wezen, den schijn gaf van een partij-man te zijn en daarom was die combinatie minder wenschelijk.

En zij verplichtte hem, nauwgezet als hij alles opvatte, om steeds te werken en nimmer te rusten en heeft misschien zijn leven verkort.

Maar met dankbaarheid mogen wij getuigen, dat hij die zes zware jaren van zijn leven geheel besteed heeft in het algemeen belang; en de lof, die hem na zijn overlijden zoo van alle zijden werd toegebracht, was welverdiend. De uiterlijke eerbewijzen hem gedurende zijn leven verleend — hij was ridder in de orde van de Nederlandsche Leeuw en Commandeur in de orde

van Oranje-Nassau — hoe hoog ook te schatten, zijn minder waard dan de eerbiedige hulde, die zijn vele vrienden aan zijn nagedachtenis hebben gebracht. En ook als die monden zullen verstomd zijn, zal, wat onder zijn leiding en bezieling geschied is, blijven getuigen van een burgemeester, die recht heeft op de dankbaarheid der burgerij.

P. E. BRIËT.

Pastoor B. C. van Straelen. †

Op den tweeden Kerstdag van 1909 stierf te Katwijk a/d Rijn Hernardus Cornelis van Straelen, sinds ruim negen jaar als oud-pastoor dier gemeente zijn welverdiende rust genietend.

Dat in hem een meer dan gewone persoonlijkheid van ons heenging heeft de geëerde redactie van dit jaarboekje gevoeld door mij te verzoeken, een korte levenschets van hem te geven, en zoo, ook op deze wijze, zijne gedachtenis voor het nageslacht te bewaren. Aan dit verzoek voldoe ik met des te meer bereidwilligheid, wijl ik daardoor eene oude schuld, jegens den overledene aangegaan, kan aflossen.

Den 18^{den} December 1832 te Maassluis uit Katholieke ouders geboren, ontwaakte in hem reeds vroeg de roeping tot den priesterlijken staat, diensvolgens voltrok hij, en met meer dan gewoon succes, vooral in de wijsbegeerte, zijne studies eerst op het Seminarium Hageveld te Voorhout en vervolgens op het groot Seminarie te Warmond. In 1859 priester gewijd, was hij eenigen tijd als kapelaan werkzaam in Voorschoten (waar nog menigeen onder de ouderen van dagen zich zijner als dusdanig herinneren), dan in Zeeland te 's Hoerhoeke, totdat de kerkelijke overheid hem gelastte een nieuwe parochie op te richten te Ovezande. Na zich van deze taak loffelijk te hebben gekweten en

eenigen tijd de pastoreele bediening daar te hebben uitgeoefend, werd hij in 1874 benoemd tot pastoor in Katwijk. Hier zou het centrum van zijn stillen en toch zoo vruchtbaren priesterlijken werkkring zijn. Ruim 26 jaar heeft hij daar gearbeid en schoon meermalen hem een ander, een naar den mensch gesproken meer eervol en aangenaam, arbeidsveld werd aangeboden, hij had zijn eenvoudige parochie te lief dan dat hij haar vrijwillig zou verlaten; zij was zijne uitverkorene, van welke slechts hoogere macht hem zou kunnen scheiden.

Want, en ziet daar hem in een paar woorden ten voeten uit geteekend, hij was een volmaakt dorpsheer, slechts levend voor en met en te midden zijner schapen, werkend voor hun geestelijk en, waar hij kon, ook voor hun stoffelijk welzijn. Eenvoudig in zijn omgang en goedhartig (al konden, waar noodig, de oogen fel flikkeren, de lijnen van zijn gelaat scherpe vormen aannemen, de opeen geperste lippen harde woorden doen hooren) vond hij gemakkelijk den toegang tot elks hart; te gemakkelijker nog waar hij, door zijn weetgierigheid gedreven, zich op de hoogte stelde van elks bedrijf, hoe klein het ook was en over ieders belang, ook dat van den geringste, wist mede te spreken.

Gul voor anderen, had hij voor zich zelve weinig behoeften en stelde hij aan het leven uiterst geringe eischen. Zoo kon hij van zijn bescheiden inkomsten rijkelijk mededeelen aan anderen; hoe hij heeft medegedeeld, bleek in zijn laatste ziekte waar de dood hem tijdig kwam halen om hem niet van alle middelen ontbloot te vinden.

En zijn liefde omvatte niet uitsluitend zijne geloovigen, ook tot andersdenkenden strekte zij zich uit in gelijke mate; hen evenzeer beschouwde en behandelde hij als zijne schapen, voor dewelke hij, als een goede herder, zijn leven veil had. Openlijk heb ik hem zulks hooren getuigen. Het was bij gelegenheid van zijn zilveren jubilé als Katwijks pastoor. In den avond van dien dag kwam het fanfarecorps van Katwijk, meerendeels uit niet-Roomschen bestaande, hem een serenade brengen. Bij zijn dankwoord wees hij er op hoe ook zij hem in zekeren zin als hun herder beschouwden en te recht; want in de dagen der vreeselijkste bezoeking, toen Katwijk geteisterd werd door de cholera, toen zoovelen hunner troosteloos en in hevige smarten het bitterste uur voelden naderen, was hij het die, het eigen leven niet tellend, aan hun sponde trad en hulp bracht of verzachting door zijn troostend woord.

Kende heel Katwijk hem, ook ver in den omtrek wist ieder katholiek wie en wat pastoor Van Straelen was. Steeds bereid om, waar iets goeds tot stand was te brengen, naar vermogen te helpen, zag men op vele plaatsen hem optreden in zijn karakteristieke verschijning. Zoo kunnen Leidens Katholieken hem dankbaar herdenken, vooral hun vereenigingen ter verbetering van sociale toestanden, waar zijn opwekkend woord zoo menigmaal heeft weerklonken en dat woord van daden verzeld ging. Zoo en meer nog Noordwijks katholieken, wier eerste pastoor en martelaar, Sint Jeroen, als de patroonheilige der parochie aldaar wordt vereerd. (Van de hand van prof. Blok kan men in dezen

zelfden jaargang veel wetenswaardig over dezen bloedgetuige vinden).

Toen in 1892 een gedeelte van Sint Jeroens overblijfselen aan Noordwijks kerk werd teruggeschonken, toonde hij zich een der grootste bevorderaars der Sint Jeroenvereering; van zijne hand verscheen een uitsluitend daarvoor samengesteld pelgrimsboekje en jaarlijks zag men hem aan het hoofd zijner parochianen naar Noordwijk ter vrome beevaart trekken.

Karakteristiek noemde ik zooeven zijn verschijning. Wie eenmaal pastoor Van Xtraelen had gezien, vergat hem niet licht. Vooreerst dat lange magere lichaam, met den loop als van een zeeman; schertsend werd hem dan ook door zijn beste vrienden wel eens gevraagd (doelend op zijn vereering van Sint Jeroen, vermoord door de Noormannen) „of hij lang het Vikingschip onder de voeten had gehad?“; dan die slingerende armen en die, aan zijn vrienden vooral, bekende handbeweging bij den aanvang van een ernstig gesprek; maar bovenal die grijze kop, welke, met een gelaat vol uitdrukking, het geheel beheerschte. Dat expressieve trof een Toorop dusdanig dat zijn meesterhand tot tweemaal toe het heeft trachten vast te leggen in forsche lijnen ¹⁾.

Maar om pastoor Van Straelen geheel te leeren kennen

¹⁾ De eerste teekening, voor eenige jaren geëxposeerd op de tentoonstelling te Katwijk a/Zee, later op een kunsttentoonstelling in Venetië, is thans in het bezit van een rijken kunstliefhebber hier te lande; de tweede, een paar jaren later vervaardigd, bevindt zich, naar ik vermeen, in de woning van Haarlems Bisschop.

moest men in nauwer aanraking met hem komen. Dan werd veel van dat strenge in zijn gelaat verzacht; dan konden die ernstigblikkende oogen guitig glinsteren, en al moge, naar men zegt, zijn uitbeelder beweerd hebben dat een geopende mond aan het geniale van dat gelaat afbreuk zou hebben gedaan, wij voor ons zagen die mond gaarne zich openen, vooral als bij schertsend geplaag de plaaggeesten op hun nummer werden gezet; van een woordensteekspel was hij dan ook gansch niet afkeerig.

Veertig jaren had hij in de heilige bediening doorgebracht toen hij plotseling zijn ontslag vroeg en verkreeg.

Ondanks zijn reeds gevorderden leeftijd, 69 jaren, was hij nog Bink en krachtig genoeg om zelfs een uitgestrektere zielzorg op zich te nemen, ja in de jaren zijner ruste scheen hij in kracht nog toe te nemen; denkelijk voelde hij reeds de verraderlijke ziekte naderen, welke op zulk een smartelijke wijze een eind aan zijn welbesteed leven zou maken.

Maar ook de welverdiende rust vond hem niet ledig; hij heeft dien tijd besteed met zijn levenservaringen bijeen te garen en ze in boekvorm aan te bieden; en al moge de ontvangst er van voor hem een ontmoediging zijn geweest, toch zal dit werk getuigenis blijven afleggen voor zijn onvermoeibaren arbeidslust.

Zoo dachten wij den grijzen en schijnbaar krachtigen herder nog menig jaartje van rust toe als plotseling de mare ging: „Pastoor Van Straelen heeft kanker in de keel”. Met schrik en medelijden werden wij allen vervuld

bij de gedachte wat een lijdensweg hij zou moeten afleggen. Met mannenmoed en christelijke overgave heeft hij deze laatste, maar ook zwaarste beproeving doorstaan, en gelijk zijn gansche leven, zoo is, en meer nog, zijn sterven de levende prediking geweest zijner heiligste en dierbaarste overtuiging.

Nog lang zal zijn naam in Katwijk voortleven.

Dr. CHR. VAN DILLEN, pr.

Dr. L. Punt. †

In Dr. L. Punt, den rector van het gymnasium, die den 10^{en} Januari overleed, is geen bekende Leidsehe figuur heengegaan; want, buiten den engeren familiekring en den ruimeren maar nog steeds beperkten kring van het gymnasium, kenden slechts weinigen den voortreffelijken man die altijd even eenvoudig zijn eigen weg ging, die in geen commissies zitting had, die van niets afkeeriger was dan van aan den weg timmeren en die, met al zijn bescheidenheid, bij hen die hem kenden, een zoo groot desiderium achterliet als slechts door de vereeniging van vele uitstekende eigenschappen verklaarbaar is.

Hij was geboren te Zevenbergen den 28 September 1861, uit een oude in die streek bekende en gegoede familie, maar bracht een groot deel van zijn jeugd te Apeldoorn door, waar een oom destijds een bloeiend instituut bezat, en van waaruit hij het gymnasium te Deventer bezocht. In 1880 werd hij student te Leiden, waar hij tot zijn dood zou blijven. Beslissend daarvoor was zijn benoeming in 1883 tot leeraar aan het gymnasium te Leiden, kort nadat hij zijn candidaatsexamen met succes had afgelegd. Hij had deze benoeming te

1k. L. PUNT.

danken aan de aanbeveling van zijn leermeester, den toenmaligen Curator Professor Cobet, die daarmede aan het gymnasium een dienst bewees van ver reikende gevolgen. Want van 1883 tot zijn heengaan in Januari 1910 is Punt, eerst als leeraar, sinds 1 October 1891 als conrector, sedert 1 Januari 1903 als rector, aan het gymnasium verbonden gebleven op een wijze die boven den lof verheven is van de eenigen die hem kunnen beoordeelen, d. w.z. van zijn medeleeraren. Daar tusschen door vond hij gelegenheid om een uitstekend doctoraal-examen af te leggen en om in 1889 cum laude te promoveeren. Voor de bekwaamheid van Punt is hiermee genoeg gezegd, maar de brave mensch, die hij was, heeft recht op meer dan een erkenning van zijn knapheid, en wij zouden meenen onze taak niet behoorlijk te vervullen als wij niet trachtten vooral het nobele karakter te doen uitkomen van hem die zoovele jaren voor zijn omgeving een zegen was.

Punt was in vele opzichten een Zondagskind, als men tenminste iemand zoo noemen mag, die door de natuur met een innemend uiterlijk, een scherp verstand en een warm hart is toegerust. Hem mankeerde slechts een sterkere gezondheid om een ideaal van menschelijk geluk te mogen heeten. Die zwakke gezondheid heeft hem tweemaal genoodzaakt zijn werk aan het gymnasium voor langeren tijd te onderbreken. In die zwakke gezondheid vooral moet men ook verklaring zoeken van Punt's bekende teruggetrokkenheid, al mogen ook zijn neigingen en zijn natuurlijke bescheidenheid tot die teruggetrokkenheid hebben mee-

gewerkt. Maar als hij zich gezond voelde, was hij op zijn post en dat met heel zijn hart, met zijn eerlijk hart, zijn vriendelijk gezicht en zijn echt humanen zin. Die eigenschappen, veel meer nog dan zijn kunde in zijn vak, maakten hem lief aan leeraren en leerlingen. De eersten waardeerden in hem den voortreffelijken voorganger, wiens gezag berustte op superioriteit van karakter en daardoor hechter was dan ooit eenig alleen aan ambt ontleend gezag zijn kan, dien zij ten volle vertrouwden omdat hij altijd recht door zee ging en nooit, zooals men zegt, „een slag om den arm hield”, wiens praktische zin alle kwestietjes, voordat zij kwesties konden worden, in de kiem versmoorde. Zijn verhouding tot de leerlingen was uit den aard der zaak een eenigszins andere, en vooral wanneer hij als leeraar tegenover een klasse stond. Daar belette hem een zekere schroom om zich zóó te geven, zich zóó te laten gaan als hij dat in den kring zijner aequales placht te doen; voor een klasse staande week hij niet licht af van het onderwerp dat aan de orde was. Moest van deze eigenschap een zekere droogheid — sit venia verbo — in zijn onderwijs het natuurlijk gevolg zijn, zij kwam even natuurlijk aan de zakelijkheid van zijn onderwijs, aan het zetten van de puntjes op de i's, ten goede, en zij kwamen goed beslagen ten ijs die de laatste jaren vóór hun eindexamen van den docent Punt hun grieksch hadden geleerd. Maar vooral in de latere jaren, toen Punt, rector geworden, nog in een andere functie dan die van docent alleen tegenover zijn leerlingen stond, moest het ook tot die leerlingen wel door-

dringen hoe goed hij het met hen meende, hoe echt-humaan hij was, en hoe zijn zonnige geest de geheele school doortintelde.

Of er harmonie, behoorlijke samenwerking tusschen de leeraren van een school heerscht, voelen de jongens instinctmatig, zoo goed als het tegendeel, waarvan de bittere herinnering uit lang vervlogen dagen een oogenblik bij den schrijver van deze bladzijden opdoemt. Onder Punt's rectoraat is die harmonie nooit een oogenblik verstoord geweest, en de goede gevolgen daarvan kunnen niet te hoog worden aangeslagen, noch voor de leerlingen, noch voor de leeraren; men denke, als men zulke kent misschien, aan scholen waar die harmonie niet heerscht. Maar waar de leerlingen van dien zegen meer genieten dan er zich rekenschap van geven, voelen de ouderen, de leeraren, het als een dankbaren plicht zoo'n heerlijk verschijnsel te beredeneeren en zoo mogelijk tot zijn factoren te herleiden; het wordt dan nóg natuurlijker eensdeels, nóg veel meer zeggend anderdeels.

Wat mag dan wel de oorzaak zijn dat Punt zich zelf als rector overtroffen heeft? Kort uitgedrukt dit: dat hij een goed en verstandig man was, wien het rectoraat pas de gelegenheid schonk zich in zijn volle kracht te toonen. Eerzucht om „vooruit te komen in de wereld” had hij niet, maar wel de eerzucht om zich behoorlijk te kwijten van zijn taak; de correctheid, die zijn optreden kenmerkte, was van de beste soort, want ze was hem ingegeven door natuurlijken tact en goedheid, en sloot dus niet uit dat hij, als daarvoor goede redenen

bestonden, in edelmoedigen toorn kon ontbranden, of tot krasse maatregelen kon besluiten om een misstand tegen te gaan ; zijn ruimheid van opvatting zag er geen gevaar in als zijn medewerkers — binnen zekere grenzen natuurlijk — iets persoonlijks, iets van hun eigen ziel in hun onderwijs legden, maar waardeerde dat veeleer. Want alle benepenheid was hem vreemd. Zoo'n man moest wel een voortreffelijk rector blijken.

Punt was een ouderwetsch man, en aan de mode-zaken van dezen tijd ging hij *lento risu* voorbij. Maar het hoogste, wat bereikbaar schijnt, heeft hij, dank zij zijn nobel karakter, bereikt: huiselijk geluk, dat ook door ziekten en tegenspoed niet duurzaam kon worden verstoord, en het voorrecht met liefde en dankbaarheid te worden nagestaard.

H. VAN ECK.

Pieter Jacob Groen. †

De Heer Pieter Jacob Groen overleed Dinsdag 22 Maart 1910 na eene korte ongesteldheid in den ouderdom van ruim 81 jaren.

De Heer P. J. Groen werd geboren 24 September 1828 aan de Nieuwstraat bij Den Burcht te Leiden. Zijn vader was een welbekend behanger en stoffeerder aldaar, in welke richting de Heer Groen zich later ook bewogen heeft en jaren lang in dit vak op de Breestraat eene bloeiende zaak heeft gedreven onder den naam: „Firma Van Ewijk en Groen.”

Als opperbrandmeester was hij lange jaren de gewilde Voorzitter van het College **Opperbrand** en brandmeesters, hij was ook bestuurslid van de Spaarkas, enz.

Oud-leerling van de school van het Genootschap: „M. S. G.” komt de Heer Groen reeds in het jaar 1842 voor onder de Aankweekelingen van den eersten rang bij de scholen van het voornoemde Genootschap. In het jaar 1845 valt den leerling P. J. Groen reeds een Eereprijs ten deel in de Natuurkunde. Het was toenmaals de gewoonte, dat na het uitreiken van medailles en prijzen vier of vijf leerlingen in het publiek hunne dankbetuiging uitspraken aan het Bestuur van M. S. G.

Die dankbetuigingen waren door de onderwijzers opgesteld en werden door de leerlingen van buiten geleerd. In 1845 waren vier leerlingen daarvoor aangewezen. Ook de leerling Groen had van zijn leeraar eene dankbetuiging gekregen om van buiten te leeren, maar toen hij beginnen moest, kon hij zich geen enkel woord meer herinneren, maar improviseerde vrij uit het gemoed zijnen dank en behaalde daarmede groot succes. Die gemakkelijkheden van spreken van den leerling Groen is hem zijn geheele leven steeds bijgebleven.

26 Sept. 1878 werd de Heer Groen tot bestuurslid gekozen van het Genootschap en in het jaar 1881 volgde hij den verdienstelijken Giezen na diens overlijden als 1ste Secretaris op.

Bijna 24 jaren heeft de Heer Groen onafgebroken zijne krachten en gaven als 1ste Secretaris aan M. S. G. gewijd.

Gedurende het secretariaat van den Heer Groen is veel te vermelden, dat op uitbreiding en verbetering wijst, waaruit blijkt, dat het bestuur steeds met den tijd is medegegaan.

In de eerste plaats zijn de leervakken uitgebreid, waarmede tevens het aantal leeraren toenam. Toen de tijd omstreeks 1890 de behoefte had doen geboren worden aan meer onderwijs tot vorming van aanstaande waterbouwkundige opzichters, werd het bouwkundig onderwijs in de zesde klasse aangevuld met waterbouwkunde.

In dienzelfden tijd werd het onderwijs ook nog in een ander opzicht uitgebreid. Vroeger waren slechts weinig smidsleerlingen op de school, doch sedert de

Practische Ambachtsschool was opgericht nam dit aantal toe en bleven veel leerlingen nog op M. S. G., ook nadat zij eindiploma der Practische Ambachtsschool hadden verkregen. Een voortgezet onderwijs in het machine-teekenen was dus noodig.

In 1895 werd onder de vakken van onderwijs een nieuw vak opgenomen. Op zeer bescheiden wijze werd toen slechts een paar uren in de week gewijd aan de theorie der Electrotechniek.

De leerlingen, die in dezen nieuwen tak van nijverheid hunnen weg gingen zoeken of als instrumentmaker daarmede in aanraking kwamen, volgden dit onderwijs.

Zoo kwam dan tot stand het plan om aan M. S. G. de opleiding van leerling-monteurs en van monteurs te verbinden. Het plan was georganiseerd en tot uitvoering gebracht door het Bestuur van M. S. G., onder medewerking van de Vakafdeeling voor Electro-techniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Hiermede had het Bestuur van M. S. G. weder voldaan aan nieuwe eischen des tijds.

De Heer Groen ging niet onverdeeld mede met deze laatste uitbreiding van het onderwijs, maar getroostte zich toch als ijverig Secretaris al de moeite aan de voorbereiding verbonden. De Heer Groen vreesde, dat Mathesis voor te veel wilde zorgen en daardoor het algemeene onderwijs van den aanstaanden werkman vooral de Bouwkunde in verdrukking zou komen. De andere leden van het Bestuur deelden die meening niet, maar waren er trotsch op, dat het Genootschap: „Mathesis Scientiarum Genitrix” hierdoor weder had getoond,

dat hoewel ouder wordende, het Genootschap niet **verouderd** was, maar steeds aan de eischen des tijds trachtte te **gemoet** te komen.

Maar niet alleen zijn onder het Secretariaat van den Heer Groen de leervakken uitgebreid, het getal Leeraren toegenomen, ook het aantal leerlingen is geleidelijk gestegen en school- en ledengelden zijn toegenomen. In den Wintercursus 1890—1891 telde de school 193 leerlingen; in den Zomercursus 1891 162 leerlingen. Thans zijn die getallen 382 en 380, dus meer dan verdubbeld. De school- en ledengelden zijn geklommen van $\pm$ f2400 tot ruim f 5200.

De taak van den Heer Groen in het Genootschap werd hem zeer verlicht door zijn permanente medebestuurders de H. H. J. A. Van Dijk en Dr. L. H. Siertsema.

Toen dan ook de Heeren Van Dijk en Siertsema uit het Bestuur waren getreden, de eerste wegens vertrek naar Amsterdam, de tweede wegens zijn benoeming aan de Technische Hoogeschool te Delft als Hoogleeraar, meende de Heer Groen in het begin van 1905 wegens hoogen leeftijd zijne taak als 1ste Secretaris van „M. S. G.” te moeten neerleggen en trad hij uit het Bestuur,

Het Bestuur van M. S.G. zag den Heer Groen met leedwezen heengaan.

Op voorstel van Prof. Dr. J. M. Van Bemmelen werd in de 120ste Algemeene Vergadering op 5 Mei 1905 een artikel aan de Wet van het Genootschap toegevoegd, waarbij aan het Bestuur het recht werd verleend om aftredende Bestuursleden tot Eereleden van

het Bestuur te benoemen. Onder blijken van algemeene instemming werden de Heeren Van Dijk en Groen daarop als Eereleden van het Bestuur benoemd, welke onderscheiding beiden gaarne aanvaardden.

Nadat de Heer Groen zich uit zijne zaken had teruggetrokken, zocht en vond hij nog werkzaamheid bij het Stadsarchief, waar hij van 7 Januari 1897 tot aan zijn dood de Gemeente nog diende.

Eenvoudig als de Heer Groen in zijn leven was, had ook op zeer eenvoudige wijze zijne uitvaart plaats op Goeden Vrijdag 25 Maart 1910.

Zijne krachten en zijn tijd heeft Groen veel gehad als Secretaris van het Genootschap „M. S. G.” maar ook in vele andere publieke betrekkingen heeft hij zich zeer verdienstelijk gemaakt.

De naam van den Heer Groen zal in de Gemeente Leiden steeds in gezegend aandenken blijven.

P. D.

Leiden, Juli 1910.

Mr. Cornelis Fock, †

**geb. Amsterdam 29 Nov. 1828, † Gravenhage
9 Mei 1910.**

Wanneer men nauwelijks 30 jaar oud, burgemeester van Noordholland's hoofdstad geworden is, om dit ambt te verruilen tegen dat zelfde in de hoofdstad des Rijks, en uit die gewichtige betrekking geroepen wordt na twee jaren, om als minister van Binnenlandsche Zaken op te treden, terwijl een bijna 30 jarig gouverneurschap in de volkrijkste en misschien de belangrijkste onzer gewesten deze loopbaan komt bekronen, heeft men zeker recht op eene levensbeschrijving, die van jaar tot jaar het leven en de daden van den man in quaestie nagaat. Deze is Mr. Fock dan ook niet onthouden. Maar daarvoor is ons Jaarboekje en het verschijnen daarvan noch de plaats, noch de tijd. Als wij hem hier met een enkel woord willen herdenken, dan is het als de ijverige en in alles belangstellende Commissaris des Konings (later der Koningin), onder wiens bestuur ook Leiden en Rijnland voorspoed en vooruitgang mochten beleven en niet het minst als curator (sedert 1878), president van curatoren (sinds 1897) onzer Universiteit.

Niet als een eerebaantje, aan zijne hooge betrekking verbonden, beschouwde Mr. Fock zijn curatorschap, neen door gestadig ijveren voor een werkelijk perfect en universeel hooger onderwijs, toonde hij zich met recht een curator. Daarbij hadden medische inrichtingen zijne speciale belangstelling en liefde en zonder twijfel is de voorbereiding van den bouw van het nieuwe Ziekenhuis buiten de stad, niet het minst te danken aan de sympathie van dezen ervaren en scherpzinnigen staatsman. De man die voor 50 jaar aan de vergetene en verwaarloosde schilderijen van Frans Hals, hunne eereplaats in Haarlems museum bezorgde, heeft zijn lang leven door, gewaakt en gestreden voor de wetenschap en hare bevordering in ons vaderland, en gedaan wat zijne hand te doen vond.

Hij ruste in vrede.

Bd.

J. F. L. Rietdijk. †

„In een publiek persoon,” zegt Allard Pierson ergens, ik meen in zijn opstel over Isaãc da Costa, „zijn meestal twee personen te onderscheiden: een, dien het publiek ziet, en een, dien het publiek niet ziet.” Ofschoon nu de man, wiens naam ik met diepen weemoed hierboven plaatste, niet in dien zin als Da Costa een publiek persoon mocht heeten, toch zou ik die uitspraak met recht op onzen betreurden Rietdijk durven toepassen. Gelijk er mensen zijn, die zich dadelijk zoo geheel geven, dat men in zeer korten tijd op de hoogte is van hun geheele bestaan, zoo zijn er ook, bij wie men jaren noodig heeft, eer men van hen zeggen kan, dat men hen door en door kent. Zoolang hij hier te Leiden als openbaar onderwijzer is werkzaam geweest, — en dat is gedurende niet minder dan het vierde eeuw — zag ik hem, als ambtgenoot, bijna dagelijks, en toch verliepen er jaren, eer ik hem inderdaad had leeren kennen. O, niet als onderwijzer! Hij leefde voor zijn vak. Ook niet als echtgenoot en vader. Hij ging op in zijn huisgezin. Maar het publieke leven, het leven in en met de gemeenschap, daaraan bleef hij vreemd. Hij plaatste zich nooit op den voorgrond, maar hield

zich, uiterst bescheiden, liefst achteraf. Als het echter noodig was, sprak hij klaar en duidelijk zijn meening uit, zonder te vragen, of anderen die met hem deelden. Daartoe was hij te zelfstandig, te veel man van karakter. Ofschoon hij lid was van het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap, was hij zeer zelden in de vergaderingen onzer afdeeling. Die geslotenheid, dat eenzelve, dat aan weinigen sympathiek is, maakte hem tot een vreemdeling, zelfs bij hen, met wie hij gezamenlijk arbeidde aan dezelfde taak; eene taak, die hij met grooten lust aanvaardde, waarvoor hij zich met bijzonderen ijver had bekwaamd, en die hij, zoolang hij kon, op lofwaardige wijze en met succes! — verrichtte.

Johannes Frederikus Leonardus Rietdijk werd den 19^{den} Augustus 1856 geboren, te Reusel, een klein dorp in Noord-Brabant, waar zijn vader Ambtenaar bij de Belastingen was. Na gewoon lager onderwijs te hebben genoten, bezocht hij een paar jaren de Hoogere Burgerschool te Helmond. Daarna kreeg hij zijn vakopleiding te Heusden, bij den heer Scholten, hoofd eener school voor M. U. L. O. Van daar uit deed hij zijn examen als onderwijzer, en was vervolgens als zoodanig werkzaam te Haften, Zalt-Bommel en Heusden. Behalve de hoofdacte behaalde hij acten voor de bevoegdheid tot het geven van onderwijs in het Fransch, het Engelsch en de Wiskunde. In 1884 werd hij benoemd te Leiden, aan de gemeenteschool 1ste klasse voor Jongens; hij aanvaardde die betrekking den 1sten Februari 1885, en was eerst als onderwijzer 1ste klasse, later ook als plaatsvervangend hoofd werkzaam

Hoe hij daar werkte, getuigden aan zijn graf de heeren Japikse en Zijlstra met woorden, die getuigden van groote waardeering. Eerstgenoemde, die, als hoofd der school, hem het langst gekend haä, zei o. a. van hem : „Hij was een hoogst bekwaam en degelijk onderwijzer, de vriend zijner leerlingen, die hem hoogelijk vereerden, en in wie hij voortdurend bleef belangstellen, ook nadat zij de school hadden verlaten.” — De heer Zijlstra sprak in denzelfden geest.

In 1886 trad Rietdijk in het huwelijk met mejuffrouw L. H. Ridderhof, uit welk huwelijk hem drie zoons en drie dochters werden geboren. Het oudste meisje stierf nog zeer jong; de oudste zoon, een veel belovend jongeling, student in de letteren, ontviel hem in den bloeitijd van het leven. In äie droevige dagen was het, dat ik hem als mensch leerde kennen en — hoogschatten.

Sedert ging zijne gezondheid langzaam achteruit. Meermalen moest hij zijn arbeid voor eene wijle onderbreken.

Zoo naderde de dag 1 Februari 1910 — waarop hij zijne 25-jarige ambtsvervulling in deze gemeente zou mogen herdenken. Vooraf reeds bedankte hij voor openbaar eerbetoon, maar het personeel der school, met den heer Zijlstra, ontving hem in de spreekkamer, waar de oudste in dienstjaren hem hartelijk toesprak, en namens allen ter herinnering aan dezen dag een gemakkelijken armstoel aanbood, waarvoor hij met zeer bewogen stem hartelijk dankte.

Aan het einde van den cursus namen wij, als naar gewoonte, van elkander afscheid, en wenschten elkaar

eene aangename vacantie. Helaas, het was een afscheid voor immer: op 2 Augustus ontvingen we de tijding van zijn dood. Een beroerte had hem getroffen. Na eenige dagen van bewusteloosheid was hij niet meer.

Zijn stoffelijk overschot werd bij dat van zijn Willem ter ruste gelegd.

Het ruste in vrede !

s. P. P.

W. Kok, †

Als Leiden des zomers zoovele gesloten huizen ver-
toont, en een klein wit papiertje op een der ruiten U
overtuigt, **dat** deze uittocht slechts tijdelijk is, heeft
het mij vaak getroffen in de meeste gevallen te **lezen:**
„Brieven en boodschappen te bezorgen bij den Heer
W. Kok, Pieterskerkgracht 16.” Zonder twijfel, het moest
een „homme de confiance” zijn, dien zoovele Leidsche
notabelen als hun vertegenwoordiger in de zomersche
veste achterlieten. Een van zijne trouwe medewerkers,
de Heer A. A. Schreuder, heeft mij dit. bevestigd; hem
dank ik verder de wetenswaardigheden omtrent het
het leven van dezen bouwkundige. En ik kan mij nu
zeer goed voorstellen, hoe velen hunne panden onder
goed opzicht wisten, als de Heer Kok zich daarmede
wilde belasten.

Te Den Bommel geboren in 1833 kwam hij reeds op
jeugdigen leeftijd in betrekking bij den bekenden, lateren
stadsbouwmeester van Leiden: J. W. Schaap, dien hij
eenmaal zou opvolgen in zijne zaak als particulier
architect aan de Pieterskerkgracht. Na zijne opleiding
te Arnhem voltooid te hebben werd hij bij den Water-

staat geplaatst en klom op tot hoofdopzichter, in welke functie hij belangrijke werken te Nieuwediep en Rotterdam hielp tot stand brengen. In 1876 was hij weder te Leiden terug als bouwkundige.

Vroeger leerling van het Genootschap Mathesis S. G., werd hij nu een ijverig lid en spoedig bestuurder. Meermalen werd hem de voorzittershamer toevertrouwd, terwijl hij in het geheel bijna 30 jaar lid van het bestuur bleef. Verder bekleedde hij het voorzitterschap der Practische Ambachtsschool en van den Bond van Patroons in het Timmervak, terwijl hij ook als administrateur van het landgoed Vreewijk optrad en als zoodanig het volst vertrouwen genoot.

13 Aug^s. 1910 is hij overleden. Menschen zooals hij, van groote kennis en ervaring, van onkreukbare eerlijkheid, zijn moeilijk te vervangen, worden zeer gemist ook buiten hun eigen kring.

Bd.

C. J. Leendertz. †

In de eerste dagen van September overleed op bijna 60 jarigen leeftijd te Oosterbeek, waar hij zich sedert kort metterwoon had gevestigd, de oud-leeraar in de Aardrijkskunde aan onze H. B. S. voor jongens, de heer C. J. Leendertz.

Sedert Sept. 1883 was de overledene aan genoemde school werkzaam. Zijn leerlingen hielden veel van hem, vooral ook, omdat hij zijn onderwijs op een aangename, opgewekte, onderhoudende wijze wist te geven. Behalve zijn persoonlijkheid werkte hiertoe vooral mede zijn groote algemeene kennis. Leendertz was bovendien een bereisd man, die op boeiende wijze in de aardrijkskundeles wist te vertellen van hetgeen hij in verschillende deelen der wereld had gezien en ervaren. Vooral muntte hij uit door een uitgebreide en degelijke kennis van onze Indische Bezittingen, waar hij als officier vele jaren doorbracht. Als hij van zijn Indische loopbaan verhaalde, vooral wanneer hij vertelde wat hij op zijn krijgstochten in Atjeh en elders had ondervonden, hingen zijn leerlingen aan zijn lippen. Wij weten dat velen, die nog heden een eervolle betrekking in onze Oost bekleeden, het aan hun leermeester, den heer Leendertz, te danken hebben, dat zij een werkkring in Indië zochten : hij wist zijn leerlingen liefde in te boezemen voor ons heerlijke Insulinde.

Maar ook in andere opzichten was de overledene een goed Leidsch burger. Gedurende vele jaren maakte hij deel uit van de Plaatselijke Schoolcommissie en van de Commissie voor de Volksbijeenkomsten. De Leidsche Maatschappij van Weldadigheid telde hem eerst onder haar ijverigste medewerkers, later onder haar Bestuursleden. Ook in het Bestuur van het Invalidenhuis had de heer Leendertz geruimen tijd zitting. In 1892 nam de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde den heer Leendertz onder haar leden op.

Behalve enkele ethnographische geschriften heeft hij eenige werken het licht doen zien, waarin hij herinneringen uit zijn leven vastlegde, en die uitmunten door een vloeienden, humoristischen, eenvoudigen stijl. De overledene had een goed oog voor de komische zijde van personen en gebeurtenissen. Enkele typen uit de militaire wereld van zijn tijd heeft hij ons naar het leven geteekend.

Werkzaam is de heer Leendertz gebleven tot het einde, dat bij hem, helaas, niet eerst bij zijn overlijden kwam. Reeds vele maanden vóór zijn heengaan begonnen zijn lichaamskrachten zichtbaar te verminderen. Op Dinsdag 13 September volgden wij hem op den weg naar zijn laatste rustplaats. Een groot getal leerlingen, ambtgenooten en vrienden brachten hem een laatsten groet aan de geopende groeve.

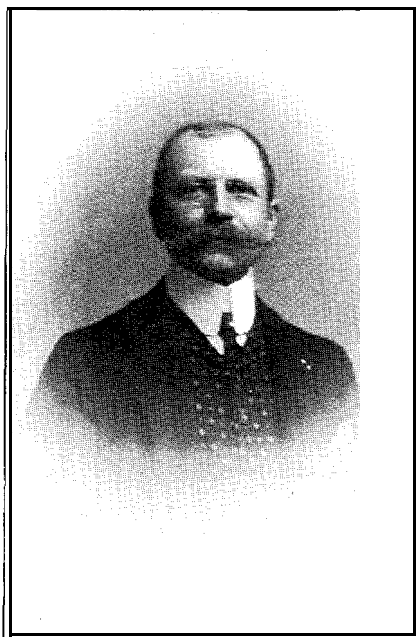
Een man, die zulk een welbesteed leven achter zich heeft, zal niet spoedig vergeten worden.

W. DR.

Kolonel Schumann. †

Geen Leidenaar van geboorte — M. G. W. A. Schumann zag den 21 Juni 1840 het levenslicht te 's-Gravenhage -, heeft de aan vele Leidenaren bekende oud-militair toch menig jaar in onze stad doorgebracht. In 1861 tot luitenant der infanterie aangesteld, werd hij in 1895 als luitenant-kolonel van het 0. 1. L. gepensionneerd, terwijl hem daarna nog den titularen rang van kolonel werd geschonken. Aan zijne Indische dienstjaren herinnerden zijn beide eervolle vermeldingen.

Met zijne pensionneering is zijn staat van dienst niet afgesloten : de Leidsche schutterij werd een tijdlang door kolonel Schumann gecommandeerd, het Militair Invalidenhuis stond onder zijne bevelen, of iiever, was aan zijne zorgen toevertrouwd. De oud-gedienden toch hadden in hem meer een verzorger dan een commandant, en zijn verscheiden — hij overleed 14 Dec. 1910 — zal weemoedig door hen worden betreurd. Leiden verliest in hem een hooggeacht ingezetene. Hij ruste zacht!

Mr. hl. C. DE VRIES VAN HEYST.

Mr. Maurits Constantijn De Vries van Heyst. †

De redactie van het jaarboekje vroeg mij om een levensbericht van dezen te vroeg ontslapen verdienstelijken burger.

Men vroeg dat mij — vermoedelijk wel omdat men mij vaak in zijn gezelschap zag en ik dus als zijn vriend gold. En zeker — ik heb op onze omzwervingen dezen „moeielijken man” leeren kennen en waardeeren, zooals dit aan niet velen mocht te beurt vallen.

Ik heb dus dat verzoek beschouwd als eene opdracht en wil beproeven den levensloop van deze merkwaardige figuur te schetsen, voor zoover het kort bestek van een levensbericht dit toelaat,

Maurits Constantijn Be Vries van Heyst dan werd geboren op den 25sten October 1865 te Hardinxveld, waar zijn vader toenmaals burgemeester was. Vandaar vertrok het gezin naar Den Haag en weldra wederom naar Delft, waar de vader tot het burgemeestersambt werd geroepen. Daar bezocht Maurits Constantijn de Hoogere Rurgerschool. Toen echter later het plan bij hem rijpte meester in de rechten te worden ging hij over naar het gymnasium.

Het was in 1883 dat hij te Leiden als student in de rechten werd ingeschreven en op den 24sten Juni 1891 verwierf hij daar den titel van doctor in de rechtswetenschap door de verdediging van een knap bewerkt proefschrift getiteld: „Nog iets over het geneeskundig geheim, meer in ‘t bijzonder in verband met de levensverzekering.”

Immers had hij oorspronkelijk het plan, na zijne promotie, zich aan de levensverzekering te gaan wijden. Van daar dan ook de titel van het tweede hoofdstuk van het proefschrift: „De geneesheer tegenover de maatschappijen van levensverzekering.” En werkelijk werd hij ook werkzaam gesteld bij de Rotterdamsche Levensverzekering-Maatschappij.

Evenwel — in deze richting kon hij geen bevrediging vinden. Hij dacht er over consul te worden, doch ook dit plan liet hij varen, totdat eindelijk zijn besluit genomen was en hij een werkkring zocht in dienst eener groote gemeente. En zoo zagen wij hem in 1896 te Leiden als commies-redacteur ter Secretarie optreden. En toen nu in 1898 onze bekwame en gemoedelijke Mr. Ewaldus Kist als Secretaris aan de gemeente ontviel, was De Vries van Heyst als van zelve aangewezen hem te vervangen. En dat hij dit op waardige wijze zou doen -- daarvoor waren zijn toen reeds duidelijk gebleken meer dan gewone werkkraft en zijn helderen blik voldoende borg.

En nog zoo kort geleden, toen hij in kleinen kring herdacht den dag waarop hij vóór 12¹/₂ jaar zijn loopbaan aanving, kon van hem ten volle worden getuigd,

dat hij trouw gehouden heeft de bij de aanvaarding van zijn ambt zoo plechtig afgelegde belofte — zijn plicht te zullen doen en waardig te zullen zijn en blijven de eervolle plaats, die hem op betrekkelgk jeugdigen leeftijd reeds was aangewezen. Want De Vries van **Heyst** was een man van meer dan gewoon helder inzicht, van groote kennis, van breede opvattingen en van groote eerlijkheid. En daaraan paarden zich eene groote werkzaamheid en een benijdbare stijl. Meer dan eens werd hem dan ook in den Gemeenteraad openlijk hulde gebracht voor de meesterlijke wijze waarop hij de uitgebrachte rapporten had samengesteld. In 1905 huldigde hem dan ook H. M. de Koningin door hem te benoemen tot Ridder in de orde **van** Oranje Nassau.

Maar bij al dien lof had hij toch niet spoedig vrede met zich zelf en met zijn werkkring. En juist nu hij verklaren kon dien vrede te hebben gevonden, vooral ook doordat hij in den nieuwen Burgemeester den man gevonden had met wien hij aangenaam kon samenwerken door de groote overeenkomst in kennis en karaktereigenschappen — nu werd hij daar op den 21sten December 1910 na korte ongesteldheid aan zijn werkkring en aan de zijnen ontruikt. Een groot verlies voor onze gemeente — een niet te overkomen slag voor zijne vrouw en zijne beide kinderen.

Van den vrijen tijd dien het gemeentewerk hem liet, besteedde Van Heyst slechts weinig aan het openbaar leven. Wel was hij een werkzaam lid van de Commissie voor den Schouwburg en van de Commissie voor het Stedelijk Museum, doch overigens onttrok hij zich,

na zijne dagtaak, meestal zoo spoedig mogelijk aan het stadsleven om op te zoeken de vrije natuur, die zijne volle liefde had. Dáár was 't dat zijn blik zich onbegrensd kon vermeien, dat zijne gedachten den vrijen loop hadden en hij geen botsingen behoefde te vreezen met meeningen en uitingen die niet strookten met zijne opvattingen.

Wat wonder dat hij, die door zijne buitengewone gave van hart en verstand ver uitstak boven zoo velen, hij — de man van onkreukbare eerlijkheid en waarheidsliefde — zich niet thuis gevoelde in eene omgeving, waar men 't vaak met deze deugden zoo nauw niet neemt.

En hierin in hoofdzaak lag het geheim van zijne „moeielijkheid", dat zijn open en rond karakter zich verzette tegen het „ja" zeggen waar hij „neen" meende. Zeer zeker ware het gemakkelijker geweest wanneer hij meer den slag had gehad zijne meerring te bedekken of te plooiën naar die van anderen; maar dan was hij niet De Vries van Heyst geweest.

Zoo nu — wisten alleen zij die niet oppervlakkig oordeelden, zij die hem trouw waren gebleven, welk een coeur d'or verscholen lag in dit schijnbaar zoo moeilijk karakter.

En dat ik tot dien kleinen kring heb mogen behoorē tot den laatsten dag van zijn nuttig leven — zie, dat acht ik mij een onschatbaar voorrecht.

De Vries van Heyst beschikte over eene enormē wilskracht.

Drong zijne liefde voor de vrije natuur hem wêer

naar buiten, dan maakte hij vlug een plan -- en dat plan werd uitgevoerd al leek 't voor elk ander bijna onuitvoerbaar. En bij die wandelingen koos hij meestal mij als zijn metgezel.

En dat hij dit deed heb ik altijd dááran toegeschreven, dat hij kende mijne toegevendheid jegens zijne kleine gebreken. Maar kende ik dan ook niet zijne groote deugden, zijne gemoedelijkheid, zijn rechtschapen en warm hart?

Zoo maakten we wandelingen overal heen. Als 't maar ver was en ruim om hem heen; dan ging 't langs groote omwegen naar Rotterdam, een anderen keer wêr naar Amsterdam. En als hij dan -- dankbaar dat ik mij weer bereid had verklaard hem te vergezellen -- mij hier of daar eene verrassing had bereid, mij plotseling tegenover een mooi vergezicht, een prachtig natuurschoon stelde, dan straalden zijne oogen van dat onbaatzuchtig genot! dat men zich zelve bereidt door anderen een genoegen te doen.

Zoo zal ik mij steeds blijven herinneren de zoo fijn gevoelde verrassing die hij mij eens bereidde en waarvan ik hier vertellen wil ter mijner rechtvaardiging waar ik boven sprak van een coeur d'or.

We spraken op onze omzwervingen zoo vaak over ons beider huiselijke belangen, over die onzer kinderen. Meer dan eens sprak ik hem over mijn oudsten zoon die in Deventer, over mijne eenige dochter die in Apeldoorn woont.

Zeker moet ik hem eens gezegd hebben hoezeer ik verlangde mijne kinderen weer eens te zien.

Dat was nu eens iets voor De Vries van Heyst en hij noodigde mij uit tot een beknopt auto-tochtje. Maar dan moest 't heel in de vroegte zijn, jekte hij, want dan was 't zoo prachtig buiten.

En den anderen ochtend, heel vroeg, haalde hij mij met zijn auto af en daar ging 't naar buiten, steeds verder, de eene stad na de andere door en voorbij en weldra waren we reeds Arnhem voorbij. Wel zag ik dat zijn gelaat van genoeg straalde, maar ik schreef dat toe aan zijn genieten van zóóveel natuurschoon.

Maar eerst later op den dag heb ik begrepen dat die schittering in zijn oog, die gloed op zijn gelaat, uitdrukking gaven aan het reine genot dat zijn hart vulde, bij de gedachte aan het groote genoeg dat hij bezig was mij te bereiden.

Want zie, het doel van zijn tocht was eerst Deventer, waar hij stilhield voor de woning van mijn zoon en daarna Apeldoorn waar mijne dochter ons onverwacht zag vóórkomen. Had ik ongelijk toen ik sprak van den man met het goede warm voelende hart?

Velen hebben U niet begrepen, De Vries van Heyst — omdat ze U niet kenden zooals uwe naaste vrienden U hebben gekend. En hoewel een droeve tocht, zal ik 't mij toch tot een voorrecht blijven rekenen, dat ik U ook heb mogen vergezellen op uwen laatsten tocht door de U zoo lief geworden natuur, toen men U bracht naar buiten in de eeuwige rust.

G. H. KOKXHOORN.

Leiden, Januari 1911.

Ds. Johs. Drost. †

Den 30sten December dezes jaars overleed te dezer stede de man, wiens naam hierboven vermeld staat en die het waardig is ook in dit Jaarboekje herdacht te worden.

Johannes Drost was den 21sten April 1826 te Rotterdam geboren, studeerde te Utrecht in de Theologie en werd in 1860 toegelaten tot de Evangeliebediening in de Ned. Hervormde Kerk. Achtereenvolgens was hij als Predikant werkzaam te Almkerk (18513, Hellevoet-sluis (1853), Rhenen (1856) en Goes (1861), vanwaar hij in 1868 het beroep aannam naar Leiden. Hier is hij met grooten ijver en trouw tot 1 Maart 1889 werkzaam geweest, toen hij om gezondheidsredenen genoodzaakt werd, zijn emeritaat aan te vragen. Die rusttijd duurde nog 21 jaren, tot dat hij eindelijk nog onverwacht tot groote droefheid zijner betrekkingen en talrijke vrienden, op den hoogen leeftijd van 84 jaren is ontslapen.

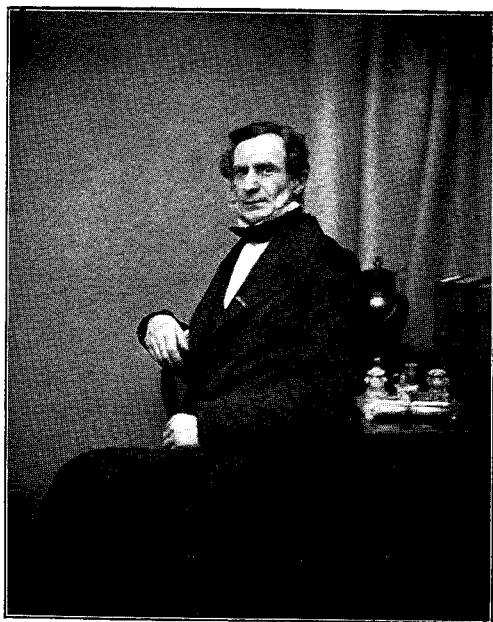
Drost was een innig vroom man, een blijmoedig Christen, die ootmoedig wandelde met zijn God en zoo onwrikbaar vast in zijn Heiland geloofde, dat hij Hem alles toebetrouwde, en ais vrucht daarvan met de grootste blijmoedigheid en zachtmoedigheid leefde tot geluk van allen, die met hem in aanraking kwamen.

Want ook na zijn aftreden bleef er een hechte band bestaan tusschen hem en zijne Gemeente, welke hij innig lief had en wier welzijn en geestelijke bloei hem zoo na aan het hart lagen. Kon hij haar niet meer toespreken, nu en dan richtte hij zich van uit zijn rustig gelegen villa te Berg-en-Dal, bij Nijmegen, of van af zijne legerstede in zijne woning in de Pieterskerk choorsteeg tot haar door middel van het gedrukte woord. Gaarne ontving hij daar, allen, die tot hem kwamen en veien werden getroost en bemoedigd door zijne bezielende getuigenis en zijn hartelijk woord. Daarbij was hij een weldoener der armen, die zeer veel aan hem zullen missen.

In het bijzonder had het Christelijk Onderwijs tot het einde toe de liefde van zijn warm hart. Mede-oprichter van de Vereeniging voor Christelijk Onderwijs voor On- en Minvermogenden alhier, was hij vele jaren lang de ziel van het Bestuur. Vooral op zijn initiatief is in 1871 de School aan de Middelstegracht en in 1879 die aan de Pieterskerkgracht opgericht en groot was zijne blijdschap en dankbaarheid toen in Juli 1909 de nieuwe school aan den Maresingel, welke eene behoefte was geworden, werd geopend.

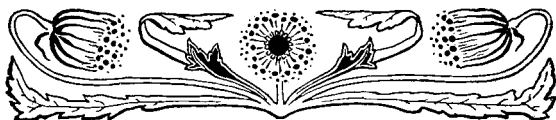
Zoo heeft deze Prediker des Evangelies niet te vergeefs geleefd en onder ons zijn geloof getoond uit zijne werken.

Zijne nagedachtenis zal bij velen, in en buiten onze stad in zegenend aandenken blijven.

F. KAISER.

Naar eene photographie van Dr. P. J. Kaiser,
1862.

Frederik Kaiser

en de bouw der nieuwe Sterrenwacht te Leiden (1860).

**Ter herinnering aan het 50-jarig bestaan der nieuwe
Sterrenwacht te Leiden.**

Vóór de 17de eeuw waren de sterrenwachten, zonder eenig verband met de hoogeschoolen, eenvoudig inrichtingen voor wetenschappelijk onderzoek. Jonge sterrenkundigen gingen er wel heen om zich te oefenen, maar hun aandeel in het wetenschappelijk werk, niet hun opleiding was hoofdzaak.

Later is dit eenigermate gewijzigd en, naast verschillende sterrenwachten die op zichzelf staan, zijn er andere verrezen die het onderdeel ~~een~~er universiteit vormen.

De eerste die als zoodanig in het leven werd geroepen was de Leidsche, in 1632 gebouwd op het dak van het oude akademiegebouw, dicht bij den klokketoren en geplaatst onder de leiding van den bekenden orientalist Jacob Golius, professor in de Mathesis en in de arabische en andere oostersche talen. Hare wetenschappelijke betoekenis was gering; wel werden er toen en later geen onbeduidende sommen aan ten koste gelegd, in 1689 werd

er zelfs een tweede toren bijgebouwd, maar zij, die met het bestuur dier inrichting belast waren, besteedden, gedeeltelijk ten gevolge van het onderwijs in andere vakken dat hun was opgedragen, slechts zeer weinig tijd aan de practische sterrenkunde; men vindt dan ook in de 17de en de eerste helft der 18de eeuw nergens melding gemaakt van op de sterrenwacht verrichte waarnemingen. Zooals Kaiser schreef: men zorgde meer voor het lichaam dan voor de ziel der sterrekunde; langzamerhand kwam echter ook het lichaam in verval. De uitnemende Lulofs die van 1742 tot 1768 aan de Leidsche hoogeschool verbonden was, en eenige goede waarnemingen op de sterrenwacht volbracht, trachtte wel er verbeteringen in aan te brengen, maar de vertoogen van hem en van zijne opvolgers vonden bij curatoren geen gehoor. Eindelijk besloot men in 1815 de gebouwtjes, die sedert 1689 zonder noemenswaardige herstellingen op het akademiedak hadden gestaan, af te breken en op dezelfde hoogst ongeschikte plaats een nieuwen toren voor het gebruik van sterrenkundige instrumenten te bouwen. Aan dit ongelukkige plan werd uitvoering gegeven, en om den slechten toestand nog te verergeren, plaatste men in dien toren een grooten volkomen onbruikbaren teleskoop door een Fries, Rienks, vervaardigd, die als prachstuk door Koning Willem 1 was aangekocht en aan de hoogeschool was geschonken.

Het is niet te verwonderen, dat bij zulk eene uiterst gebrekkige inrichting, welke hun, die met het bestuur

er van belast waren, slechts groote moeite en ergernis veroorzaakte, geen sterrenkundige van naam zich aan de Leidsche hoogeschool wilde verbinden, zoodat het onderwijs in de sterrenkunde moest worden opgedragen aan personen, die hunne hoofdwerkzaamheid in andere richting vonden, ten gevolge waarvan de geheele studie der astronomie te Leiden al meer en meer verviel.

Dat was de treurige toestand waaronder in 1826 de 18-jarige Kaiser als observator in Leiden kwam; door zijn genialiteit en onverpoosde werkzaamheid wist hij dien echter geheel te veranderen, en voor de sterrenkunde eene periode van bloei in het leven te roepen, die in en buiten Nederland ieders bewondering wekte.

Frederik Kaiser was den 10^{en} Juni 1808 geboren te Amsterdam, waarheen zijn vader, te Diez in Nassau geboren, op het eind der 18de eeuw was verhuisd. Na den vroegtijdigen dood van zijn vader, ontving hij zijne opleiding van zijn oom Johan Frederik Keyzer, aldus schreef hij zijn naam, een verdienstelijk wis en sterrenkundige te Amsterdam, lid van het K. Ned. Inst. v. Wetenschappen, die zijn veelbelovend neefje het gebruiken van sterrenkundige werktuigen en het verrichten van sterrenkundige berekeningen leerde. De vorderingen van den jeugdigen knaap waren zoo groot, dat hij reeds in 1822 de berekening van eene bedekking van het zevengesternte door de maan, en in 1823 die van eene zonsverduistering voor Amsterdam aan de Algemeene Kunst- en Letterbode kon toezenden.

Fig 1

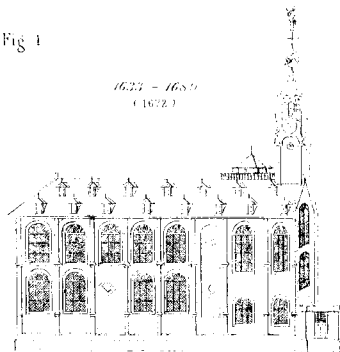

Fig 2

1689 - 1817
(1670)

Fig 3

1689 - 1817
(1712)

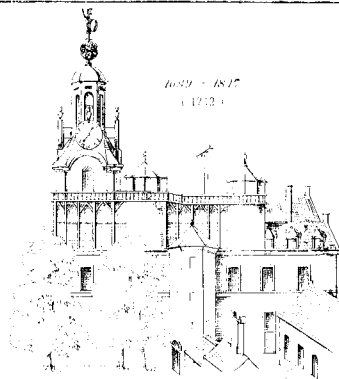

Fig 5

1817 - 1838
(1825)

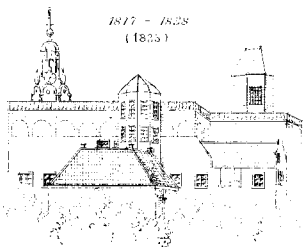

Fig 4

1689 - 1817
(1725)

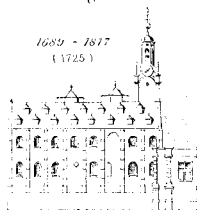
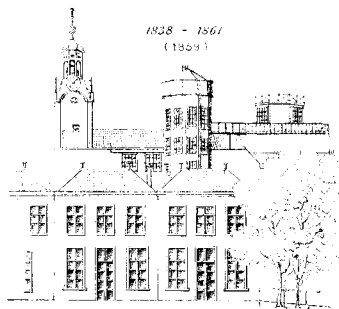

Fig 6

1838 - 1861
(1859)

AFBEELDINGEN VAN DE OUDE STERRENWACHT OP HET AKADEMIEGEBOUW.

1633—1689.

Fig. 1. Uit „Mr. S. v. Leeuwen. Korte besgryving van het Lugdunum Batavorum nu Leyden”. Leyden, 1672, pag. 61.

Fig. 2. Van de groote kaart van Leiden van Hagen, 1670.

1689—1817.

Fig. 3. Uit „Les delices de Leide”. P. van der Aa, 1712, pag. 76.

Fig. 4. Vignet van „J. Schröder. Jubelfeest der Akademie”, 1725.

1817—1838.

Fig. 5. Naar eene teekening van Dr. F. J. Stamkart, 1825.

1838—1861.

Fig. 6. Naar eene photographie van Dr. P. J. Kaiser, 1859.

Op 14-jarigen leeftijd verloor hij door den dood de leiding van dien uitnemenden man, doch zijne buitengewone talenten hadden de aandacht getrokken van prof. Moll te Utrecht, en het was op diens aanbeveling dat hij, na den dood van den hoogleeraar in de wis- en sterrenkunde te Leiden, Ekama, tot observator aldaar werd benoemd; prof. Uylenbroek werd met het beheer van de sterrenwacht belast.

Tot zijne groote teleurstelling kon Kaiser ten gevolge van de minder goede verhouding met Uylenbroek, die o. a. meende den observator steeds bij diens bezoek aan de sterrenwacht te moeten vergezellen, en ook ten gevolge van den gebrekkigen toestand der daar aanwezige hulpmiddelen, slechts zeer weinig behoorlijke waarnemingen op de sterrenwacht volbrengen, maar door de studie van astronomische werken en verhandelingen verzamelde hij een schat van kennis, waarvan zijne talrijke geschriften toen en later het bewijs gaven.

Eene gelukkige verandering bracht de komeet van Halley bij hare verschijning in 1835. Evenals thans (1910) had de voorspelde komst van de komeet aanleiding gegeven tot tal van geschriften van bevoegden en onbevoegden, waarin ook de weg dien de komeet aan den hemel zou afleggen was aangegeven; met groote zorg had Kaiser die alle bestudeerd, en uit zijne berekeningen de meest waarschijnlijke baan van de komeet afgeleid. Begrijpelijk was zijn vurig verlangen de komeet zelve waar te nemen en zijne berekeningen door die waar.

nemingen te toetsen ; op de sterrenwacht waren deze echter onmogelijk, elders moest hij daarvoor gelegenheid zoeken. Met een hem door den heer Stoop uit Amsterdam geleenden niet zeer vermogenden kijker, opgesteld op de vliering van zijne woning (het huis op de Kaiserstraat, toen Cellebroersgracht, thans bewoond door den heer v. Nifterik) kon hij door het uitlichten van eenige dakpannen de komeet waarnemen en die waarnemingen bewezen gelukkig de juistheid zijner berekeningen; de komeet volgde geheel den weg dien hij voorspeld had. Al spoedig verspreidde zich het bericht van zijne waarnemingen ook buiten Leiden en enkele personen, waaronder de Referendaris van onderwijs te 's-Gravenhage, de heer Van Rappard, verzochten hem in zijne primitieve sterrenwacht de komeet te mogen bezichtigen. Bij hen en bij anderen won de overtuiging meer en meer veld dat de positie van zulk een buitengewoon man moest verbeterd worden en nadat de Senaat der Leidsche hoogeschool hem in 1836 het eeredoctoraat in de wis- en natuurkundige faculteit had verleend (hij had in het jaar 1831 het candidaatsexamen afgelegd), werd hij in 1837 tot lector in de sterrenkunde en bestuurder van de sterrenwacht benoemd. ¹⁾

¹⁾ Inmiddels was K. in 1834 gehuwd met mej. A. R. M. Barbey, uit welk huwelijk geboren werden een dochter en vier zoons, van welke een zeer jong stierf.

Thans kon Kaiser met vrucht werkzaam zijn aan de levenstaak die hij zich had voorgeschreven: de sterrenkunde in ons land te doen herleven, en wel 1°. door het voorbereiden van de stichting eener nieuwe sterrenwacht, 2°. door de studie van de sterrenkunde door middel van zijn onderwijs tot bloei te brengen, en 3°. door de liefde tot zijn wetenschap bij zijne landgenooten door woord en geschrift op te wekken.

In dien tijd, kort na de Belgische onlusten, kon er niet aan gedacht worden, gelden voor nieuwe gebouwen toe te staan; men moest dus trachten partij te trekken van wat bestond, hoe gebrekkig dit ook **was**, en Kaiser's vernuft en practische zin gaf van dit moeilijke vraagstuk een uitnemende oplossing. De regeering had eenige gelden voor den aankoop van een kijker uit het beroemde instituut van ~~Fraunhofer~~ te zijner beschikking gesteld, en met weinig kosten wist hij nu door eene balkenstelling op de oude muren, hoog in de lucht en afgezonderd van de vloeren, een stevigen grondslag te verkrijgen waarop die kijker kon worden geplaatst. In 1838 ontving hij het instrument, spoedig was het opgesteld en toen hij in 1839 den daarbij behoorenden mikrometer had ontvangen, toog hij dadelijk aan den arbeid.

Als werkprogramma had hij zich voorgesteld de nauwkeurige uitmeting van den onderlingen stand der slechts enkele seconden van elkander ~~verwijderde~~ componenten eener reeks van dubbelsterren, waarnemingen

F. KAISER.

Naar eene lithographie van Berghaus uit 1847.

die en aan den waarnemer en aan het instrument de hoogste eischen stelden, zoodat slechts de beste der praktische sterrenkundigen, toegerust met instrumenten grooter dan het Leidsche, zich daar mede hadden beziggehouden.

Onvermoeid arbeidende kon Kaiser al spoedig de uitkomsten zijner waarnemingen bekend maken, en het bleek toen dat zij glansrijk de vergelijking met die van anderen konden doorstaan. Van mannen als W. Struve en Bessel ontving hij brieven die van hunne bewondering getuigden, en door alle sterrenkundigen binnen en buiten Europa werden zijne uitkomsten opgenomen met eene waardeerling die, zooals hij schreef, zijne stoutste verwachtingen overtrof.

Ook van de regeering ontving hij in 1840 een bewijs van erkenning door zijne benoeming tot hoogleeraar, waarbij hem al de verplichtingen van de gewone hoogleeraren werden opgedragen, doch slechts het tractement van buitengewoon hoogleeraar werd toegekend; het duurde nog tot 1845 voor hij, na den dood van Uylenbroek, in het genot van het gewone hoogleeraarstractement trad. Tevens werd hem toen vergund het vroeger door Uylenbroek bewoonde huis naast het hek van de Academie (thans Prentenkabinet) te betrekken, waardoor het bezoeken van de sterrenwacht minder bezwaarlijk werd.

Reeds dadelijk na zijne benoeming tot lector had Kaiser zich met grooten ijver aan zijn onderwijs gewijd,

en door zijne lessen in de populaire sterrenkunde belangstelling voor zijn vak opgewekt.

Na zijne benoeming tot hoogleeraar gaf hij aan dit deel van zijne werkzaamheid groote uitbreiding, en wist hij rond zich een kring te vormen van studenten ook uit andere faculteiten, die onder zijne leiding de sterrenkunde beoefenden en aan de sterrenkundige werkzaamheden deelnamen. Een aardig bewijs hiervan levert het feit dat in het voornaamste sterrenkundig tijdschrift in 1846 berekeningen van kometenbanen voorkomen van 8 Leidsche studenten, waarvan twee, Kiehl en Naber, later als hoogleeraar in het Grieksch aan het athenaeum te Deventer en aan de universiteit te Amsterdam zijn opgetreden.

Kaiser bezat in buitengewone mate de gave des woords. Een helder oordeel, eene altijd vaardige feitenkennis, eene logisch juiste rangschikking zijner denkbeelden en eene rijke woordenkeus gaven aan wat hij zeide eene groote bekoring; men werd niet moede naar hem te luisteren. En als hij sprak over de groote mannen der wetenschap, wellicht een weinig geïdealiiseerd, dan wist hij bij zijne leerlingen geestdrift op te wekken en bij hen het voornemen te verlevendigen nader te komen tot het ideaal van onbaatzuchtig wetenschappelijk streven dat hij schetste, en waaraan hij zelf in zoo menig opzicht beantwoordde.

Tot het laatste toe behield Kaiser dien grooten invloed op zijne leerlingen, en bleef ook de hartelijke vereering die zij hem toedroegen.

Werden de studenten krachtig door hem aangetrokken, ook hij gevoelde zich gelukkig als hij te midden van hen mocht spreken over wat hem lief was. Hoe ook overladen met werk of gedrukt door ongesteldheid, dat alles werd dan vergeten, en bij veel leed was hem de omgang met zijne leerlingen steeds een groote troost.

Zijne groote gaven van mededeeling besteedde K. niet alleen ten bate van de Leidsche hoogeschool, ook daarbuiten wist hij door zijn populaire verhandelingen de belangstelling voor zijn vak te verlevendigen. Dit was hem echter niet voldoende, hij streefde naar meer; naast die belangstelling wilde hij onder het ontwikkelde deel van Neerland's volk ook juiste kennis van de sterrenkunde verspreiden, en al spoedig rijpte bij hem het plan een werk te schrijven om, eenerzijds den sterrenhemel te verklaren, anderzijds op te wekken tot aandachtige beschouwing en waarneming van het schoons dat hij biedt. In het begin van 1844 gaf hij daaraan gevolg en in ongelooflijk korten tijd schreef hij zijn „Sterrenhemel”, waarvan het 1° deel in 1844, het 2° in 1846 het licht zag.

Het werk maakte grooten opgang door de boeiende stijl en de heldere uiteenzettingen van de moeilijkste onderwerpen, zonder te kort te doen aan streng wetenschappelijke eischen, en, zoowel hier te lande als in het buitenland, waar het in verschillende vertalingen werd verspreid, beschouwde men het als een voorbeeld van wat een populair wetenschappelijk werk moet zijn.

De bijval, welk dit boek ondervond, deed K. onderstellen dat hij den vrienden der sterrenkunde een dienst zou bewijzen door hen daarnaast ook een tafereel voor te leggen van den toenmaligen toestand der sterrenkunde en van het wetenschappelijk streven harer beoefenaars.

Hij koos daartoe de ontdekkingen der planeten, waarom. heen hij op ongedwongen wijze het belangrijkste dat op sterrenkundig gebied in de laatste eeuw was voorgevallen kon groepeeren. Het schrijven van dit boek was hem voor een goed deel een waar genoegen en, toen het op het eind van 1850 voltooid was, bevredigde het hem meer dan zijn „Sterrenhemel”. Ook voor mij en voor vele anderen heeft het grooter aantrekkelijkheid door de levendige schildering van het sterrenkundig huishouden en door de belangrijke feiten die het bevat, maar bij het groote publiek vond het veel minder ingang. Het is wel begrijpelijk dat in een klein land als het onze het aantal van hen die verlangen te weten, langs welken weg men tot de wetenschappelijke uitkomsten geraakt, veel geringer is dan het aantal van de personen welke die uitkomsten zelve wenschen te kennen; maar hoe natuurlijk ook, die ervaring deed Kaiser leed en was een der redenen die hem noopten geen grootere populaire werken meer te schrijven, al gaven tal van door hem uitgegeven verhandelingen voortdurend getuigenis van het krachtig wetenschappelijk leven in Leiden.

Beijverde hij zich zoo door onderwijs en geschrift in

ons vaderland de studie der sterrenkunde weer in eere te brengen, zijn doel, door den bouw van eene nieuwe sterrenwacht een haar waardigen zetel te stichten, verloor hij niet uit het oog. Wel trachtte hij ook de oude sterrenwacht door aankoop van enkele nieuwe instrumenten zooveel doenlijk te verbeteren, en haar wetenschappelijke vruchtbaarheid te vergrooten door aan te dringen op de aanstelling van een observator, waartoe in 1853 Dr. J. A. C. Qudemans werd benoemd, maar telkens wees hij op den onhoudbaren toestand waarin de oude sterrenwacht verkeerde en gaf hij de lijnen aan die bij de stichting eener nieuwe waren te volgen.

Ook van andere zijde gingen stemmen op om Kaiser in dit streven te steunen.

Bij de behandeling van de begrooting voor 1854 in de 2de Kamer was reeds in het voorloopig verslag de opmerking gemaakt dat men het gemis van een goede sterrenwacht in ons land zeer betreurde, maar het antwoord van den toenmaligen minister, Van Reenen, was voor Leiden niet gunstig, het luidde' dat vermoedelijk eerlang een bij de Utrechtsche hoogeschool op te richten observatorium in dat gemis zou voorzien. In de openbare vergadering kwamen de heer Bosscha, oud-hoogleraar te Amsterdam, en Gevers van Endegeest, curator der Leidsche hoogeschool, op dit onderwerp terug en bepleitten welsprekend den eisch, Kaiser, die reeds zooveel voor de ontwikkeling der sterrenkunde had gedaan, in de gelegenheid te stellen zijn groote talenten op meer

vruchtdragende wijze ten dienste van het vaderland te besteden.

Zooals men kon vermoeden lokten deze beschouwingen tegenspraak uit, o. a. van Kaiser's vroegeren ambtgenoot Thorbecke. In eene redevoering van 3 December 1859 erkent deze wel dat in het eene of andere jaar eene groote sterrenwacht moet worden gesticht, maar waarschuwt hij tegen „eene weelde in het verschaffen van hulpmiddelen, welke de persoonlijke inspanning uitdooft. Men vergoedt — zegt hij — door innerlijke kracht, door vlijt, ijver en vernuft — wij hoorden er nog gisteren een voorbeeld van aanvoeren met opzicht tot het observatorium van Leiden — wat aan uiterlijke toerusting ontbreekt. De grootste ontdekkingen, Mijne Heeren, de schoonste werken zijn, op het voorbeeld der nat uur, met geringe middelen tot stand gebracht.”

Woorden fraai van klank, maar die bewijzen dat Thorbecke, hoe groot ook als staatsman, toenmaals geen flauw begrip had van het werk der wetenschappelijke mannen, die door waarneming en proefondervindelijk onderzoek nader trachtten te komen tot onze voorstelling van de waarheid.

Te recht mocht Kaiser kort daarna in zijn geschrift „De inrichting der sterrenwachten”, „plechtig verzekeren dat hij wel in belangstelling en ondersteuning, maar nimmer in gebrek aan stoffelijke hulpmiddelen een prikkel tot onverdroten arbeid had kunnen vinden.”

Ook in de 1° Kamer drong een lid, de heer Lotsy, aan op de stichting van eene sterrenwacht te Leiden, maar evenmin als in de 2° Kamer wilde de Minister hier eenig uitzicht geven op een daartoe strekkenden post op de Staatsbegrooting.

In zijne rede in de 2° Kamer had Gevers zich niet beperkt tot eene opwekking aan de Regeering, ook allen die belang stelden in Leiden had hij aangespoord de handen in een te slaan en gelden bijeen te brengen, om aldus met verderen steun der regeering het gewenschte doel te bereiken. Die oproep vond weerklink in veler harten, allereerst in die van het Leidsch Studentencorps, welke na eene vurige rede van onzen J. Bosscha besloten uit kun kas eene vrij aanzienlijke som beschikbaar te stellen, waaraan door eene inteeckenlijst op de Societeit in weinig uren nog een gelijk bedrag werd toegevoegd. Ter bereiking van hetzelfde doel vormden zich spoedig daarna in verschillende steden plaatselijke commissies, waaruit zich, onder voorzitterschap van den hoogleeraar Bake, eene centrale commissie vormde die, November 1854, in eene circulaire de medewerking van alle Nederlanders inriep.

Vele bijdragen (in het geheel f 22,000) werden zoo bijeengebracht, maar de regeering vond hierin nog geen aanleiding tot handelen, tot in 1856 als Minister van Binnenlandsche Zaken optrad dr. G. Simons, een leerling van Moll, die geheel vertrouwd was met de eischen van de sterrenkunde. Hij aarzelde dan ook niet op de

begrooting voor 1867 een post voor de sterrenwacht te Leiden te plaatsen. De post werd aangenomen, maar de begrooting werd verworpen en Simons trad af. Gelukkig was zijn opvolger, Van Rappard, niet minder bereid den bouw van een nieuw observatorium te Leiden te bevorderen, en zonder tegenstand werd dan ook op de begrooting voor 1858 de eerste post voor dien bouw toegestaan.

Aanvankelijk had men het observatorium willen plaatsen op een terrein aan de linkerzijde van den Haagweg, even buiten de voormalige Wittepoort, maar, afgeschrikt door de hooge kosten van het terrein, zag men vrij plotseling van dit denkbeeld af en besloot men het gebouw te plaatsen op een gedeelte van den hortus, waaraan door aanplemping van den singel nog een stuk kon worden toegevoegd. Terecht werden tegen dit plan bedenkingen ingebracht door den directeur van den hortus (Suringar was toenmaals bij afwezigheid van De Vriese met het directeurschap belast) en door de philosophische faculteit, maar dit mocht niet baten; de laatst uitgekozen plaats, welke trouwens voor de sterrenwacht niet ongunstig was, werd behouden en in 1858 werd met den bouw begonnen.

Worden thans vóór het plan van een wetenschappelijk instituut wordt opgemaakt, de aanstaande bestuurder en de bouwheer door het bezichtigen van dergelijke inrichtingen in het buitenland vaak in de gelegenheid gesteld partij te trekken van de aldaar opgedane ervaring,

gansch anders geschiedde het toenmaals. In 1854 had Kaiser in een populair tijdschrift (Lectuur voor de huiskamer) eene beschrijving gegeven van de onder Struve's leiding gestichte sterrenwacht te Pulkowa bij Petersburg, en naar aanleiding daarvan zijn eigen denkbeelden omtrent eene voor Nederland gewenschte sterrenwacht ontwikkeld, en belichaamd in eene kleine schets.

Het was nu deze schets, waarin natuurlijk alle bijzonderheden omtrent de constructie der onderdeelen ontbraken, die in 1858 bij den bouw werd gevolgd, terwijl de uitwerking van het plan geheel was overgelaten aan den architect, den heer Camp, wiens denkbeelden in menig opzicht van die van Kaiser verschilden. Vaak gaf dit aanleiding tot oneenigheid en strijd, en daar de eindbeslissing bij den architect berustte, zag Kaiser zich later gedwongen te verklaren, dat hij de verantwoordelijkheid van de wijze waarop o. a. de koepels en de meridiaankleppen waren vervaardigd niet op zich nam.

Hoe geheel anders zou het geweest zijn als Kaiser eerst andere sterrenwachten had kunnen bezichtigen en in onderhandeling had kunnen treden met de constructeurs der door hem gewenschte instrumenten; dit laatste was hem echter ook verboden, en zoo moesten later de instrumenten worden ingericht naar het gebouw, in plaats van het gebouw naar de instrumenten.

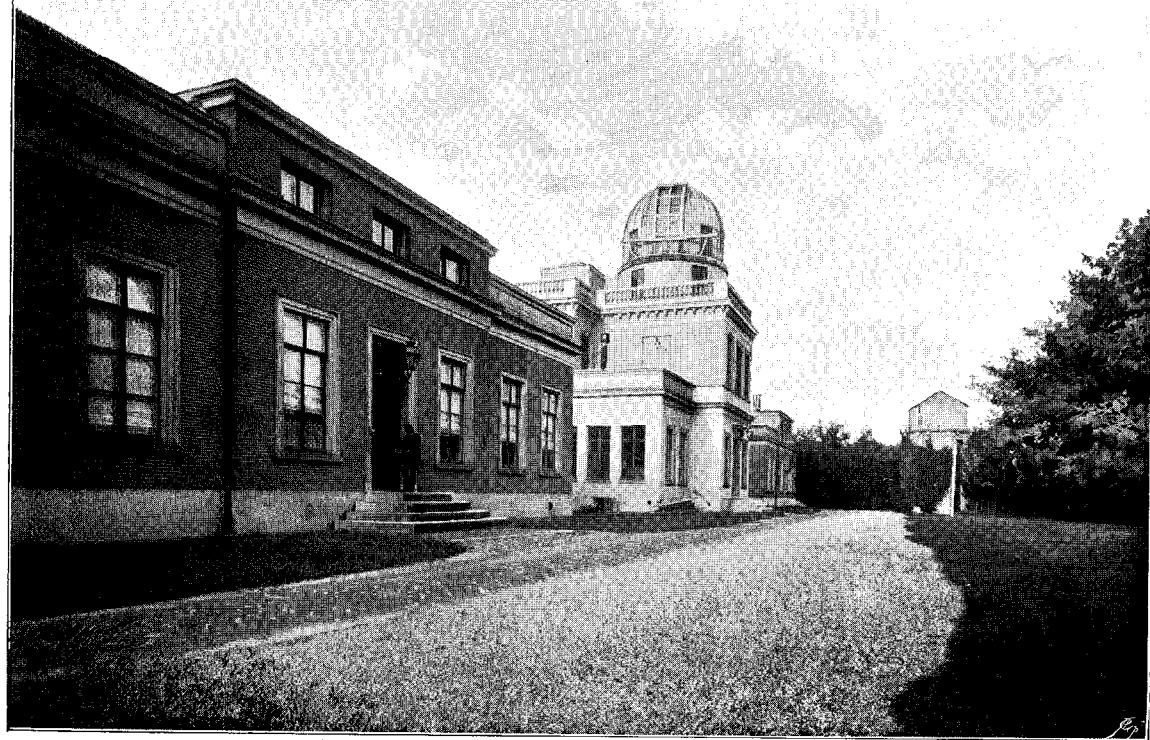
Kaiser was wel dankbaar voor het eindelijk bereiken van het doel sedert jaren, geenszins voor eigen bevrediging,

nagejaagd, doch diep betreurde hij het, dat hem eerst thans op gevorderden leeftijd, bij zijn geschokte gezondheid en onder zulke ongunstige omstandigheden de zware taak was opgedragen de sterrenwacht naar de behoeften der wetenschap in te richten.

Die klacht is begrijpelijk, maar ieder die er van getuige was, hoe Kaiser zich geen rust gunde om tijdens den bouw zich van alles op de hoogte te stellen, en daarna alles in gereedheid te brengen en te leiden voor de opstelling en het onderzoek der nieuwe instrumeten, moest erkennen, dat, hoe ook zijne gezondheid had geleden, van eene verzwakking zijner geestesgaven en geestkracht geen sprake was.

In den zomer van 1860 kon Kaiser zijne woning bij de sterrenwacht betrekken, maar het duurde tot het volgend jaar eer de nieuwe instrumenten kwamen en konden worden opgesteld.

Voor het hoofdinstrument, den meridiaancirkel, was op den beganen grond een zaal naast de directeurswoning bestemd en juist symmetrisch daarmede aan de oostzijde een collegekamer geplaatst; daartusschen bevonden zich eenige werkkamers. Op de eerste verdieping was in het midden een groote zaal voor waarnemingen met instrumenten, die geen vaste opstelling behoefden, en die tevens ruimte aanbood voor de verzameling van talrijke voor de geschiedenis belangrijke oude instrumenten en voor vele grootendeels door Kaiser vernuftig bedachte hulptoestellen voor zijn onderwijs. Links en rechts bevonden zich twee

NIEUWE STERRENWACHT, (Noordzijde).

meridiaankamertjes, één met een vasten pijler, voor reeds op de oude sterrenwacht aanwezige draagbare instrumenten. Eindelijk waren in het midden twee torens opgericht, één aan de noord-, één aan de zuidzijde, waarin op stevig gefundeerde pijlers de refractor van de oude sterrenwacht en een nieuwe refractor van Merz werden opgesteld. Jammer genoeg kon Kaiser niet de gelden krijgen noodig voor den aankoop van een eenigszins grooteren refractor in overeenstemming met de ruimte welke de koepel aanbood. Terwijl de oude refractor eene opening had van 6 Parijsche duimen, moest hij zich tevreden stellen met een tweeden wiens opening slechts 1 duim grooter was.

Onder den koepel, waarin deze laatste was opgesteld, bevond zich eene verzameling van instrumenten die niet tot de sterrenwacht behoorden, namelijk de zee-instrumenten der Nederlandsche marine, die onder Kaiser's toezicht waren gesteld.

Zijne bemoeiingen met onze zeevaart dateerden reeds van voor vele jaren.

Kort na zijne benoeming tot hoogleeraar had K. zich al beziggehouden met de constructie van een instrument, een prisma-cirkel, bestemd voor hoekmetingen aan boord van schepen. Het gaf veel nauwkeuriger uitkomsten dan het sextant, maar daar het niet de eenvoudigheid en stevigheid bezat die het voor een gebruik aan boord aanbevelenswaardig maakte, werd het verdrongen door andere minder volkomen hoekmeet-instrumenten , die in

grooter mate aan de beide laatstgenoemde eigenschappen voldeden.

Ook in geschriften had Kaiser vroeger gewezen op de wenschelijkheid van de kennis der sterrenkunde hier te lande partij te trekken in het belang van het vaderland en zijne overzeesche bezittingen, maar zijn roepstem had geen gehoor gevonden, totdat in 1849 de Minister van Marine en van Koloniën, v. d. Bosch, hem raadpleegde over de eenvoudigste en meest doeltreffende wijze, om de sterrenkundige plaatsbepalingen in den Indischen Archipel te volbrengen. In eene uitvoerige memorie en later in eene gedrukte verhandeling ontwikkelde Kaiser een ontwerp voor zulke plaatsbepalingen; dit ontwerp werd door de regeering goedgekeurd en overgenomen, en spoedig werd tot de uitvoering van het plan overgegaan, waarbij Kaiser als adviseur optrad. Persoonlijke kwesties en de groote afstand van Leiden tot Batavia gaven tot veel moeilijkheden aanleiding, welke eerst eindigden toen deze plaatsbepalingen werden gesteld onder een afzonderlijken diensttak, tot wiens hoofd in 1857, op Kaiser's voorstel, Oudemans werd benoemd. Diens voortreffelijke driehoeksmeting van Java en zijne sterrenkundige plaatsbepalingen van een groot aantal punten in onzen Archipel voldeden ten volle aan wat K. zich van de uitwerking zijner plannen had voorgesteld.

De groote diensten op dit gebied door K. bewezen, en de betrekking, waarin hij daarbij tot het Departement

van Marine **was** gekomen gaven aanleiding tot den wensch van dit departement meer blijvend van zijne voorlichting partij te trekken, en leidden in 1858 tot het besluit, waarbij hij onder den titel van verificateur van 's **rijks** zee-instrumenten met het beheer dezer instrumenten werd belast.

In deze betrekking, waarin sedert 1 Jan. 1860 Dr. p. J. Kaiser als adjunct zijn vader ter zijde stond, zorgde K. niet alleen dat aan onze oorlogsschepen **altijd** geheel betrouwbare instrumenten werden verstrekt, door ze telkens na hun terugkeer **binneuslands** streng te laten onderzoeken en zoo noodig te laten herstellen, maar voerde hij ook in het gebruik en ten deele ook in de constructie van veel dier instrumenten verbeteringen in, die door de zeeofficieren zeer op prijs werden gesteld.

Van niet minder belang waren K's verbeteringen in de tijdsignalen die in de zeehavens **dagelijks** op den middag worden gegeven; door tweemaal 's weeks den juisten tijd van de Leidsche sterrenwacht naar de zeehavens te doen seinen, verhoogde hij zeer de nauwkeurigheid, waarmede die signalen den juisten middag aangaven.

Doch **keeren** wij terug tot K's sterrenkundige verrichtingen op de nieuwe sterrenwacht. Het was zijn plan den meridiaancirkel te bestemmen voor de **hoofdwerkzaamheid** van de sterrenwacht, **namelijk** uiterst nauwkeurige fundamenteel-waarnemingen van de zon en de vaste sterren ter bepaling van de grootheden die

men voor de herleiding van alle astronomische waarnemingen behoeft, en eveneens ter bepaling van de zeer geringe bewegingen der vaste sterren die den grondslag vormen van onze kennis van het sterrenstelsel. Vernuftige hulptoestellen werden daartoe door hem bedacht om in de betrekkelijk kleine meridiaanzaal die waarnemingen mogelijk te maken, en gelukkig bleek het bij het daarna verrichte onderzoek dat de meridiaancirkel en door zijne goede constructie en door zijn vasten stand gunstige voorwaarden voor de fundamenteel-waarnemingen opleverde.

Men mocht er echter niet op rekenen dat een goed waarnemer met zulk een instrument, zonder meer, betrouwbare uitkomsten zou verkrijgen. Meer wellicht dan in andere vakken wordt men in de praktische sterrenkunde voortdurend herinnerd aan de onvolkomenheid van den mensch en aller menschen werk. Ten gevolge van de eigenaardigheden en gebreken, zoowel van het instrument als van den waarnemer, worden telkens in de waarnemingen stelselmatige fouten ingevoerd. Wil men desniettegenstaande juiste uitkomsten verkrijgen, dan moet men den invloed dier fouten door eene bijzondere samenstelling der waarnemingen opheffen, of wel zijn grootte bepalen en in rekening brengen.

Om dit doel te bereiken stelde Kaiser uitvoerige voorschriften op, bedacht hij verschillende toestellen en instrumenten, en voerde hij den gulden regel in, zooveel mogelijk bij alle waarnemingen niet te rusten

vóór men de gewenschte uitkomsten verkregen heeft langs twee geheel van elkander verschillende wegen, om zoo, door de onderlinge vergelijking dier uitkomsten hunne betrouwbaarheid te kunnen beoordeelen.

De talrijke hulpapparaten voor dit doel door Kaiser vervaardigd geven alle bewijzen van zijne vindingrijkheid en praktischen zin, en hunne doeltreffendheid werd niet alleen erkend door vele buitenlandsche geleerden die de sterrenwacht bezochten, maar blijkt ook uit de omstandigheid dat, na een gebruik van omstreeks 50 jaren, vele nog onveranderd dienst doen.

Aldus had K. instrumenteel alles voor de fundamentealbepalingen in gereedheid gebracht; deze vereischen echter dat bij helder weer, zoowel bij dag als bij nacht, voortdurend waarnemingen worden volbracht en zij konden dus niet worden begonnen, zoolang slechts één observator was aangesteld.

Wel bevond zich in de sterrenwacht eene woning voor een tweeden observator, maar eerst in September 1863 werd deze benoemd, zoodat pas in 1864 Dr. Kam en de Heer van Hennekeler de geregelde meridiaanwaarnemingen konden ter hand nemen.

Ondanks verschillende verhinderingsen werkten zij met grooten ijver daaraan voort, en reeds in 1868 publiceerde Kaiser het lijvige 1° deel van de Annalen der sterrenwacht in Leiden, dat de uitkomsten van die waarnemingen, doch vooral eene hoogst belangrijke inleiding van Kaiser bevat.

In het eerste gedeelte vindt men ~~eene~~ onderhoudende, uitvoerige geschiedenis van den toestand der sterrenkunde in Leiden tot het jaar 1868, voor de vroegere jaren tot 1826 geput uit oudere werken en uit de acta der curatoren van de hoogeschool, verder eene beschrijving van de nieuwe sterrenwacht en ~~eene~~ opgaaf van de zich daar bevindende oude en nieuwe instrumenten.

Het daarop volgend gedeelte is gewijd aan de beschrijving van den meridiaancirkel met ~~zijne~~ hulptoe- stellen, van de verschillende handelwijzen ter bepaling van de fouten van het instrument en den waarnemer, en van den weg die gevolgd is om de waarnemingen van den invloed dier fouten te ~~bevrijden~~; in ~~zijn~~ geheel een belangrijk hoofdstuk uit een leerboek der praktische astronomie, dat door sterrenkundigen met veel vrucht kan worden bestudeerd.

Ten slotte volgden de door de observatoren verrichte fundamenteel-waarnemingen, waarmede Kaiser de nieuwe sterrenwacht in de wetenschappelijke wereld wilde inleiden. Zij waren slechts voor een gering gedeelte herleid, zoodat men nog niet op de einduitkomsten een volledig oordeel kon vestigen, maar uit de wijze waarop zij waren verricht meende Kaiser er een ongunstig oordeel over te moeten uitspreken. Zijne voorschriften waren niet volledig gevolgd en volgens ~~zijne~~ meening waren de observatoren niet ~~altijd~~ doordrongen geweest van het besef van wat voor het bereiken der hoogste nauwkeurigheid noodig was. Kaiser's

oordeel was vaak streng, en de eischen welke hij aan zijne medearbeiders stelde waren niet gering, doch met het oog op de veel *hoogere* eischen die hij zich *zelve* stelde waren ze niet onrechtvaardig. Had Kaiser zelf de waarnemingen kunnen volbrengen, of hadden de waarnemers *tijdens* hun werk meer met hem de bezwaren die zij ontmoetten besproken, zeker zouden de uitkomsten meer bevredigend *zijn* geweest.

Kaiser was door die ervaring pijnlijk getroffen, en *terwijl* hij zijn krachten voelde verminderen, was hij diep ontmoedigd door het denkbeeld dat hij het doel dat hij steeds had nagestreefd, de sterrenkunde te verrijken met waarnemingen zoo nauwkeurig als zij op de tegenwoordige hoogte der wetenschap mogelijk waren, had gemist. Hij besloot de fundamenteel-waarnemingen *voorloopig* op te geven, vooral ook met het oog op andere onderzoekingen ten behoeve van de Europeesche graadmeting, waartoe hij sedert *eenige* jaren in betrekking stond.

In 1862 namelijk had, op voorstel van generaal *Baeyer*, de Pruisische regeering zich gewend tot andere regeeringen met het voorstel om door samenwerking van de verschillende rijken in Midden-Europa een goed samenghangend geheel van graadmetingen te verkrijgen, waaruit de vorm van de aarde met groote juistheid kon worden afgeleid. In *een* belangrijke verhandeling van Kaiser en Cohen Stuart hadden deze, vooral de laatste, uitvoerig betoogd dat de oude graadmeting van Krayenhoff

voor dit doel niet kon worden gebruikt en ~~eene~~ nieuwe graadmeting dringend noodig was. De Nederlandsche regeering besloot, door op dit denkbeeld in te gaan, hare medewerking aan het plan van Generaal Bayer te verleen en benoemde Kaiser tot haar afgevaardigde bij de vergaderingen ter bespreking van de belangen der graadmeting. In 1867 begaf hij zich daartoe naar Berlijn, waar hij, zooals hij in zijn verslag getuigt, ontvangen werd met eene welwillendheid en belangstelling die hem diep troffen, en de groote waardeering van zijne vakgenooten bleek wel uit zijne benoeming tot voorzitter der sterrenkundige Commissie. In 1869 ging hij voor eene dergelijke vergadering naar Florence, vanwaar hij tevens Rome, Zurich en Weenen bezocht.

Reeds vroeger was de Leidsche sterrenwacht aange-
wezen als een der hoofdpunten van het midden-euro-
peesche graadmetingsnet, waarvan de breedte en de
lengte nauwkeurig moesten worden bepaald, en was tot
haar het verzoek gericht met eenige andere sterren-
wachten te willen deelnemen aan de bepaling van
de poolsafstanden van 202 sterren, die bij de breedte-
bepalingen in Midden-Europa waren gebruikt.

Kaiser nam al die verplichtingen op zich, en aan de uit-
komsten van de hiervoor verrichte waarnemingen wijdde
hij het 2^e deel der Leidsche annalen, waarvoor hij eene
uitvoerige inleiding schreef, al de nog niet gepubliceerde
onderzoekingen met den meridiaancirkel bevattende.
Hoewel, zooals ik vermeldde, Kaiser geenszins tevreden

was met de nauwkeurigheid der Leidsche waarnemingen, bleek toch uit een door den hoogleeraar Bruhns te Leipzig ingesteld onderzoek, dat de daaruit afgeleide uitkomsten voor de poolsafstanden der 202 sterren die van de andere sterrenwachten o. a. die van Leipzig in juistheid ver overtroffen.

Reeds vóór deze arbeid was afgelopen, had Kaiser weer een nieuwe taak aanvaard, namelijk de nauwkeurige bepaling van de plaatsen van ruim 10000 sterren, die reeds vroeger bij benadering te Bonn waren bepaald; in 1870 werd hiermede een aanvang gemaakt.

De hier geschetste voorbereiding en leiding van de waarnemingen met den meridiaancirkel namen K.'s tijd voor een groot deel in beslag, toch kon hij, niettegenstaande zijne slechte gezondheid, nog gelegenheid vinden voor eigen onderzoek en wel met den nieuwen refractor, waarvan hij zich het gebruik had voorbehouden.

In de jaren 1862 en 1864 kwam de planeet Mars op betrekkelijk geringen afstand van de aarde, en Kaiser besloot deze gunstige omstandigheid te gebruiken voor een onderzoek van den physischen toestand van die planeet. Hij vervaardigde eene reeks van keurige teekeningen van de vlekken aan de oppervlakte van Mars, en ontwierp hieruit eene kaart van die oppervlakte, welke thans nog tot de beste kan gerekend worden. Uit eene vergelijking van die teekeningen met die van anderen, o. a. van Christiaan Huygens uit 1672, kon hij tevens met groote juistheid den tijd bepalen waarin

Mars om zijne as wentelt. Naast dit onderzoek hield hij zich van 1862 tot 1867 bezig met waarnemingen met den dubbelbeeldmikrometer, welke hij reeds op de oude sterrenwacht had aangevangen.

Kaiser stelde zich voor de uitkomsten van een en ander op te nemen in het 3^e deel der Annalen en toen, in de laatste dagen van 1870, het 2^e deel was afgedrukt, werd het volgende dadelijk onderhanden genomen; door droevige omstandigheden werd hij echter telkens in den voortgang van zijn werk gestuit. Reeds in Februari 1871 dwong hem een zware ongesteldheid zijn arbeid gedurende eenige weken af te breken, en toen hij, te nauwer-nood hersteld, ten dienste van zijn onderzoek eenige waarnemingen verrichtte, bezorgde die inspanning hem eene hevige bloedspuwing die hem weder tijdelijk algehele rust voorschreef. Toch hervatte hij zijn werk en arbeidde hij gedurende den winter onverpoosd voort, tot in het voorjaar van 1872 hem de zware slag trof zijne vrouw te verliezen, die zooveel jaren het lief met hem deelde en in het leed door haar rust en kalmte hem tot steun was. Vele weken was hem alle arbeid onmogelijk; toch richtte zijne wilskracht hem weder op en aan zijn schrijftafel voltooide hij het laatste hoofdstuk voor het 3^e deel der Annalen en zijn jaarverslag aan Curatoren over den toestand der sterrenwacht. Toen was hij echter geheel uitgeput, en den 28 Juli 1872 stierf hij. Eerst na zijn dood zagen het 3^e deel der Annalen en zijn jaarverslag het licht.

Zoo men gedenkend aan al het doorgestane leed met weemoed die laatste voortreffelijke geschriften leest, staat men verbaasd over de frischheid en kracht die daarvan uitstraalt. De scherpte van zijn oordeel, de onbevangenheid zijner kritiek op anderer en eigen werk zijn onverzwakt gebleven en als altijd alleen geleid door zijne overheerschende liefde tot de sterrenkunde en door zijn vurigen wensch haar een stap vooruit te brengen. Men voelt dan dubbel het groote verlies door zijn dood veroorzaakt, want met hem ging een man heen die aan de wetenschap het vaderland en de Leidsche hoogeschool groote diensten heeft bewezen, die door zijne heerlijke gaven het geestesleven van allen die met hem of met zijne geschriften in aanraking kwamen heeft verruimd, en die op de ontwikkeling van de sterrenkunde een stempel heeft gedrukt die niet is uitgewischt, en een invloed heeft uitgeoefend die gelukkig nog steeds voortduurt.

H. G. v. D . SANDE BAKHUYZEN.

Eene sollicitatie anno 1603.

Dezelfde vriendelijke hand, die mij reeds een en andermaal uit de Handelingen van Curatoren of Senaat der Leidsche Hoogeschool papieren toeschoof, heeft ook nu wêêr een paar stukken vóór mij gelegd, die voor onze lezers van belang zijn.

Zeker Italiaan, Marco Antonio Occhiogrosso (Groottoog), had zich tot curatoren gewend met verzoek, om, als *privaat-docent*, de wiskunde te mogen onderwijzen in hare toepassing op de werktuigkunde en om het programma zijner lessen te mogen aanplakken. Curatoren hadden het advies van den Senaat ingewonnen en deze besliste den 20sten October 1603, dat deze sollicitatie niet de academie maar de magistraat aanging. Wij zouden zeggen, dat het haar juist wel aanging — in elk geval er is niet van gekomen. ¹⁾ Toen wendde de sollicitant

¹⁾ De Vroedschapsresolutie- en de Burgemeestersdagboeken maken van de **zaak** geen melding.

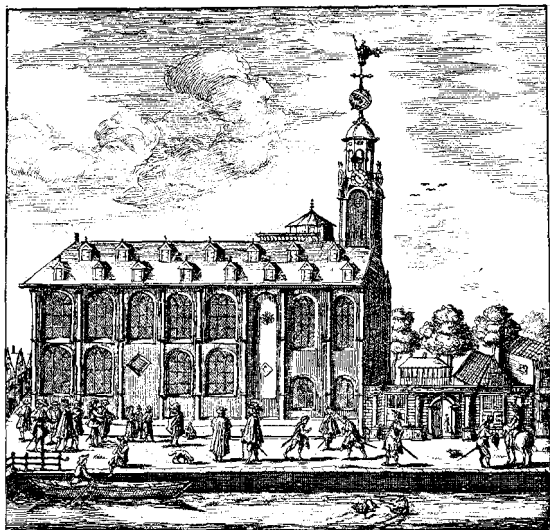
het over een anderen boeg. Den 25sten April 1604 richtte hij, weder in het Latijn, een ander verzoek tot de curatoren van dezen inhoud:

„Hoogedele en hoogwaardige vaderen ! Dat ik er
 „heden toekom uwe hulp in te roepen, daartoe
 „noodigt mij uw goedheid en dwingt mij mijn
 „droevig lot. Want nu er zich geene gelegenheid
 „voor mij opdoet met de Muzen saam te wonen
 „en aan deze wijdvermaarde school een eervol ambt
 „te bekleeden, word ik wel gedwongen — opdat
 „ik mijnen besten vrienden en mijzelven niet tot
 „last moge zijn — een of ander beroep uit te
 „oefenen. Omdat ik echter geenerlei ambacht versta
 „ben ik besloten, ook op raad van menschevrienden,
 „bij het academiegebouw een handel te openen in
 „papier, inkt, pennen, horoscopen, handschoenen,
 „landkaarten en muziekpapier, benevens alles wat
 „den studenten tot nut, der academie tot sieraad
 „strekken kan. Toen ik nu over eene plaats nadacht
 „scheen geene mij geschikter dan die kleine winkel
 „aan de poort der academie tegenover de boekzaak
 „van Louis Elsevier. Mijn verzoek is derhalve mij
 „tegen den eersten Mei o. k. bedoeld vertrek af te
 „staan, waarvoor ik eene behoorlijke huur aanbied,
 „want ik begeer zeer te leven in de veilige schaduw
 „van de vleugelen dezer roemruchte republiek, die
 „voor Christus en zijne kerk zoo edelmoedig en
 „gelukkig strijdt. Geeft mij dan dit niet te vergeten

„getuigenis uwer goedheid en bewijst zóó eene
 „weldaad aan mijne vrienden en aan uwe mede-
 „burgers.”

Hij onderteekeut weder met zijn vollen naam en voegt er deze maal bij: „uit Venetie”. Dat een burger dier vermaarde republiek, die zich op haar macht en rijkdom zóó trotsch verhief, ons gemeenebest zoo prees, zou van belang zijn, zoo wij niet moesten aannemen, dat onze Marco hier geleeke op de bekende kat met den kandelaar. Naar aanleiding van deze niet onaardige sollicitatie nog een paar opmerkingen.

De in het stuk genoemde Louis Elzevier was in 1580 te Leiden gekomen en had in 1587 verlof gekregen, om een boekwinkel op te richten naast de poort der academie. Men herinnere zich, dat aanvankelijk de toegang tot de binnenplaats en over deze naar den Hortus niet ging door een ijzeren hek gelijk nu, maar dat als afsluiting een muur diende met een uiterst fraai poortje. Aan den kant van de Nonnensteeg bevond zich in den muur een venster met boven ruitjes en beneden twee luikjes, en hierachter mag onze Venetiaan zijn papierzaakje gedreven hebben. Aan den kant van ons prentenkabinet bevond zich een geheel gelijksoortig venster, behoorende bij een huisje, waarvan het dak boven den muur uitstak en hier begon Louis Elzevier zijn later beroemde boekzaak. Zijn zoon Matthieu kocht den 26sten Augustus 1608 het huis naast den hof der Universiteit, omdat het huisje toen reeds voor de zich snel uitbreidende

AFBEELDING VAN DE AKADEMIE,
uit Mr. S. v. Leeuwen, Korte besgryving van het
Lugdunum Batavorum, 1672, bldz. 31.

zaak veel te klein geworden was. Heeft onze Occhiogrosso zijne wenschen vervuld gezien wat ik niet weet — dan is hij nog vier jaar de overbuur geweest van Louis Elzevier en zijn zoon, wier roem sinds echter zóó hoog steeg, dat zij met den kleinen winkelier wel niet veel betrekking zullen gehad hebben. ¹⁾

Onze tweede opmerking geldt den kleinen winkel-inboedel. Het papier, de pennen en inkt behoeven geene toelichting. Dat Marco horoscopen verkocht, d.w.z. prenten met voorstellingen van den sterrenhemel met welke behulp men zich dan de toekomst voorspelde of voorspellen liet, was zeer natuurlijk, gemerkt het onbepaald vertrouwen? dat hoog en laag in deze (toch uiterst hachelijke) profetieën stelde. Ook het muziekpapier vond goeden aftrek. Vóór mij ligt een nog onuitgegeven brief van den theologischen student Henricus Geesteranus d. d. 24 November 1578 aan zijnen beschermer ds. Arend Cornelisz. van Delft en diens ambtgenoot van Til, aan welk schrijven ik het volgende ontleen:

„In uwen laatsten brief misprijst gij het zeer,
„dat mijn neef Justus en onze George aan muziek
„doen en gij wijt dat mij. Toen gij en ds. Donteclock

¹⁾ Alf. Willems, *Les Elzevier*, Bruss. 1880, pag. 111 met een prent van het oudste huisje. Ook de afbeelding bij Orlers, *Beschrijvinge*, 2e dr. blz. 180 geeft eene goede voorstelling. Doch vooral doet dat S. van Leeuwen, *Korte Beschrijving van het Lugdunum Batavorum* 1672, blz. 63, door ons hier overgenomen.

„onlangs hier waart, wildet gij, na afloop der
 „openbare disputatione, bij Caspar Gensius de voor
 „ons gekochte boeken gaan betalen. Op de rekening
 „stond toen ook papier met notenbalken en wij
 „zeiden u, dat wij dit voor onze muziekstudiën
 „gebruikten, waaraan wij twee uur per week wijdden.
 „Er werd toen verder niet over gesproken en Justus
 „en George dachten, dat wat zij deden uwe goedkeu-
 „ring wegdroeg, terwijl ik, ofschoon hun „inspector”
 „geen reden vond hen aan te spreken over iets,
 „dat uwe toestemming had. Thans vraagt gij wie
 „hun heeft gezegd, dat deze kunst den dienaar der
 „kerk noodig is? Nu, absoluut noodig misschien
 „niet, maar wel nuttig. Zacharias Ursinus [van
 „9 Sept. 1561 tot 1576 hoogleeraar te Heidelberg,
 „daarna te Neustadt], achtte deze kunst den theo-
 „logen aan te bevelen en stond het bespelen van
 „muziek-instrumenten toe. De muziek immers ver-
 „frischt den geest en, mits de wetenschappen er
 „niet onder lijden, gaat zij boven lichaams oefening.”

Men ziet, dat de zaak aan de orde was. Schijnt den tegenwoordigen lezer het verzet van ds. Cornelisz. tegen de muziek dwaas, hij bedenke, dat deze kunst door de studenten ook werd toegepast op hunne nachtelijke serenades voor liefjes deur, met het spelen en zingen van vaak luchtige liedjes.

Ten slotte iets over de handschoenen, die in een papierwinkel wel 't minst op hunne plaats schijnen.

Maar deze winkel lag bij de academie en bij de promoties speelden handschoenen een rol. De doctorandus gaf ze den hoogleeraren ten geschenke, vier paren gewoonlijk aan ieder, sinds Senaatsbesluit van 4 Sept. 1585 desverkiezende één paar in prijs aan die vier gelijk. Toen den 25sten Mei 1592 Lollius Adama, hoogleeraar te Franeker, honoris causa te Leiden tot doctor in de rechten werd bevorderd, betaalde hij de faculteit f40, maar vergat de handschoenen, wat een der hoogleeraren in zijn dagboek aanteekent ¹⁾

¹⁾ *Diarium E. Bronchorstii*, uitg. van Slee, 1898, p. 36 op 25 Mei 1592: „... numeravit 40 florenos neu dedit chirotheuas”. Boeles, *Friesland's hoogeschool*, 1889 11 53 laat Adama in 1591 te L. promoveeren. Voor de handschoenen nog *Acta Senatus* op 4 Sept. 1585 en 21 Sept. 1609; Schotel, *Academielevens te Leiden*, 1875, blz. 340. Den genoemden brief van den student Geesteranus zal ik, met enkele andere van zijne hand, afdrukken in het *Nederl. Archief v. Kerkgesch.* deel VIII.

L. KNAPPERT.

Bijdrage
tot de kennis van het fabriekswezen
en het maatschappelijk leven
te Leiden in het laatst der 18^e eeuw;
ontleend aan eene autobiografie, zich bevindende
in het archief der firma J. & A. LE POOLE.

„In A^o 1770 begonnen wij te fabriceeren zijde faren-
deinen, Ras d’atten ¹⁾, en meer andere effen rouwstoffen,
de kettingen van zijde, den inslag wol of ander soort
van gaaren, zeer weinig met zijde inslag, ook Satijnen,
Ras de marok en Ras d’esperansen etc. etc., dog daartoe
geen weëvers konnende vinden alhier te Leyden, stelden
ymand aan te Haarlem, die weëvers aannam, en het
opzicht over dezelve waarnam. Wij maakten hier de
kettingen gereed en al wat er nodig was en dat wierd
na Haarlem gezonden en kreegen vandaar weekelijk

¹⁾ Ras d’Athènes.

het afgeweeven werk om het verder te vervaardigen in staat om het te verkoopen. Dit ging met goed succes en voordeel tot A° 1789 allenskens vervallen zijnde omdat het rouw geëven aan de dienstbouden meest overal wierd nagelaten. Te Utrecht lieten wij de Ras de marokken, Ras d'esperanses en ook wel halfzijde rouwstoffen weeven. Intussen probeerden wij alles hier te laten bewerken en hadden reets eenigen tijd vijf getouwen aan den gang, maar de Greinhal hinderden ons, preten- teerden dat wij de Wetten der fabriek van Greinen moesten in agt nemen en dat konde niet zijn, zonder de qualiteit deezer goederen te bederven. Wij klaagden hierover aan de Magistraat; dog deeze de Gouverneurs meerder geloof geevende als ons, zoo verklaarden wij genoodzaakt te zullen zijn al het werkvolk af te danken en onze fabrieken weeder buiten de stad te moeten laten werken, gelijk wij ook deden.

A° 1779 aanvaarden wij de Vlagdoekfabriek.

Wij handelden op de Oost ¹⁾, de West-Indiën, door Duits- land, Italiën, Zwitserland en meer andere plaatzen, rigten een magazijn op te Amsterdam bij Neef Jan Westendorp & Zoon, van Greinen, Casjanten, Satinetten, Satijnen en halfzijde effen rouwstoffen, dewelke verkocht wierden als of wij aldaar present waaren. Deeze onderneeming behaagden de winkeliers en ging ook goed en voordeelig; zo danig dat wij eindelijk tot ons oogmerk kwaamen en

¹⁾ cl. w. z. op de Oostzee.

de aller grootste fabrikeurs Wierden onder de Grein-fabriek; wij inventeerde veele nieuwe soorten van Greinen en andere stoffen en in A° 1788 maakten wij van het getal der stukken op de Greinhal gebragt $\frac{1}{3}$ part. Dus wierd onze fabriek geconsidereerd van belang te zijn voor den welvaard van veel luiden ; en 't is denkelyk dat dit ons huis en goederen en perzoonen bevrijd heeft voor de geweldige oproer en plundering om de Prins van Oranje dit jaar zo eyselyk gewoed en vermits toen de straaten zeer onveilig waaren en dat er geen justitie gehouden wierd en men alle ongereegeldheid toeliet, zoo bragten wij ons volk onder 't oog, dat daar zij wisten dat wij noodzaakelyk aan hun huizen hun werk moesten koomen bezigtigen wij dit voor ons niet veilig agten en zoo lang zeer langzaam zouden fabriceeren, maar zo dra zij zig stil en behoorlyk gedroegen, dat wij dan nagt en dag zouden laten werken en daarin hebben wij ook ons woord gehouden en wij zijn volkoomen meester gebleeven over ons volk en hoezeer zij genoegzaam allen doldriftig voor den Prins waaren, is ons zeer weinig leed overgekoomen. Schoon wij den naam hadden, dat wij teegens den Prins waaren en dit was onwaar. Wij waaren van gedagten, dat het zonder een stadhouder bezwaarlyk goed zou gaan, maar wij waaren teegens het onbepaald vermoogen, dat hem zoo onbezonnen toegevoegd wierd."

L P.

Groote sterfte te Leiden in 1669.

In de 17de eeuw werd Leiden meermalen geteisterd door epidemieën, die honderden ten grave voerden. Verschillende keuren werden uitgevaardigd om het gevaar van de „heete ziekte” te beperken, o. a. door te verbieden om beddegoed en kleeren in te voeren, in 1637, saaien uit besmette huizen te vervoeren (1655 en 1663), de grachten te verontreinigen, enz. De overheid beoogde hiermede een tweeledig doel, zoowel om den gezondheidstoestand te verbeteren, als om te voorkomen, dat de producten van de Leidsche draperie hun afzet naar buiten de stad geheel zouden verliezen.

Een nieuw licht op den toestand in 1669 werpen de door den Heer C. J. Gonnet kortgeleden in de werken van het Historisch Genootschap uitgegeven Briefwisseling tusschen de Gebroeders van der Goes ¹⁾, welke brief-

¹⁾ 2de deel, Amsterdam, 1909, bl. 80, 81, 84, 92, 94, 106, 123, 130, 137, 143, 147, 160. In dit deel vindt men ook bijzonderheden over het oproer in 1671 wegens de behandeling

wisseling vooral daarom voor den toestand te Leiden belangrijk is, omdat A. van der Goes in de jaren 1669 en 1670 meermalen te Leiden vertoefde en geregeld met personen aldaar in briefwisseling stond.

Den 5 September 1669 berichtte hij, dat hij, naar Leiden gegaan om tulpen te koopen, niemand thuis vond, die gezond was, „sooals in veele huysen aldaer”. De ziekte wordt omschreven als te „sijn al coortsen, ontstaen door het brack, stinckent water en bier daeruyt gebrouwen; men maeckt het getal wel op veertich duysent, t is gewis dat geen huys sonder siecken is, daer sterven 120 à 130 ter weeck; de siecken comen langsaem op”.

Eenige dagen later, den 3 October, zegt hij: „de sieckten hat Leyden noch meer verswaert en sijn daer acht doctooeren gesturven; — het getal van dooden ter weeck loopt daer al tusschen de 5, 6 à 7 hondert; — doch is, soo men seggen moet, geen pest of behaelijcke (d. i. besmettelijke) sieckte, maer niet te min sijn weinige gesonden in de stadt, en leggen seer lang, als al opkomen, eer gesondt werden”. De oorzaak wordt ook hier gezocht in het stinkende water in verband met de groote warmte.

van kinderen uit het Weeshuis en het Armhuis in de draperie (blz. 279—294), het toonen van lichaamsdeelen van den vermoorden ruwaard Comclis de Witt voor 2 stuiver, „en waeren hondertden kijkers” (blz. 408) en het omhakken van tuinen en boomen buiten de Singels in 1672 (blz. 430).

Het hoogtepunt was nu gelukkig bereikt en den 12 December kon hij althans berichten, dat het getal der zieken tot „maer” 360 per week was gedaald „en doet men de luyden geloven, dat t’ sedert den 14ⁿ Juny maer 1900 soudén gesturven sijn, maer is te vresen een nul off ootie sal vergeten sijn.” Den 2 Januari 1670 maakt hij zelfs het plan om met gasten naar Leiden te gaan „daer nu geen sterfte meer en is”, doch dat was wel te optimistisch, want den 6 Februari laat hij er op volgen: „Hoewel de vorst de lucht gewoon is te suyveren, evenwel is de sterfte tot Leyden t’ sedert noch vermeerderd en sterven in plaets van 150, 170, in de vorst nu 300, 320 ter weeck, die alle blaeuw gespickelt uytslaen”. Nog maanden later, den 30 Juni 1670 schrijft hij: „het stinckt daer weer soodanich, dat veel siecken daer aff comen; het weer is heel droogh en heet geweest, dat groote oorsaeck van de stanck geeft”.

De epidemie duurde van 12 Juni 1669 tot na dit schrijven van 30 Juni 1670, doch in de latere brieven vindt men geen verdere gegevens over de toe- of afname hiervan. Wel wordt gehandeld over de middelen om de oorzaak van de kwaal weg te nemen door verdere verontreiniging van het water tegen te gaan en beter te spuien. Het blijkt hierbij, dat de politiek hieraan niet vreemd was. Wij zijn in de jaren, waarin de Oranje partij aan invloed won en de aanhangers van de Witt aan het Prinsgezinde Amsterdam niet gunstig gezind

waren. Eerst vinden wij reeds den Heer van Matenes, dijkgraaf van Rijnland, wegens zijn veronderstelde Oranjegezindheid beschuldigd als de oorzaak van de sterfte ¹⁾ en later schijnt de bevolking eenigszins kunstmatig opgezweept te zijn tegen Amsterdam, als de bron van het kwaad, daar het brakke water, door Amsterdam ingelaten, volgens de afgevaardigden de oorzaak heette „dat sy daer sieck en bleeck quaem verschijnen”.

Als middel hiertegen werd door Leiden een dam gelegd in de Goudsche vaart, die men door soldaten liet bewaken ²⁾ hetgeen natuurlijk aanleiding gaf tot ernstige klachten van de Amstelstad. Leiden werd hierop gedwongen den dam te verwijderen, doch kreeg daartegenover het recht om een verlaat te leggen ³⁾.

Een ander middel, dat werd aangegrepen en dat blijkbaar door van der Goes zeer goed werd geacht, was om het Mallegat bij Katwijk door te graven en daardoor gelegenheid te verkrijgen om in zee te spuien, hetgeen eerst veel later ook tot uitvoering kwam door het bouwen der sluizen te Katwijk volgens het den 2 April 1803 door F. W. Conrad, A. Blanken Jansz. en S. Kros ingediende ontwerp.

¹⁾ 28 April 1670 blz. 123. Hij was zeer rijk. Zijn nalatenschap werd op twee millioen geschat.

²⁾ brief van 28 April 1671.

³⁾ brief 15 Mei 1671. Amsterdam verloor het proces. Brief 22 Juli.

Een dergelijk plan maakte ook, blijkens de op het Gemeente archief bewaarde kaarten (N°. 7265 en 7266) in 1570, 1629, 1740 en 1769 een punt uit van ernstige overweging ¹⁾. In 1671 geraakte het op den achtergrond door een overeenkomst, waarbij Rotterdam en Delft zich verbonden om driemaal per week het water van Rijnland te ontvangen „ende affgeloopen sijnde, dan wederom met versch water te versien”. Hiertegenover verbond Leiden zich om zijn uitvoer langs de Maas en niet meer over Amsterdam te leiden. Een anti-Amsterdamsche geest lag dus aan dit contract ten grondslag „gelijck alles werd aangelegt om Amsterdam cleyn te maecken. — Dat compt van de Prins genegen te sijn” ²⁾.

Uit de brieven blijkt ook, dat er in 1671 reeds een pijp door de duinen bij het Mallegat gelegd was om het zeewater, dat met karren van de zee werd aangevoerd, door te leiden naar het Mallegat, van waar het per schuit naar den Rijn werd gevoerd en in *groot*er schepen werd overgetapt om het naar de Leidsche zoutkeeten te brengen.

In hoeverre de aantekeningen in de brieven betrouwbaar zijn, valt niet geheel te controleeren. Na 7 April

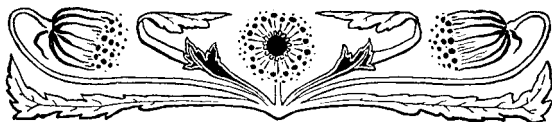
¹⁾ Bij uitvoering van dit plan „sal met de tijt oock de Meer wel affgedampt moeten worden, en bygevolge droogh gemalen”. (brief 30 Juni 1671).

²⁾ brief van 18 Augustus 1671.

1669 ontbreken de aantekeningen in het begrafenisboek, om eerst met 1 Januari 1671 te worden vervolgd. Het gemiddeld aantal dooden in gewone tijden bedroeg in Februari 1669 58 per week, in November 1667 : 55 en in 1571 in Januari en Februari respectievelijk 46 en 48. Toch zijn de door van der Goes opgegeven getallen, hoewel bij gewone tijden vergeleken verbazend hoog, toch nog betrekkelijk matig bij de cijfers van het beruchte pestjaar 1635, toen het wekelijksch sterftcijfer van 55 zelfs eenmaal tot 1451 steeg en het totaal der overledenen in dat jaar klom tot het overweldigend getal van 14475 ¹⁾,

J. C. OVERVOORDE.

¹⁾ Aanteekening achter H. Smith, Zilveren Trompet,, Holl. vertaling c. 1820. De epidemie van 1832 eisuhte 1088 zieken en 485 dooden.

De Ridderhofstad „den Toll”

DOOR

W. M. C. REGT.

Circa tien minuten ten westen van 's Molenaarsbrug splitst de rijweg, die langs de boorden van den Ouden Rijn voert, zich in tweeën. Terwijl het eene pad, het breedste, den rivierkant blijft volgen, richt zich het andere meer landwaarts en vormt weldra met zijn beschaduwde waterpartijen aan den eenen kant en zijn alleraardigste kijkjes op het echt-hollandsche landschap aan de andere zijde, een der meest aantrekkelijke wandelingen in dit gedeelte van Zuid-Holland.

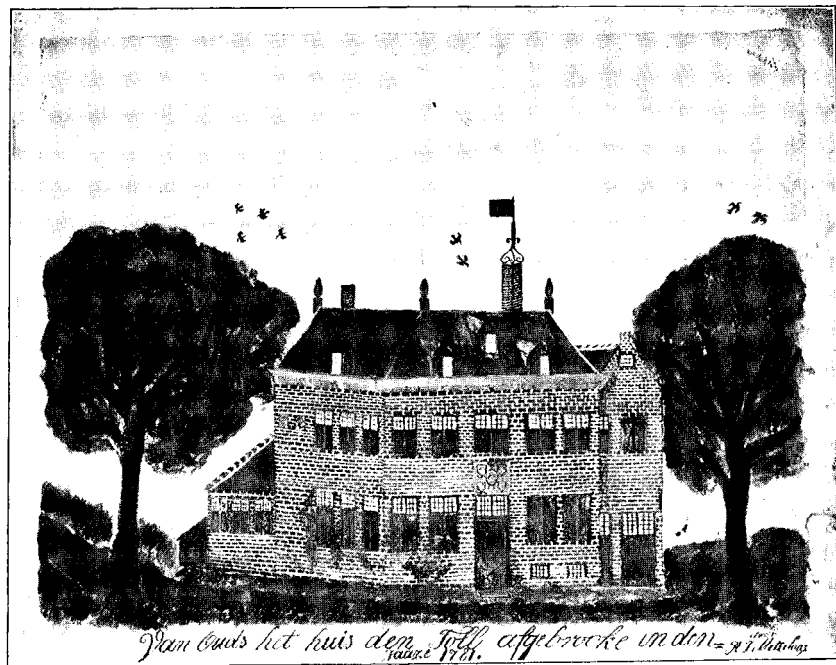
Evenals thans de weg, zoo splitste in overoude tijden ook Vader Rijn zich in twee takken, waarlangs de genoemde wegen leidden, en die zich op vijf minuten ten oosten der kerk van Koudekerk weder vereenigden. De eene tak is gebleven en vormt nog thans den gewonen waterweg naar Koudekerk; de andere is allengs

versmald en ondiep geworden en tot den rang van boerenwetering afgedaald. Eeuwen lang droeg hij den naam van Lutteke-Rijn, een benaming, welke wij in nieuw-nederlandsch zouden kunnen overzetten door Kleine of Smalle Rijn. Dat hij echter in oude tijden een stroom van beteekenis is geweest, ja zelfs de voornaamste der beide genoemde takken was, moge daaruit blijken, dat aan zijn boorden niet minder dan drie adellijke huizen werden gebouwd, t. w. Groot-Poelgeest, Cleyne Poelgeest en den Toll.

De beide takken van den Ouden Rijn omsloten vroeger en nog heden een riviereiland of waard, betiteld met den naam van „Hoogewaard”, in tegenoverstelling van den „Lagewaard” ten N. daarvan gelegen. Waarschijnlijk hebben we in dezen Hoogewaard het oude Romeinsche Matilo te zoeken : is dit al zoo, dan is het als ‘t ware weggevaagd, zonder een spoor van zijn bestaan na te laten.

* *
*

Nog in het laatste deel der zeventiende eeuw verhieven zich in het oostelijk deel van den Hoogewaard de torens van den Toll. Het was een adellijke hofstad, die met haar achterleenen leenroerig was aan de grafelijkheid van Holland. Sedert lang zijn de heerlijke rechten er aan ontnomen; van het oude huis is geen steen meer over en het gebeente der edelen, die het eenmaal bewoonden, is tot stof vergaan. Geen zwanen dompelen meer hun met kleurrijke wapenbanden voor-

Van Gouds het huis den Toll. afgebrooke in den jaare 1761. A. J. H. de Vries

ziene halzen in het heldere water der grachten en waar vroeger de jonkvrouwen met edelen zwier hun telgangers bestuurden, houdt thans de eenvoudige landman het oog op zijn kudden, die den trots uitmaken van zijn boerenwinning.

De laatste sporen van vroegere grootheid heeft schrijver dezes nog vóór tien jaren aanschouwd. Dat waren vier kunstig uit zandsteen gehouwen leeuwen, geplaatst op de posten der hekken, die het erf ten N. en ten Z. afsloten en die als schildhouders fungeerden bij evenzoovele wapenschilden, waarop mogelijk vroeger het blazoen, maar toen alleen het opschrift „den Toll” voorkwam. Tien jaren geleden verkocht de tegenwoordige eigenaar ze aan een joodschen handelaar voor vijftig gulden per stuk; deze maakte er bij een Amsterdamschen kunstkooper vierhonderd gulden van en laatstgenoemde deed ze aan een buitenlandschen edelman van Tolt over voor de som van vierduizend gulden.

Een gelijk lot wedervoer een gevelsteen met een wapen, omgeven van vier kwartierwapens. Deze stond vroeger boven de hoofddeur, zooals op het plaatje van Metselaar, hierbij gereproduceerd, is te zien.

Wat er in den loop der tijden op deze plek gronds is afgespeeld, is reeds voor het grootste gedeelte aan de vergetelheid prijsgegeven; uit de nog overgebleven brokstukken historie kon de volgende schets worden samengesteld, die allerminst op volledigheid aanspraak maakt.

* * *

In het laatste vierendeel der dertiende eeuw woonde hier Heer Gheerlant van Rhyn, een edelman, volgens Simon van Leeuwen in zijn „Batavia Illustrata”, van Utrechtschen geslachte. Hij had de beschikking over twee weer lands, beslaande een oppervlakte van vijftig morgen, die hem in 1276 waren aangekomen bij opdracht van Dirk, Heer van Teylingen en welke beleening nog in hetzelfde jaar door den Landsheer was bekrachtigd.

Zoons schijnt Gheerlant niet te hebben gehad, wèl dochters, o. a. ~~00ne~~, wier naam was Marcellia v. Rhyn en die omstreeks den aanvang der veertiende eeuw hart en hand schonk aan een edelman van hooge geboorte, Floris van Toll. Deze was de zoon van Floris van Teylingen, alias Floris van Tolne, Heer van een reeds lang verdwenen heerlijkheid Tolne of Toll, nabij Rijswijk aan de Geestbrug, of daar ergens gelegen.

Over dit Tolne of Toll spreekt Melis Stoke in de volgende regels¹⁾:

„Te soecken den Grave Lodewijc
 „Ghetrect quam hy vromelyc
 „Tote *Ryswyc* an der Gheest;
 „daer dede hi logieren meest
 „Ter *Tollen* syn heer groot.”

(Deze regels hebben betrekking op Graaf Willem 1, die

¹⁾ Stoke, uitgave van Brill, 1 p. 149. Een andere uitgave van Melis Stoke heeft: *Tolne*.

uit Zeeland de Maas was overgestoken om Graaf Lodewijk van Loon, den echtgenoot van Gravin Ada, tegen te trekken (a^o 1204).

Toen nu de zoon zich, na den dood van zijn schoonvader Gheerlant of Gerrit van Rhyn, metterwoon in den Hoogewaard vestigde, bouwde hij zich aldaar een betamelijke huizinge, die hij met den naam van „den Toll” doopte, ter herinnering aan de thans verdwenen heerlijkheid zijns vaders.

Lange jaren meende men dat dit huis zijn naam ontving naar een tol op den Lutteke Rijn geheven, doch eerst in onzen tijd is de onjuistheid daarvan door nauwkeurige bestudeering der oude en echte stukken gebleken.

Bovendien, die tolheffing bestond alleen in de kranke verbeelding van onze oude stads- en dorpsbeschrijvers en diende natuurlijk alleen ter verklaring van den naam. Om tol te kunnen heffen, zou Floris een sterk kasteel hebben moeten bouwen, waarin de manschap, met de invordering daarvan belast, bij heftige geschillen — die niet uit konden blijven — had kunnen terugtrekken en een burcht is den Toll nimmer geweest.

Floris, die in de oude charters ridder wordt genoemd en vazal van Holland en van. Teylingen, leefde nog in 1337 en had bij Vrouwe Marcella, onder mogelijke andere kinderen, een zoon Floris 11 van Toll; die in 1,337 en 1358 wordt vermeld en bij zijn echtgenoot (Odilia van Leeuwen?) vader was van Floris 111 van Toll, genoemd in 1388 en 1392 en ook in 1405 en 1407, toen hij den

Landsheer met twee man diende in den Arkelschen krijg. In 1416 was hij Meesterknaap van Holland. Met hem vangen in het Repertorium op de Hollandsche Leenregisters de verlijen van den Toll aan en wel anno 1410: hierbij wordt vermeld dat hij de heerlijkheid bij doode zijns vaders ontving. Men behoeft daaruit echter niet af te leiden — al is het mogelijk — dat Floris II van Toll in dat jaar overleed; misschien betekent deze eerste inschrijving alleen hoe Floris 111 den Toll verkreeg.

Laatstgenoemde Floris overleed in 1439, het leen nalatende aan zijn zoon Dirk, die bij Machteld van Zyll geen kinderen verwekte en huis en hof bij uiterste wilsbeschikking vermaakte aan zijn neef (neveu) Symon Vrederick Gerritszoon, wiens verlij op 1456 is genoteerd. Deze in 1463 overlijdende, had tot leenvervolger zijn bij Geertruid Copier nagelaten zoon Gerrit van Toll, den laatsten van Toll, die de adellijke hofstad bezat.

Voorspoedig is het den van Toll's in dit ondermaansche niet gegaan. In de genealogie dier familie is een gestadige daling te bemerken. Rekenen zij het hoogadellijk geslacht van Teylingen tot hun rechte ascendenten: zij zelf komen eerst als ridders en knapen, daarnaals welgeboren mannen voor, om eindelijk af te dalen tot den stand van eenvoudige landlieden, mier nakomelingschap, talrijk als het zand der zee, in de Rijnlandsche dorpen wordt aangetroffen.

In Rusland, Oostenrijk, Zweden en Engeland wonen

homonieme familiën, ijverig in de weer de meening te verspreiden dat zij van dit oud geslacht afstammen; zoover ons bekend is, is het achter aan geen van die allen gelukt de filiatie behoorlijk vast te stellen en men komt tot de overtuiging dat de beweerde afstamming niets dan een onrijpe vrucht der verbeelding kan zijn.

* * *

Gerrit van Toll, bovengenoemd, droeg zijn voorvaderlijk huis in 1471 over aan Jacob Coppier, een edelman, zoo 't schijnt uit den Huize Culenborg gesproten. De vader van den nieuwen Heer staat in genealogieën vermeld als Secretaris van Hertog Willem van Beyeren; de waarheid hiervan is nog niet gebleken. Zijn testament, 22 Nov. 1415, in het Culenborgsch archief voorhanden, noemt hem Klerk van den Kanselier van Willem, Graaf van Holland.

Jacob Coppier zelf had een vrijwel onbeteekenend ambtje: hij was sedert 1469 ontvanger van den tol aan de Gouwsluis. In 1484 was hij dood en liet den Toll na aan zijn zoon Henrick Coppier, die er slechts acht jaren genot van had, want in 1492 legde hij -het hoofd ter ruste. Diens zoon Jacob Coppier was zijn opvolger. In 1511 verkreeg deze de ambachtsheerlijkheid Calslagen (tusschen Leimuiden en Aalsmeer) bij opdracht van zijn aanverwant Heer Willem van Boschuisen. In dienzelfden tijd verwierf hij ook het Hof te Alphen (een kasteel ten Z. van de kerk te Alphen aan den Rijn

gelegen en dat ook wel met den naam „Oud-Calslagen” wordt betiteld) en de heerlijkheid Rietveld (tcsschen Alphen en Hazerswoude). Ten einde deze laatste afgelegen heerlijkheid gemakkelijk te kunnen bereiken, liet hij vanaf zijn Huis den Toll naar het Rietveld, dwars door de venen en wildernissen, een pad of kade aanleggen en wel kort vóór 1525, daar een kerkgebod van 11 Mei 1525 spreekt van „die nyeuwe cade, die men hiet Coppieren kaede” ¹⁾. Nog op den huidigen dag is dat de officiële naam, de volksmond maakt er evenwel van : „de papieren ka”.

Jacob Coppier overleed in 1532, oud zijnde 62 jaren, aan wonden, bekomen bij het hollen van zijn paard en wagen, en liet bij zijn echtgenoot Margaretha van Rhoon een zoon na, Jacob Coppier Jacobszoon geheeten, die 6 Sept. 1533 met den Toll werd verlijd. Hij behoorde onder die edelen, die de zaak van het verdrukte vaderland voorstonden en wel verre van dit in het geheim te doen, koos hij door toetreding tot het Verbond der Edelen openlijk partij. Meestal hield hij verblijf op zijn huis „Oud-Calslagen” te Alphen en het was ook deze woning die bij den aanvang van den worstelstrijd de plaats was van gestadige onderhandelingen tusschen Paulus Buys, Pensionaris van Leiden, en den Heer van Swieten. In 1567 ontweek Coppier den geduchten en

¹⁾ Deel 1 van het gemeente-archief te Alphen, fol. xxxij verso.

verstrekkenden arm van Alva door zich naar Duitschland te begeven, doch hij keerde spoedig naar zijn vaderland terug, werd Rekenmeester te 's Gravenhage en eindigde zijn dagen in 1584 te Antwerpen, Hij is gehuwd geweest met Margaretha van Swieten, die hem vijf kinderen schonk.

Vóór zijn vlucht in 1567, had hij 2 October van dat jaar den Toll overgedragen op Jhr. Arend van Dorp, Heer van Teemst, Maasdam en in Middelharnis. Van dezen edelman, die aan de partij van den Prins van Oranje de gewichtigste diensten bewees, zou een heele biografie zijn te schrijven. Voor hen, die belang stellen iets meer van zijn leven en werken te vernemen, kunnen wij naar het Biogr. Wdb. van Van der Aa verwijzen. Beter nog naar de Van der Schueren's werk: „Brieven van Arend van Dorp”. Hij overleed te 's Gravenhage 2 Augustus 1600 en ligt in de Kloosterkerk begraven, waar tegen den noordmuur aan de westzijde van den preekstoel een zeer fraai gedenkteeken te zijner eere is opgericht ¹⁾.

Voor het Huis den Toll was het al heel ongelukkig, dat zijn eigenaar de partij van Oranje voorstond. Tijdens het beleg van Leiden trok een afdeeling Spanjaarden roovende en moordende Koudekerk binnen, verwoestte de daar aanwezige kasteelen en stak ook den rooden

¹⁾ Zie Haagsch Jaarboekje 1907, blz. 396 en 416, met een afbeelding van het monument tegenover dit laatste blad.

haan in den Toll, waarvan alleen de naakte muren bleven staan.

Jhr. Arend van Dorp is tweemaal gehuwd geweest, de laatste maal met Anna de Grillet, dochter van den Baljuw van Tourneham in Artois, bij wie hij drie dochters verwekte n.l. Margaretha van Dorp, echtgenoot van den bekenden geuzenadmiraal Louis Boisot, — Maria, eerst de vrouw van Jean du Bosc of Bosch, later van Jasper van Poelgeest, en Josina van Dorp, gehuwd met Charles de Becq, Ridder, Baron van Boury, Kolonel van een regiment Walen in Staatschen dienst. Deze laatste dochter beërfde den Toll. Of zij bij haar overlijden kinderen naliet is ons niet bekend; denkeliĳk niet, want na haar vinden wij als leenvervolger Jhr. Arént du Bosch, zoon van haar zuster Maria, en wel zooals uit verschillende verlijen blijkt als voogd van Maria van Poelgeest Jaspersdochter.

Arént du Bosch, Heer van St. Maartenspolder, hield, doordat den Toll onbewoonbaar was, zijn verblijf elders en wel te Zevenbergen, zooals uit een artikel van onzen redacteur Bijleveld, geplaatst in Wapenheraut XIII blz. 249, blijkt. Met zijn gemalin, eene Jkvr. de la Torre en met zijn halfzuster Maria van Poelgeest had hij zich vandaar in 1622 tijdeliĳk op het Huis Duivenvoorde te Voorschoten begeven.

Den 29 Juni 1634 droeg hij de ridderhofstad over aan genoemde Jkvr. Maria van Poelgeest, die inmiddels was gehuwd met een uitheemsch edelman, François

de la Torre, Heer van Valckenisse, denkelijk een zwager van den voornoemden Arend. Voor het jeugdig echtpaar was de Huize den Toll weder gerestaureerd en bewoonbaar gemaakt, doch niet lang heeft Maria er genoeg van gehad, daar zij in October 1635 overleed en den 31 dier maand in de Groote Kerk te 's Gravenhage werd begraven, haar man als weduwnaar met twee kinderen nalatende. Eerstgenoemde troostte zich over haar verlies en hertrouwde met Isabella Adriana Boisot, bij wie hij nog een zoon Charles verwekte.

De kinderen uit het eerste huwelijk beërfdten den Toll. Wel werd het verlij op den zoon Jhr. Philips de la Torre 13 Sept. 1636 aangeteekend, doch daar deze en zijn zuster Margaretha Helena nog onmondig waren, behartigde beider vader de zaken der nalatenschap. De vader overleed omstreeks 1661, althans tusschen 1661 en 1668 en Philips nam nu zelf het bestuur in handen. Veertig jaren heeft hij op den Toll gewoond en er de vreugde van het buitenleven gesmaakt: toen braken er droevige dagen voor den landedelman aan, want in 1675 zag hij zijn oude ridderhofstad met den geheelen inboedel in vlammen opgaan, Hij zelf verviel dat jaar in een zware ziekte, waarvan hij niet meer herstelde en vóór het jaar ten einde was had Philips het tijdelijke met het eeuwige verwisseld, de puinhoopen van den Toll aan zijn zuster nalatende.

Jkvr. Margaretha Helena de la Torre, Vrouwe van den Toll, St. Maartenspolder en in Middelharnis, was een kloeke vrouw, die te zeer aan haar geboorteplek was gehecht, dan dat zij er van kon scheiden. Met haar halfbroeder Charles beraamde zij plannen om den Toll te herbouwen en met zeventiende-eeuwsche voortvarendeheid werden de handen aan het werk geslagen. Het nieuwe gebouw was echter geen getrouwe copie van het vorige, het werd een deftige buitenplaats, solide maar stijf. Hoe die er uitzag is ons bekend uit een drietal teekeningen, waarvan de eerste te Leiden in een M. S. op het gemeente-archief gevonden wordt ¹⁾ en de beide anderen, bij dit opstel gereproduceerd, in het bezit zijn van schrijver dezes. Een daarvan ²⁾, gedateerd 1718, is geheel uniform met de Leidsche tekening; zij schijnen beide vanaf hetzelfde plekje te zijn geteekend en geven een kijkje op het huis dóór de groote toegangspoort. Als gevolg daarvan is echter alleen de rechterzijgevel goed zichtbaar. Schuinlinks vóór het heerenhuis staat een aardig gebouwtje, denkelijk portiers- of tuinmanshuis, achter het hoofdgebouw is waarschijnlijk stalling voor paarden of vee, terwijl dáárachter een schuurtje of zoo iets is aangebouwd. Het heel lage bouwseltje zal een

¹⁾ Zie Catal. Prentverzameling Leiden, door Mr. J. C. Overvoorde, 111 n° 7389.

²⁾ Dit plaatje dank ik aan den Heer O. C. van Hemessen te Woubrugge, die het mij voor mijn beschrijving van den Toll ten geschenke aanbod,

14 huis Tol by Koikerk

84

stoephok zijn, over de gracht, die het geheel omgeeft, getimmerd. De toegang tot het voorplein wordt gevormd door een brug of heul, waarop een ijzeren hek, gevat tusschen twee met een dekstuk verbonden **steen**en posten.

Het andere plaatje (zie bij bldz. 46) geeft een **kijkje** op den voorgevel. Uit een oogpunt van kunst of perspectief had het zeker zonder eenig gevaar achterwege kunnen **blijven**; voor ons doel is het als unicum belangrijk, daar het, hoe **foei-leelijk**, met angstige nauwgezetheid alle **détails** heeft weergegeven.

Bij den brand van 1675 schijnt weinig of niets gered te zijn. Een huisarchief van den Toll bestaat, van vóór dien tijd althans, niet meer en een archief van het geslacht de la Torre schijnt nergens meer aanwezig.

Dat werkelijk de oude bescheiden van den Toll bij den brand **telo**or gingen, zou mogen **blijken** uit een thans nog aanwezig M S. in perkamenten band, getiteld: „Leen Register van het Heerelyck Huys den Thol, competerende Haer Ex^{ce} de Vrouwe Gravinne van Pa-lomar, Marquise de Melin etc^a.”

Dit boek is in 1675 aangelegd en bevat **verlijen** van leenen van den Toli van 6 April 1617 af, doch deze zijn door den „Stadthouder der Leenen van het Huys ten Toll” J. Hooft tot op 1675 gecopieerd uit andere bescheiden, denkelyk uit de archieven der Grafelykheid van Holland. Het vinden van dit Leenboek (eigendom van D. Kwakernaak, bouwman te Oudshoorn) was voor

ons van groote waarde, daar het Repertorium op de Holl. Leenregisters, ten Rijksarchieve, hoe verdienstelgk het moge zijn, onderscheidene leemten en, wat erger is, grove fouten bevat. Voor de geschiedenis van den Toll is het nà 1700 onbruikbaar.

Met behulp van gemeld Leenboek gaan we dan met onze beschrijving verder.

*
*
*

Margaretha Helena de la Torre voornoemd, is op den Toll overleden 17 Maart 1680 en werd te Leiden in de tombe van Van Wassenauer begraven. Drie jaren te voren, 16 Aug. 1677, had zij te Koudekerk haar hand gereikt aan Philips Jacob baron van Spangen, Heer van Spangen en Baudries (geb. 24 Dec. 1635), weduwnaar met kinderen van Philippa Maria van Wassenauer, Vrouwe van Nieuwkoop, Noorden en Achttienhoven. Met zijn eerste gemalin had hij het Hoogehuis te Nieuwkoop bewoond, waarvan thans alleen nog de hooge toren overig is, wiens spits ver in het rond wordt waargenomen. Toen hij voor de tweede maal huwde, vestigde hij zich op den Toll waar hij drie jaar het echtelijk geluk smaakte. Bij het verscheiden van zijn tweede gade, had deze hem den lijftocht van het Huis den Toll vermaakt, met die conditie dat het na zijn dood op haar halfbroeder Charles de la Torre zou overgaan.

Reeds bij het leven van zijn zuster had Charles ruimschoots gelegenheid gehad kennis te maken met

de kinderen van zijn zwager. Of er berekening in het spel — dan of Charles van een *amoureuse* complexie was, kunnen wij moeilijk beslissen, zeker is, dat de ruim 40 jarige Charles op den 22 November 1683 te Koudekerk voor Schout en schepenen trouwde met de 19-jarige Cornelia Maria van Spangen, Philips Jacobs-dochter, te Leiden 17 Maart 1664 geboren. Twee jaar lang zag de oude baron zijn kinderen, zoo wij willen hopen, gelukkig. Toen, 29 Oct. 1685 sloot ook hij de oogen en werd bij zijn beide vrouwen ter ruste gelegd. En Charles de la Torre, Heer van Valckenisse en in Middelharnis en door zijn gade ook Heer van Nieuwkoop, Noorden en Achttienhoven, aanvaardde het bestuur over den Toll. Hij woonde er met zijn vrouw tot zijn dood in April 1716; het impostregister te Koudekerk vermeldt op 30 April van dat jaar dat dertig gulden was betaald voor het lijk van „de H^o Ed. Heer van Valkenes, Heer van Nieukoop.”

Uit zijn huwelijk met de freule van Spangen was 13 Juni 1687 op den Toll een dochter geboren, met name Jkvr. Justina Adriana de la Torre, die later te Brussel is overleden, na op den 23 Aug. 1706 te Koudekerk voor het gerecht te zijn gehuwd met haar verren aanverwant Philippe Louis François Joseph, baron van Spangen, uit de lijn Spangen de Herent (Herent, een dorp bij Leuven), kapitein in Oostenrijkschen dienst.

Dit echtpaar beërfde echter den Toll niet.. De ridder-

hofstad was door Charles vermaakt aan zijn nicht Donna Magdalena de Gamarra, tijdens de inschrijving van haar verlij — 14 Nov. 1718 -- woonachtig te Brussel. Wat hem daartoe bewoog is ons onbekend. Donna de Gamarra, gewend aan de verfijnde genietingen van een wereldstad, scheen al heel weinig waarde aan deze donatie te hechten, want al een jaar later schonk zij het weg aan haar vijftigjarigen aanverwant, of wel gunsteling, Philips van der Laen, Heer van Bisecq, mede wonende te Brussel. Of deze er gewoond heeft kunnen wij niet beslissen, maar dan in ieder geval maar weinige jaren, daar hij huis en hof in 1733 publiek deed verkoopen. Als koopers traden op twee Kondekerksche ingezetenen, t.w. Nicolaas Holtius en Jacob Honslaarsdijk (Honscholredyck). De eerste van die twee was predikant te Koudekerk en in de kerkhistorie van ons vaderland zeer bekend als ijverig Calvinistisch predikant en vriend van den bekenden Ds, Alexander Comrie, predikant te Woubrugge. Eenige bijzonderheden omtrent Holtius deelden wij mede in Navorscher LIII : 436, 493, terwijl wij de genealogie van zijn geslacht te boek stelden in het Maandblad de Neder!. Leeuw XXII : 226-38, 263 — 272, 293-296 en XXIII : 22, 23, 143, naar welke artikelen wij de vrijheid nemen te verwijzen. Jacob Honslaarsdijk was een van die deftige lieden uit den landbouwersstand, waaruit de vroegere ambachtsheeren hun regenten en vertegenwoordigers in de heerlijkheden kozen.

Bij deze beide personen was de ridderhofstad sedert

25 Juni 1733 in gemeenschappelijk bezit en werd sedert 22 Juni 1746 bij laatstgenoemden alleen in eigendom bezeten. Toen Honslaarsdijk nu in 1748 overleed, ging den Toll bij doode en makinge van hem over op Jacob van der Meer van Hoogeveen, Heer van Hoogeveen, Raad in de Vroedschap en oud-Burgemeester der Stad Leiden en kapitein der Schutterij, wiens verlij op 1 April 1749 staat gedateerd. Over hem zie men Mdbl. Ned. Leeuw XXI : 5. Bij zijn echtgenoot Hillegonda Françoise Cunaeus liet hij bij zijn overlijden 24 April 1795 een zoon na, Jacob van der Meer van Hoogeveen, met wien in 1805 deze familie uitstierf. Door executeuren in den boedel van den overledene werd den Toll verkocht, die toen tot eigenaar kreeg Barend, Ridder van Lockhorst, Vrijheer van Bonlez, Heer van Venhuizen (in N. H.) en van Kerberg (in Limburg).

De ridderhofstad, die sedert den dood van Jacob Honslaarsdijk vrijwel onbewoond was gebleven, was omstreeks 1780 zoo bouwvallig geworden, dat tot afbraak werd besloten. In het volgend jaar viel zij onder den moker des sloopers. Ridder van Lockhorst kocht dus alleen de gronden tot den Toll behoorende. Het huis had echter een te goeden naam gehad, dan dat hij er zich niet aan gelegen zou laten liggen. En toen nu in 1813 voor het vaderland betere tijden begonnen aan te breken, vatte Lockhorst het reeds lang gekoesterde voornemen op den Toll in ouden luister te laten herstellen, Een fraai gebouw met toren

verrees op den historischen bodem. Hij ging het ook bewonen en strekte zijn piëteit tegenover de nagedachtenis van de oude ridderhofstad zelfs zoover uit dat hij het wapen van den Toll in de registers van den Hoogen Raad van Adel deed inschrijven. Als zoodanig prijkt het nog thans in het boek van d'Ablaing van Giessenburg: De Nederl. Gemeentewapens, en wel als volgt: In goud, bezaaid met staande roode blokjes, een roode leeuw ; over alles heen een zilveren barensteel met drie hangers.

Barend, Ridder van Lockhorst, is de laatste bewoner die de heerlijkheid van den Toll met een krans van adellijken luister heeft omvlochten. Geboren te Rotterdam 9 Febr. 1771 uit Huibert en Cornelia van der Vliet woonde hij er nu en dan tot 1822, na dien tijd niet meer. In 1822 vestigde hij zich voor goed op Bonlez, een enkele maal op de buitenplaats Woudesteyn te Kralingen en 's winters te Rotterdam. Hij stierf te Aken 14 Nov. 1831 en was 27 Oct. 1794 te Rotterdam gehuwd met Hermine Erkelens van Kenenburg, geb. aldaar 17 Nov. 1774, overleden te Brussel 10 Jan. 1845, dochter van Dirk en van Anna Horsman.

Na het vertrek van Ridder van Lockhorst vond den Toll een bewoner in den persoon van Barend Erkelens, denkelijk een bloedverwant van Vrouwe van Lockhorst. Hij was te Rotterdam geboren 26 Febr. 1799 uit een Remonstrantsche familie en overleed op den Toll 29 Nov. 1869, na eerst met Christina de Vos en daarna 27 Juli 1864

in de Herv. Kerk te Koudekerk met Johanna Jacoba Simonetta Hordijk gehuwd te zijn geweest. Deze laatste echtgenootē komt met haar familie in het Stam. en Wapenboek van V. v. Oyen voor, deel 111 : 419. Uit het eerste huwelijk sproot een dochter Anna Maria Erkelens, echtgenootē van Abraham van Warmelo, wier dochter Christina Deliana de vrouw werd van Ds. Hendrik Anthonius van Oorde, Remonstr. pred. te Zwammerdam. Dit laatste echtpaar bezat nog eenige curiosa die aan den Toll herinnerden, doch voor de geschiedenis van het Huis van niet veel belang.

Schrijver dezes heeft den Toll nog in zijn nieuwe gedaante gekend, voor hij omstreeks 1900 weer geheel veranderd werd. Na de familie Erkelens strekte de hofstad tot verblijf aan Burgemeester Jacob Waller en toen deze 23 April 1874 in het huwelijk trad met Mevr. Waller—Watkins, was het, naar ik meen, dat het huis, (waarschijnlijk toen voor het laatst) een grootschen aanblik bood. Te voet en te paard, in feestkleedij gestoken, begaf Koudekerks jongelingschap zich naar de aloude plek om den beminden burgervader in triomf naar de kom der gemeente te geleiden, waar het echtpaar de hartelijkste blijken van toegenegenheid der burgerij in ontvangst nam.

Na Burgemeester Waller woonden er de familiēn Barkey en Spruitenburg, terwijl thans het alweer verbouwde en tot een gewone bouwmanswoning ingerichte huis met de daarbij behorende gronden in eigen-

dom wordt bezeten bij Dirk Kwakernaak, bouwman te Oudshoorn.

Ik geloof niet dat er foto's of teekeningen van het huis uit de negentiende eeuw bestaan. Alleen bij Mej. Van Vliet -Spruitenburg te Oudshoorn wordt een wand-schotel bewaard, waarop haar broeder de woning met omgeving heel aardig heeft afgebeeld.

AANTEKENINGEN.

Genealogieën van de oude ridderlijke familie van Toll komen voor in de Batavia Illustrata van Simon van Leeuwen en in Balen's Beschrijving van Dordrecht. Vooral in de oudste gegevens komen veel fouten voor. De afstamming uit de van Teylingen's, zooals dáár wordt opgegeven, is geheel verkeerd. Een betere lezing kan men vinden in den Navorscher van 1904, door den geleerden Zweed Hans Toll te boek gesteld. Men verzuime echter niet daarbij kennis te nemen van het artikel van Mr. H. J. Koenen in den Wapenheraut IX en X getiteld: De Siconidcn-legende.

In de zestiende eeuw leefden nog loten van het oude geslacht in den Gncphock (het westelijk deel der tegenwoordige gemeente Oudshoorn). Zeer waarschijnlijk zijn daaruit de vier dames van Toll voortgesproten, die bij de stichting der Oudshoornsche kerk daaraan in 1671 een gebrandschilderd glasraam vereerden met hun wapens en het opschrift:

„Vier Maeghden hier bij Een
„Die Geven tsaam dit Glas,
„Ter Eeren van Cods kerck
„En om het volck te lichten.

„Godt wil haer teere Jeucht
 „Hier door sijn leer soo stichten
 „Dat Ieder worden mach
 „Als Dorcas Eertyts was.”

„Maartye Willems van Tol, — Neeltje Jans van Tol, —
 „Maartje Jans van Tol, en Eechyen (= Aagje) Jans van Tol.
 „Anno 1671.”

In 1905 is dit raam gerestaureerd.

* . *

Omtrent de familie van Lockhorst is alles te vinden in Nederl. Adelsboek 1908 en 1909. Barend, Ridder van Lockhorst was een verre bloedverwant van onzen geachten redacteur Bijleveld, wiens overgrootouders nog wel op den Toll tusschen 1810 en 1820 hebben gelogeed. Deze aardige bijzonderheid wilde ik hier nog in een noot aan toevoegen, tegelijk met mijn hartelijken dank voor menigen nuttigen wenk, dien ik van den Heer Bijleveld, ook voor de oudere geschiedenis van de ridderhofstad, mocht ontvangen.

* . *

Het voormelde Leenregister is in perkamenten omslag gevat en nog in zeer goede conditie. Op het schutblad leest men:

Formilicr van Eedt.

„Dat sweere ick aen gehou ende getrou te wesen, syne baeten te vorderen, en schade te helpen verhoeden, op het aenseggen van Stadthouder deser leenen ten vierschaire ofte leenbancke te compareren, recht te helpen wysen, en voorts gencrallyck alles te doen dat een goet ende getrou Leenman aen syn leenheer schuldich ende behoort te doen.”

Behalve dezen eed bevat het leenregister niet anders dan de verlijen van twee achterleenen van den Toll — achterleentjes mag men wel zeggen. Niettegenstaande de geringe waarde en beteekenis daarvan, droeg de Leenheer de achterleenen op zijn respectievelijke vazallen over met een majesteit, waarover zelfs Charlemagne zich niet zou hebben behoeven te schamen.

Om den inhoud van het boek aan de vergetelheid te ontrukken, deelen wij hieronder in het kort de opeenvolgende eigenaars van bedoelde perceelen mede. Zij werden overgegeven aan de eigenaars, voor zijn erven en nakomelingen, tot een onversterfelijk erfleën, binnen een achter-zusterskind niet te versterven „ende altyt den jonger man voort ouder wyff, daer sy beyde even naer sijn”.

1.

A. Anderhalve morgen lands, gelegen in het ambacht van Koudekerk, in den Lagewaard, in een weer lands, genaamd „Fredericxweer” in het geheel, belend ten O. de erfgenamen van Vos Florisz., ten W. den Toll, ten Z. den Lutteke-Ryn en ten N. het Woud-Ambacht.

Te verheergewaden met een jaar pauht.

1 Nov. 1583. Isbrant Starck, deurwaarder van het Hof van Holland, bij overgifte van Jhr. Arend van Dorp.
 Jacob van den Ancker, procureur Hof v. Holland, echtgenoot van Dignam Starck, en Jacob Starck, Luitenant ten dienste der Staten van de Geën. Provinciën, -bij doode van den voorg. hun vader.

6 April 1617. Jcronimus Cornelisz. Schepen van Koudekerk volgens acte van koop, 6 Nov. 1615, gekocht van de voorgaanden.

B. Een morgen lands, gelegen als voren, — te verheergewaden met een paar sporen of tien stuivers daarvoor.

28 Maart 1553. Isbrant Starck, voornoemd.
 de kinderen, eveneens voornoemd, bij doode van Isbrant, hun vader.

6 April 1617. Jeronimus Cornelisz., Schepen van Koudekerk, volgens acte van koop, 6 Nov. 1615, gekocht van de voorgaanden.

- C. Anderhalve morgen lands, gelegen als voren,
te verheergewaden met een jachthoorn, of
dertig stuivers daarvoor.
- 28 Maart 1582. Mr. Johan van Bancken, Griffier of President
van den Hoogen Raad.
- Mr. Reynier van Persyn, Advocaat voor den
Hove van Holland, als man en voogd van
Juffr. Emerentiana van Bancken, erfgename
van Mr. Johan hiervoor.
- 7 April 1617. Jeroninus Cornelisze, bij koop van de voor-
gaanden.

Sedert zijn genoemde perceelen in één hand gebleven en
bezeten door :

- 28 Maart. 1651. Cornelis Jeronimusz. van der Sluys, predikant
te Angerloo, later te Gendringen, bij doode
van Jeronimus Cornelisze zijn vader.
- 10 Mei 1661. Floris Jeronimusze van der Sluys, wonende
te Koudekerk, bij koop van den voorg. zijn
broeder 26 Mei 1660 gesloten.
- 25 Jan. 1673. Maurits Florisze van der Sluys, bij doode
van den voorg. zijn vader.
- 7 April 1681. De Heer Jacobus van Hoogmade, Med. doct.
wonende te Leiden, bij koop van de zusters
en broeders van den voorg.
- 1 Aug. 1701. De Heer Jacob Boeckweyt, Secretaris van
Noordwijk, administreerende de goederen van
den onmondigen Balthasar van Hoogmade,
na overlijden van den voorg. zijn vader.
- 14 Oct. 1704. Eed afgelegd door Balthasar v. H.
- 4 Juli 1712. Goris van der Heyde, als gehuwd met Hermina
Hillekens, erfgename van Balthasar van
Hoogmade.
- 21 Sept. 1726. De Heer Goris van der Heyde j. m. oud circa
18 jaar (geass. met zijn vader Johannes van
der Heyde Goriszoon) wonende te Leiden als

- erfgenaam van zijn grootvader Goris te Leiden
12 Juni 1719 overleden.
- 7 Mei 1727. Juffr. Marya van der Heyde, weduwe van
Jan de Visser, won. te Leiden, bij overdracht
nu jongstl. gedaan door den Heer Jan van
der Heyde Goriszoon.
..... Jan Coppersluis.
..... Hendrik Jansz. Vromesteyn, halve broeder
van den voorgaanden.
- 19 Dec. 1737. Aagje Breeklandt wed. H. Vromestcyn, ten
behoefte van haar minderj. zoon Jan Vrome-
steyn, eenige nagelaten zoon van den voor-
gaanden.
- 15 Mei 1738. Dirk Roos, Heer v. Cleyn Poelgeest, Kapitein
ter zee in dienst van de Admiraliteit v. Am-
sterdam bij koop van Aagje Breeklandt namens
haar onmondigen zoon.
- 2 Maart 1751. Do Nicolaas Holtius, bij koop, 29 Dec. 1750,
van Dirk Roos, Vice Admiraal van Holl. en
W. Friesland wonende te Dordrecht.
- 24 Mei 1774. Mr. Gualtherus Holtius, Baljuw v. Koudekerk,
zoo voor hem als voor de verdere erfgenamen
van zijn vader Nicolaus.
- 11 Juni 1757. De Heer Hendrik Holtius Lans, Vrijheer van
Koudekerk en Poelgeest, bij doode van den
voorg. zijn vader.
Terzelfder dage overgedragen op Hermanus
van Bostelen, won. te Koudekerk.
- 14 Maart 1795. Dirk van Bostelen, bij doode van Hermanus
zijn vader.

Twee en een halve morgen lands, gelegen
in het Ambacht van Alphen, in een weer
lands, genaamd „dat Breedeweer” (groot
± 19 morgen) belend ten O. Jan Symons,

ten Z. een watering, genaamd „de Goghe”
of „Burggoog” ten N. Hendrick Gerrits weduwe
en ten W. Adriaan Hendriks weduwe.

Te verheergewaden met een „outschilt.”

- 29 Nov. 1609. Anna Joren, als erfgename Joris Eeuwoutsz.
4 Dec. 1617. Willem Hendriksz., als lasthebber van Maritge
Huygens (of beter : Hagen) dochter van Anna
hiervoor.
- 11 sept. 1621. Willem Hendriksz, oudste zoon, bij over-
lijden van Maria Hagen, zijn moeder, —
wonende te Koudekerk.
- 11 Sept. 1621. Elbert Berckman, oud 6 jaren, zoon van
Bartholomeus Berckman, bij overdracht van
Willem Hendriksz hiervoor.
- 10 Juli 1668. Cornelis Berukman, de jonge, bij overgifte
van zijn vader Cornelis Berckman, de oude,
aan wien dit perceel bij overlijden van Elbert
B. was toebedeeld.
- 23 Nov. 1684. Eed gedaan door Cornelis Berckman, de
jonge, thans meerderjarig zijnde.
- 23 Dec. 1694. verklaart Cornelis Berckman Woutiers die het
leen 10 Juli 1668 heeft ontvangen het leen
belast met een schuldrentebrief ten behoeve
van den Heer Johan van Rijnsburg.
- 20 Juni 1695. De Heer en Mr. Adrian van Cruyskercken,
Raad ende Vroedschap der stad Leiden, bij
koop, 27 April 1695, van Dirck Bergmans
Wuytiers, broeder en gevolmachtigde van
Cornelis B. W. won. te Amsterdam.
- 25 Mei 1707. De Heer Dionis van Cruyskercken, eenige
zoon en erfgenaam van Mr. Adrian.
- 13 Mei 1728. De Heer Abraham Vermeulen, bij koop van
Dionis v. Cruyskercken, 40 Raad der Stad
Leiden, ad f 165.
- 17 Mei 1737. Arie van Keulen, bij koop van den voorg.
- 27 April 1743. Maarten Trim oud ± 66 jaar, bij koop van
den voorg.

- 2 Aug. 1747. Willem Maartensz. Trim, oud $\pm$ 40 jaar bij doode van den voorg. zijn vader.
- 22 Mei 1776. Maarten Trim, bij doode van den voorg. zijn vader.
- 11 Juni 1787. Gerritje Trim, **bij** doode van den voorg. **haar vader**. Onmondig zijnde, voor haar **de voogden** : Dirk Vonk, haar grootvader maternel, Monsieur Willem Rijnsburger Cornelisx.. en Huybert Zeyderveld. (Haar moeder was Aaltje Vonk, **wede van Maarten Trim**).
- 11 Juni 1787. Dirk Kramer, bij koop van voornoemde voogden.

Oudshoorn, Dec. 1910.

Met de Noorderzon.

„Den 20 May is met kerckelycke attestatie tot ons overgecomen van Haerlem, Maria de Buscher, Huysvrouwe van Gerridt Oosterlingh. En is van ons, niet om haer deught, met de noorderson heymelyck (ver)-trocken.”

(Kerkel. acta N. H. G. van Langeraar, 1687.)

W. M. C. R.

De huishouding van het voormalige gast- en proveniershuis te Noordwijk-Binnen.

Onder de losse stukken in het archief van het voormalige gast- en proveniershuis aan de Voorstraat te Noordwijk-Binnen bevindt zich een eigenhandig geschreven memorie van den in 1806 fungeerenden boekhouder-gasthuismeester, waaruit men in haar primitieven vorm de huishouding dezer stichting aan het einde van haren bloei kan leeren kennen. Zij luidt aldus:

**„Gebruijke van het gasthuys,
H. c. 1805 en 1806.**

Als me(n) niuw Regent word en den inventaris word overgegeven, dan geeft me(n) ider een kneelkoek van 2 R, dus me(n) laat 56 bakke; die over zijn, neemt me(n) mede ider zijn porsie; dat valt altoos de Eerste week in Mey, savons blijft me(n) Eeten, me(n) brengt

mede 1 ℥ tee, 1 ℥ clompie; de oude Luij en mijde geeft me(n) een kopje tee daarvan met een clompie.

Ider keer dat me(n) opt huijs eet geeft me(n) twee zestolve aan de mejiden; in de Slagt *niet*.

3 of 4 keere arebijje, ider persoon 1 potje met twee loot witte Suijker.

3 keere alebesse, ider een pont met twee loot Suijker.

3 keere int Jaar konijne, ider persoon een half konijn; daar bij peere of zoete Appele.

4 keere gebakke Schol, klijn Schol, geen moot schol of tonge, bij Slaa savons.

8 a 10 weeke, eens inde week, Comkommers bij de Slaa, 1 fles elke Avond olie bij de Sla, niet meer.

Sondags altoos Soep, 24 ℥ vlees als het huys vol is, anders 22 of 23; daarin derald pont rijst, en savons altoos rijstebrij.

Maandag Grutte, daarbij 14 ℥ gehak, 2 en $\frac{1}{4}$ ℥ rasijne, boter daar over; Eeten Swinters daarbij geen gehakt maar kout vlees, nooyt warm. Savons Slaa.

Dinsdag kalfsvlees, warm, 38 of 40 pont is voor twee keere. Donderdags kout daarvan, dus eens sweeks 40 4 Savons karemelk.

Woensdag Wittebroodsop met brood en kaas, ider krijgt $\frac{1}{4}$ ℥ kaas en twee stukgies brood; Suijker en boter over de Sop.

Donderdag kout kalfsvlees dat dinsdag is over gebleeve, met groente, na de teyd verrijst.

Vrijdag Zoutevis of versche; om de 14 daage koeke,

daar voor 4 maate blom en 6 bokkønt ¹⁾; de week van geen koeke een keer meer vis of haaring.

Zaterdag vis of haaring of ies diergelijks, dat schikt me(n) zo als het voor de slaght is om vlees te winne.

Met Juny word drie maal Sla gegeten in de week. Swinters maar twe keere in de week, met november beginne.

Bij de Sla krijgt ider maar Een Eij, en de andere Avonde rook vlees, garnt of haaring na de teyd is. Swinters met November word er warme souys over de Sla gegeten in plaas van olie.

Als er zuure Souys word gegeten bij vis, moet daar maar 8 Eijjere in de Souys worde gedaan. Een ønkeldø keere Suuring Souys, nooyt twederley Souys, daar de Heere en daames zeer op gezet zijn, maar is te schaadelijk.

Altoos word er 3 gl. bier gedronke, bij Extra daage 6 gl., kermes en vastelavond, koppermaandag, dan een half vat.

Ider persoon alleen woonende krijgt in Mey 17 ton turf, in Juny 7 — 16 St. boter geld, November 1 ₤ zeep en 19 ₤ kaarte.

Twee persoonne saame woonende: 24 ton turf, 2 ₤ Seep, 15-12 boter geld, 19 ₤ kaarte.

De huur van moeder is 130 gl., kermes, nieuwe Jaar, ider keer 5 gl. De meijd haar huur is: ider 60 gl.,

¹⁾ Boekweitmeel.

1 gl. kermes, 1 gl. Nieuwejaar; November krijgt ider meijd 3 en $\frac{1}{2}$ el Linde van 15 of 16 St. 'tel. Dit geeft de ouste, de jongste (gasthuismeester) geeft niet als twe zestolve met nieuwe jaar en kermes aan de meijde. Nieuwejaar geeft me(n) aan de oude Lug ider een Zestalf en de mans twe. De Ouste regent voor de tuin schoonhoude 3 - aan die het meeste werk doet een fransje 1 - 2.

De Slagt begint de Eerste maandag in November: 3 koeje en 4 varkens. 3 helpers, piet (?) om te zouten. Drie daage Eeten regenten boven het volk in de keuken.

Het vuur word de Eerste Zondag in November in de Oude Zaal aangeleijd, maar in de nieuwe Donderdags daaraan; als er koeke worde gegeten moet er geen vuur in de nieuwe Zaal aanlegge. Saterdag voor paasc voor het laast in de nieuwe Zaal, maar in de oude tot maandagavond van paaschen.

Alle week toegestaan 4 takkebosse om waswater te kooken, de rest daarvan in de keuken.

Als er Zoutevis word gegeten, 24 fl ider keer.

Driemaal swinters koek op de keetel, daarin 3 fl rasijne, anderhalf pont krente, half blom en half bokkende meel. Geen Eijjere daarin.

Eybokken bij sla altoos 5 dosijn, niet meer; ze luste wel 10 dosijn.

Uyje word opgedaan swinters 4 aggel ¹⁾, 100 pont schorseneele, 12 of 14 aggele appele, met de peere, als

¹⁾ Achtel of achtendeei.

er veel in de tuyn is, minder, 44 of 46 agge Aardaple, 4 of 6 aggel knolle, wortele etc. na goedvinde.

Koppermaandag pannekoeke, 24 maate meel, 21 ũ krente, 8 loot kaneel. Ider krijgt 6 koeke, mejde 8 of 10, moeder 12 of 14, na dat me(n) goed vind, en (als) er over zijn de Heer Cramérus ¹⁾ 12 koeken.

Dito op goede Vrijdag en paasen ider een paasbrood van 7 stuyv. en 6 Eyjere, de regenten ider een van 18 st.; dit bestelle regenten zelf bij den bakker.

Als er een doode is in de Oude Zaal, lijt de mejde on oude luy af; krijge daar voor niets als een half pint jenever en koffy, 4 loot koffie en $\frac{1}{8}$ ũ smouse ²⁾. Bij het begraave ider draager twee zestolve; 2 mejde, moeder en werkster krijge een draagplaas, diender 2 zestolve, bode 2 zestolve, en dan de mejde voor het vuyle goed wasse 1-10 st. De draagers krijge een fles jenever en 2 koeken, die moeder rondsnijt, ider koek van 8 st. en 4 loot koffie en $\frac{1}{8}$ smousen; en goed word direct van regenten nagezien en het schoone weggeslooten, is voor het huys.

De mejde magge geen nagt uyt, of de moeder, zonder parmissie van Regente; ook niemand Loseere

¹⁾ Jan Gerard Cramérus was tijdens de Bataafsche republiek en koning Lodewijk Napoleon schout en tijdens de Fransche inlijving adjunct-maire van Noordwijk, Langeveld en Offen l.

²⁾ Elders kussentjes of hnlctjes geheeten. bereid van gekookte suiker.

zonder order van Regente; de deur moet te tien uure geslooten zijn.

De moeder mag geen soep of ies anders aan imand buyten het huys geeven zonder permissie van Regenten, dat veel gebeurt zonder dat me(n) het somtijts weet.

Het vuur moet swinters in Oude en nieuwe Zaal te 9 uure savons onder gereekent zijn en Lantaarens uyt zijn.

Op sen maalt eyd van sen provenier neemt me(n) 90 fl baars, 2 ankers wijn; idsr provenier krijgt 1 en $\frac{1}{2}$ fles, de oude luy 1 fles, meijde en werkster 1 fles, moeder 2 fles; 1 halfvat 6 gl. bier, 3 pinten room, 20 potte Arebinnen, 20 fl kerzsn, 10 fl alsbess; al ds proveniers krijge smiddags tee van t Huys, met idsr twe koekjes die Spegt bakt, van een oortje het stuk; de ouds luy ook; Savons sstsn ze koudt vlees met Sla; dis dag in ds ouds en in ds nieuwe Zaal, savons gaan Regente met enigs wijn in ds nieuws Zaal.

Iidsr bakker levert sen maant brood en ider Slaager sen maant. vlees, idsr op zijn toer, ds Schippers idsr $\frac{1}{4}$ jaar, de Grutters ider $\frac{1}{4}$ jaar.

De meijde alle week 4 st. voor Schuurzant etc. etc.

Alle week voor oude luy en wasters en Vrijdags boonen, saamsn alle week 19 loot koffie; dat staad sr toe, anders, als me(n) daar niet na ziet, is het vrij meer.

Als de Slagt is, het vet van ds hoofkaas is voor ds meijde, en de moeder bezorgt 9 gl. voor het afgekookte, en ds luy betaale het ons, Willem Turehout heit 20 fl

en Jan Turehout heeft 10 pont, die dat bij afrekening betaale.

Als er kaarse moete zijn vraagt moeder een briefje, en daar zette wij 10 gelijk op; dat moet de kaarse-maker dan bij afrekening vertoone, elk briefje van onze hand.”

J. KLOOS.

Noordwijk-Binnen, 12 Oct. 1910.

Varia.

**Wat hcteekenen de steenen palen, met gekruiste
sleutels aau eene zijde en getallen aan een
anderen kant, langs de wegen buiten
Leiden geplaatst?**

heeft menig geboren of geïmporteerde Leidenaar mij gevraagd, en ook daarom komt mij de verklaring er van niet misplaatst voor in dit jaarboekje.

Er zijn twee categorieën van deze palen; in beide zijn twee gekruiste sleutels ingehakt, niet zeer kunstig en zóó mager alsof zij den hongersnood van Leiden hebben meegemaakt, doch er was ook niet veel plaats op de kanten der zeskantige palen.

Op de eene soort staat het getal 500, op de andere 800. Die getallen duiden vermoedelijk Rijnlandsche roeden aan.

Misschien had het inhakken van een Rijnlandsche

roede ¹⁾ in den voorgevel van het Leidsche Raadhuis, boven den „roepstoel”, ten doel de belanghebbenden bij de juiste plaatsing van die gebiedpalen in de gelegenheid te stellen de juistheid te controleeren door middel van een officieele maat, hoewel de soort van roede in de octrooien niet is aangegeven. Jammer is ‘t dal de weinig zorgvuldige verdeeling van die standaardmaat weinig vertrouwen opwekt in de juistheid van die maat zelf.

Hoewel het plaatsen van die palen oorspronkelijk zeker tot het ver verleden, den morgenstond van het stedelijk bestaan, behoort, zijn de thans aanwezige niet zeer oud, vermoedelijk een 1½ eeuw.

Waarschijnlijk heeft men eerst houten palen geplaatst en die telkens van hout ingeboet wanneer er vergaan waren, totdat men met dit onpractisch stelsel brak en ze allen door steenen exemplaren verving, want alle die ik heb aangetroffen zijn van dezelfde makelij, en

¹⁾ Het mag m. i. hier eene geschikte gelegenheid geacht worden om nog enkele regelen te wijden aan die eeuwenoude, belangrijke maat; niet alleen omdat onze oude Indische maten „Paal” (O.I.) en „Ketting” (W.I.) veelvouden er van zijn, en dat zij ook de gelijke was van de Delilandsche en Schielandsche roeden, maar voornamelijk omdat de Rijnl. roede overeenkomt met de oude Mecklenburg—Strelitsche en oude Pruisische standaardmaat: roede. (3.797 hl. = 12 voeten van 0.3139 M.)

Aangezien het onwaarschijnlijk is dat Pruisen zijn hoofdmaat zou hebben ingevoerd uit Holland, is het tegenovergestelde aannemelijk.

het is niet aan te nemen dat men, toen die steenen geplaatst werden, voor *het eerst* tot de plaatsing van afstaandspalen overging, die al eeuwen vroeger reden van bestaan hadden, en even onaannemelijk is het dat van vroegere steenen palen er niet één meer aanwezig zou zijn.

De palen met „500” kunnen het eerst geplaatst zijn krachtens het octrooi van keizer Maximiliaan 1, van 19 Dec. 1494: „dat binnen 500 roeden van zijne vesten „niemand kooren, brood, wijn; bier of anderen voorraad „verkoopen zal, dan met zulk recht en accijssen als „men in de Stad betaalde”. V. M.

Of de palen die 800 roeden aangeven oorspronkelijk op grond van een nog ouder privilege zijn geplaatst, is mij niet gebleken, doch zij kunnen gesteld zijn ingevolge het octrooi van koning Philips II, van 13 January 1575, waarbij waren verboden: „alle getimmerten binnen „de 800 roeden van den uitkant van der stede van „Leyden vesten ende graften, oock binnen 800 roeden „van den voorsz. uitkant niet te mogen maken dan „Bouwhuysen, en geen tapperye, tavernen of te am- „bachten ende neeringen te mogen doen of te oefenen „in de zelve”. V. M.

Men ziet dat bij dit octrooi de belangen van Leiden nog meer behartigd werden dan bij het voorgaande.

Op 14 Nov. 1547 gaf „Kaerle bij der Gratiën Goods, „Roomsch Keyser, enz.“, er een om „binnen 1000 „roeden na aan de Stad Leyden geen steenovens of

„kalkovens voort aan, linie regt van den uitkant van „der stede vesten te mogen maken”. V.M.

Of ook deze afstand eens door palen aangegeven is, heb ik niet kunnen vaststellen, doch aangetroffen heb ik er niet één van, op mijn tochten om Leiden.

Trouwens steen. en kalkovens bouwt men niet druk en de enkele malen dat het voorkwam kon men gemakkelijk bijmeten uit de palen waarop 800 was aangegeven.

Het is voor oudheidminnaars te betreuren dat er van gemeente overheids-wegē niet meer waarde gehecht wordt aan die sprekende steenen voor wien hun taal verstaat, die getuigen van Leidens beteekenis — zij het ook tevens van, in onze schatting, onvergeeflijke tyrannie tegenover hare zwakkere bureu — in tijden toen Leiden de voornaamste stad van Nederland was, en inderdaad het 100000-tal inwoners heeft kunnen bevatten waarvan gewaagd en waaraan getwijfeld is.

Sommige dier palen zijn verdwenen of afgebroken, andere staan op het omvallen met gevaar van in een nabijzijnde sloot te verdwijnen, één trof ik aan op het erf van een landbouwer staande, die hem voor een bagatel gekocht had van baggerlieden, die den paal, na een smadelijk verdwijnen in de Voorwatering, waarnaast hij had gestaan, opgediept hadden.

De nieuwe bezitter verklaarde zich, billijk, bereid den paal voor het bagatel aan de gemeente over te willen doen.

Plichtmatig gaf ik B. & W. kennis van het een en ander, doch ik ontving daarop het bericht, dat er voor B. & W. „geen termen bestonden om tot den aankoop „van den bedoelden paal over te gaan”! Ik antwoordde daarop: dat het niet ging om het bezit, maar om het herstellen van den paal op de historische plek. „Onbekend maakt onbemind”? zal ook hiervan wel de verklaring wezen ¹⁾.

J. B. VAN LOENEN.

Ik heb ook eens de vraag vernomen: wat beteekenen de halve maantjes op de spitsen in de balustrade van den voorgevel van het Raadhuis? (waarvan er nu vele ontbreken) zou dat een hulde kunnen wezen aan de kooplieden uit het Rijk van de halve maan? die den voor Leiden zoo voordeeligen handel op de Levant dreven, evenals het portret van „een lustigen Turk” (?)

¹⁾ Op den 5en December 1910 ter plaatse zijnde bij den „Steenen Muur” nabij den Huize „Ter Wadding” bemerkte ik dat B. & W. vermoedelijk nog aan het overleggen waren of de paal door de gemeente Leiden zou worden herplaatst, althans hij stond nog steeds op het particuliere erf. Ik heb toen den paal voor billijken prijs aangekocht en op zijne eeuwenoude standplaats doen herrijzen, als een St.-Nicolaas-geschenk aan het illustre Leiden. en een hulde aan de nagedachtenis der Leidsche Vaderen van vele eeuwen her, die door hunne geest- en wilskracht Leiden tot de eerste stad in de Lande wisten op te voeren.

in het tympan van het huis van den Stadu-secretaris uit den Belegtijd: Van Hout, wel een vriendelijke attentie aan het adres van de heeren Levantijnen zal zijn geweest.

Het is mogelijk, doch waarschijnlijker komt het mij voor: dat het huldeblijken waren voor een Burggraaf van Leiden, uit het geslacht der Van Wassenaren (die halve manen: „wassenaren” in hun schild voerden) zooals men die ook aantreft op de spitsen staande op den omloop van den ouden kerktoeren van de gemeente Voorschoten, waarvan de Wassenaren destijds Ambachtsheeren waren.

Het is waar dat de standen van de halve maantjes aan het Raadhuis voor een deel meer pleiten voor eene ovatie aan de Turken dan aan de Wassenaren, doch juist het feit dat het slechts een deel is maakt m. i. de Turksche bestemming onwaarschijnlijk, want de Wassenaren hebben drie liggende sikkels in hun wapen, waarvan de buitenste, met eene kleine omzwenking, even goed naar rechts als naar links gekeerd kunnen zijn, zooals aan het Raadhuis het geval is; de Turksche halve maan is daarentegen steeds met de opening naar links gewend, dat is het Turksche wapen.

J. B. v. L.

„CAMPANALOGIE”.

In een vorigen jaargang eenige merkwaardige, gedeeltelijk nog onverklaarde, opschriften van luidklokken vermeldende, vestigde ik in een noot er de aandacht op dat de aangenomen afleiding van het woord „campana” en „campanalogie” (voor luidklok en luidklokkenkunde) (van Campanië, waar de luidklokken het eerst voor een godsdienstig doel zouden gebezigd zijn) volgens Blavignacs standaardwerk „La Cloche” *vermoedelijk* onjuist is.

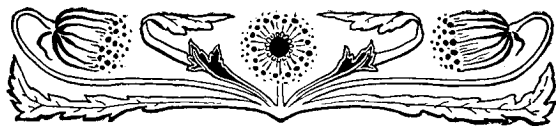
Ter wille van de wetenschappelijke beteekenis zij het mij vergund daaraan nog het volgende toe te voegen: In de „Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und der historischen Classe der K. B. Akademie der „Wissenschaften zu München”, van 1900, blz. 4, leest men : „Das spätlateinische, in das Italiënische und „Spanische übergegangen Wort CAMPANA geht one „Zweifel auf das „als Campanum” zurück, welches „nach Plinius Naturgeschichte 34, 95, unter den vor- „schiedene Bronze-mischungen den obersten Platz be- „hauptete (palma Campana aeri perhibitur utensilibus „vasis probatissimo = Isid. orig. 16 20.9); er fügt „hinzu: dat es namentlich für Gefässe algemeine Aner- „kennung finde.”

Campana zou dus *aanvankelijk* beteekend hebben: uit het meest superieure mengsel van brons vervaardigd, en *later* het voorwerp dat er van gemaakt was, en wel speciaal de klok, als het voornaamste.

J. B. v. L.

COBET.

Carel Gabriël Cobet,
geboren November 1813, overleden October 1889.

't Schijnt er wel bij te hooren, dat men van groote mannen niet weet waar ze geboren zijn. Dat begint al met Homerus en 't zal met Cobet nog wel niet eindigen, want ook om de eer van zijn bakermat te zijn strijden, nu wel geen zeven, maar toch drie steden: de wereldstad Parijs, ons vorstelijk 's Gravenhage en. . . het vredig, liefelijk, deftig landstadje Zwol. Daar echter 't ons menschen niet gegeven is de wordingsgeschiedenis van het geestelijke te leeren kennen, komt die geboorteplaats er niet op aan. Maar wij willen omtrent een groot man wel gaarne weten waar hij thuis behoort, dat helpt ons een weinig om — het eenige wat ons ten zijnen opzichte wél geoorloofd is — een juiste blik op hem te krijgen. Nu, daaraan heeft nooit eenige twijfel kunnen bestaan of Cobet hoort in Leiden thuis. Toen het derde eeuwfeest der Leidsche Hoogeschool werd gevierd scheen 't, niet zonder reden, aan hare vereerders toe, dat zij juist in dien zelfden tijd ook

haar hoogtepunt van roem had bereikt. Wat een groote namen kon Leiden toen doen klinken! Buys en Modderman, Scholten en Kuenen, Dozy en de Vries, ze zijn te talrijk om op te noemen de wereldvermaarde geleerden, die toen in hun volle kracht waren. Toch leek het wel dat dat eeuwfeest, *het* glansrijkst moment onzer vaderlandsche geschiedenis in de negentiende eeuw, het feest van Cobet was. Dat gaven niet alleen Renan, Madvig, Mahaffy vrij duidelijk te verstaan, ook wij jongeren voelden zoo iets. Ja 't zou mij niet verwonderen zoo ook in de voorstelling van den gewonen Leidschen burger Cobet toen ter tijd toch eigenlijk de professor was. Zeker heeft onze goede stad een eigenaardigheid verloren sedert wij niet meer tusschen Steenschuur nr. 5 of Rapenburg nr. 2 en Academie of Bibliotheek op vaste tijden die ietwat plumpe, waggelende gestalte tegenkomen, 't hoofd naar rechts gebogen, den linkerarm zwaaiend, met brommend geluid een deuntje neuriënd. Maar wanneer ik hem nog meer mis op straat, dat is wanneer ik van de Hooigracht doorsteek naar de Hooglandsche Kerkgracht. Die straatjes hebben in de herinnering mijner jeugd een zeer bijzondere beteekenis. Ik had mijn gymnasium-tijd te Amsterdam doorgebracht, en toen ik daarna hier op 't Utrechtsche Veer kwam wonen, vond ik, ik moet 't bekennen, Leiden akelig stil — tegenwoordig vind ik er verscheiden straten akelig herrie-achtig: dat noemt men vooruitgang — ; bepaaldelijk dien duisteren hoek om de Hooglandsche Kerk

(laat ik dat ook maar bekennen, al is 't vrij kinderachtig) durfde ik *hij* avond haast niet omslaan. Maar eens in de week deed ik dat met genoeg: vooreerst omdat ik dan met mijn onvergetelijken Lehman de Lehnsfeld Aristophanes ging werken, ten tweede omdat ik zeker was Cobet tegen te komen. Want even vast als ik om 10 uur naar Lehman ging, kwam dan onze groote leermeester terug van Oude Vest hoek Voldersgracht, waar hij met zijn ouden vriend van Hengel zich verdiept had in 't Nieuwe Testament. Want ook in dit opzicht was Cobet een echt oud-Hollandsch, dus ook oud-Leidsch, burger dat hij een zeer bijzondere voorliefde had voor den omgang met dominees en andere theologen, als 't zoo uitkwam ook met pastoors. Zijn buurman, deken Quant, behoorde evenzeer tot zijn vrienden als die andere buurman de geleerde Ds. Sepp. Een van de plekjes waar men hem het meest mist is de professoren-bank in de Pieterskerk: zat hij daar niet bij den morgendienst, dan was dat omdat de predikant niet naar zijn zin was, maar dan kon men zeker zijn hem er 's avonds te zullen vinden ; daar zat hij dan aandachtig en eerbiedig te luisteren en zong met luide stem alle psalmen en gezangen mee.. . . uit het hoofd. Natuurlijk: Cobet deed alles uit het hoofd. Ik bezit zijn lessenaartje, dat voor mij niet alleen een reliquie is, maar tevens een voorwerp dat mij met stomme verbazing aan den grooten man doet denken. In dat lessenaartje nl. had hij niets liggen dan blaadjes wit papier

en scherp gepunte potlooden; 'savonds werd van studeerkamer naar huiskamer getransporteerd dat lessenaartje en niets dan dat lessenaartje, en dan werden de wereldberoemde Mnemosyne-artikelen geschreven, zonder behulp van eenig boek!

Nog iets anders, niet minder belangrijk, brengt mij dat lessenaartje voor den geest: 's mans soberheid en diepen eenvoud. En gelijk hij in zijn leven was, uitermate bescheiden in zijn eischen, zoo was hij 't ook in zijn werken: zeer weinig boeken en van deze steeds maar één te gelijk bij de hand. Een tijdlang woonde een mijner vrienden op een bovenkamer op de Steenschuur, van waar we juist in Cobets studeerkamer konden neerzien. Meermalen hebben wij hem waargenomen, een heelen dag lang (hoe hij 't uithield is mij nog onverklaarbaar) zittend op een stoel zonder armleuningen, den rug gekeerd naar de vensters met hoog opgetrokken gordijnen, de beenen over elkaar geslagen; op één zijner knieën stond, door zijn linkerhand gesteund, een foliant. Onbeweeglijk zat hij zoo, alleen zagen wij nu en dan den wijsvinger der rechterhand dreigend opgeheven, alsof de lezer tot het boek zei: „o jouw guit; woù je me beetnemen?” Mijn vriend en ik vermoedden dat er op dat oogenblik een schitterende emendatie werd gemaakt.

Ja, om en bij 1875 was Leiden wel het Leiden van Cobet, de stad waarheen niet lang geleden de Griek Constantinos Contos, toen hij tot professor in 't Grieksch

aan de hoogeschool van Griekenlands hoofdstad was benoemd, was henengetrokken.. . . om Grieksch te leeren. Die gebeurtenis heeft indertijd heel wat éclat gemaakt, maar Cobet had zulk een éclat niet noodig. Wie hij was dat stond toch al vast, bij vakgenooten in de eerste plaats, maar niet minder bij de overige beschaafde Nederlanders te Leiden en elders, en bij deze stond dat vast op de meest eigenaardige wijze. O zeker, er zijn vóór en na Cobet menschen geweest, die goed Grieksch kenden, maar Cobet was zelf het Grieksch. Dat was zoo de communis opinio. Cobet zei eens tot iemand, die elders wonend, oude letteren wilde gaan studeeren: kom in Leiden, je leert hier op straat meer Latijn en Grieksch dan daar ginds op je studeerkamer. En daar was iets van aan : er hing over Leiden een atmosfeer van Latijn en Grieksch, maar die uitgang van de twee, in den aanvang van dit stukje genoemde, huizen. Wie met Cobet in aanraking kwam die voelde dat zijn tot dusverre tamelijk doode kennis der oude talen leven kreeg, frischheid, groeikracht. Er zal nu wel niemand meer van in leven zijn, maar ik heb nog een enkelen ouden medicus gekend, die wist te vertellen van een tegelijkertijd uiterst curieus en uiterst leerzaam college door Cobet — ik weet niet hoelang — gegeven. De medici moesten, gelijk men weet, toen een testimonium voor oude talen hebben, maar, toen ze daarvoor 't gewone college bezochten, vroeg Cobet hen liever eens op een extra uur apart te komen, dan zou hij hun iets geven dat meer

bijzonder van hun gading was. En dat college werd aldus geopend : „Mijnheeren ik zal u maar eens allereerst bezighouden met de Grieksche woorden, die ‘t meest in uw vak te pas komen: wij beginnen met de samenstellingen en afleidingen der verba die **snijden** en **branden** beteekenen”.

Ik zei daar dat ik niet wist hoelang Cobet dat college gegeven heeft, en dat doet er ook niet toe. Zeker is ‘t dat Cobet het zou hebben kunnen geven zoolang hij toehoorders had, en die hadden dan van hem niet alleen de termen van hun vak zóó kunnen leeren kennen dat ze voor hen leefden, maar ook kennis gemaakt met de levende gestalten van Hippocrates en Galenus. Zij hadden vernomen wat zoo’n oude Grieksche medicus was en wat hij leerde, **zijn** filosofie, zijn plaats in de maatschappij in de verschillende tijdperken der oude geschiedenis. Want wat Cobet ook behandelde, hij was ten eenenmale onuitputtelijk en zichzelf of een ander vervelen dat kon hij niet. Alles kreeg bij hem ziel en leven. „Dorre grammatica” is een welbekende term en grammatica *kan* verbazend dor wezen, maar bij Cobet was ze het nooit. Hij liet zijn leerlingen „declineeren” en „conjugueeren” dat het een aard had, maar ze hadden er schik in, ja meer dan dat : zij **voelden** zichzelf onder dat bedrijf opgroeien tot zelfstandige geleerden, die de meest vereischte hulpmiddelen tot hun eigen beschikking hadden en voortaan nooit meer iemand zouden behoeven na te praten.

Bij Cobet zelf was het zijn vurige, door niets geëvenaarde liefde voor al wat Grieksch was, die hem opgewekt hield en lustig onder iedere bezigheid. Gaf hij college, men kon denken dat dat zijn grootste genoegen was; bestudeerde een candidaat onder zijn leiding een Grieksch handschrift, hij kreeg den indruk dat Cobet niets liever deed dan handschriften uitpluizen. Ja, men verhaalt dat een zijner vrienden hem eens verraste terwijl hij met vurigen ijver zat te lezen in. . . . Caravellae index Aristophanicus. Dat is een boek waarin in alphabetische volgorde van alle Grieksche woorden alle vormen worden opgegeven die bij Aristophanes voorkomen, met de nommers der verzen er bij. Ik wil het graag gelooven. Die schijnbaar droge opsomming kreeg onder Cobets oog leven en schoonheid, want ieder woord van Aristophanes deed in zijn geest den geest van den spiritueelsten aller comici — misschien wel aller dichters — weerklinken.

Het lijkt mij hier niet de plaats Cobets „wetenschappelijke verdiensten” uitvoerig en systematisch te behandelen. Elders is dit voortreffelijk gedaan (bovenal door Naber) en wie daaromtrent in korten tijd wil worden ingelicht, zoover dat voor den niet-literator wenschelijk en bereikbaar is, die doet misschien niet onverstandig met de kleine redevoering te lezen door mij verleden jaar gehouden ter herinnering aan Cobets aftreden, dat toen juist vijfen-twintig jaren geleden was. Ze is hier ter stede verschenen bij S. C. van Doesburgh.

Ik sprak van „wetenschappelijke verdienste,” maar die uitdrukking is hier zoo ongepast mogelijk. Een waar geleerde rekent evenmin als een waar kunstenaar zich ooit iets als een verdienste aan. Wat hij doet hij doet het omdat hij er lust in heeft, omdat hij ‘t niet laten kan. Hij zou bidden en smeecken het te **mogen** doen, zoo zijn ambt het hem niet opdroeg. En wat het woord „wetenschappelijk” betreft . . . wil ik eens een curiositeit vertellen, maar die absoluut waar is? Wat meer is, ze lijkt mij uiterst belangrijk Welnu dan: men kan de onbeduidendste mannetjes, die nooit iets van beteekenis hebben voor den dag gebracht, ja die nooit iets goed en grondig hebben geleerd, nog steeds hooren declameeren over *de wetenschap* „met ik weet niet hoeveel pond gewicht op het lidwoord en een eigenaardigen draai in de beginletter van ‘t zelfstandig naamwoord”. Maar Cobet heeft dat woord nooit, nooit, nooit gebruikt behalve zoowat ééns in de drie jaar om uitdrukkelijk te verklaren dat hij dat woord nooit gebruikte. Dat gebeurde wanneer men hij, ik weet niet welken, Christelijken auteur den naam *Gnostici* tegenkwam; want op Cobets palaeographie-college kwamen alle mogelijke en onmogelijke Grieksche schrijvers onder handen. Dan kregen we altijd vraag en antwoord te gelijk: „weet jelui wie dat waren? ‘k Zal ‘t je zeggen: dat waren de mannen van *de wetenschap*. Veel meer is er niet van bekend, maar ‘t moeten nare kerels geweest zijn, want ze hadden ‘t altijd over de gnosis,

de wetenschap, een miserabel woord, goed voor de lui die er niets van weten.”

Groote woorden, geleerde, pedante woorden daar moest men Cobet niet mee aankomen, en daarmee hing 't samen — maar ook nog wel met wat anders — dat hij *Duitsche* woorden niet uitstaan kon. Men zegt dat toen Mommsen hem eens kwam bezoeken hij het gesprek met hem voerde in 't Fransch. Want van Fransoh hield Cobet veel; geen wonder, zijn moeder was een Française, en, wat belangrijker is, voorliefde voor Fransche taal en Franschen geest behoort tot de kenmerkende eigenschappen van den echten Hollander. En Hollander was Cobet in merg en been: het Hollandsch dat hij sprak was van een zeldzame schoonheid. Dat weten er maar weinigen, want de meesten zijner leerlingen hebben hem nooit anders dan Latijn hooren spreken, en tot die weinigen behoorde Peter Cosijn. Dat was van Cobets latere collega's wel degene die hem het meest waardeerde en het meest door hem werd gewaardeerd: wie beide mannen heeft gekend zal dat best kunnen begrijpen. Vaak heb ik Cosijn hooren zeggen: „als ik eens echt mooi Hollandsch wil hooren, dan vraag ik Cobet of hij mij een stukje Grieksch wil voorvertalen.” Want werkelijk, het vertalen van Cobet was onvergelykelijk. En dat brengt mij nog eens weer terug op dien afkeer van *Duitsche* woorden. Een student had eens de brutaliteit Cobet te vragen: „professor, hoe moet ik toch ἐπιχαίρειν vertalen? ik vind niets dan

dat lamme schadenfreude-hebben". Een echt ondeugende vraag, want voor dat *Schadenfreude* bestaat nu eens werkelijk geen Hollandsch *aequivalent*. Toen konden wij het zeldzaam schouwspel waarnemen van Cobet vruchteloos te zien zoeken naar een Hollandsch woord; maar nog veel aardiger was de grappige gulheid waarmee hij erkende dat hij vastzat en er zich niet wist uit te redden.

Cobet vastzetten dat zou iemand niet licht gelukken, vooral een jongeren niet. Bij een promotie bracht in 't stellingen-verdedigen tegen Cobets oppositie een doctorandus het er al mooi af als hij aan zijn erkenis dat hij zich had vergist en zijn stelling moest laten vallen een geestige wending wist te geven. Slechts ééns, zoover ik weet, is 't anders geloopt, maar toen wisten dan ook werkelijk de in 't groot auditorium aanwezigen niet wat er gebeurde. De doctorandus was een jong-mensch, die, zooals Cobet zou zeggen „er nog al wat aan gedaan had” en die, terwijl hij verstoken was van Cobetiaansche vaardigheid, zich van zijn „esprit de l'escalier” aardig wist te bedienen: als hij zich een beetje had kunnen voorbereiden, dan verstond hij de kunst van hetgeen hij in 't midden bracht zoo aan- en in te kleeden dat het heel wat leek. Nu, die had dan in een zijner stellingen een tekstverbetering op Tacitus voorgesteld, berustende op, naar hij meende, een onwrikbaren grond. Maar zie, nog net bij tijds komt een zijner vrienden hem met een bladzijde uit Pluygers'

dictaat aandragen, waaruit blijkt dat die grond in 't geheel niet aanwezig is, dat 't argument in de lucht hangt, in één woord dat, wat dat argument betreft, de overgeleverde lezing volmaakt in orde is. „'t Is onmogelijk,” roept onze doctorandus uit en gaat zoeken, maar, jawel, de eene plaats voor en de andere na overtuigt hem dat hij 't volmaakt mis heeft, vooral één versregel van Phaëdrus en één van Martialis klinken hem tegen met een geluid dat hem zijn leven lang zal bijblijven. Dus, als 't er op aankomt, de stelling als onverdedigbaar prijsgeven? Dat mag niet. . . . en, gelukkig, welbeschouwd behoeft het ook niet, want er valt op de plaats van Tacitus nog wel wat anders aan te merken, wat misschien, streng beschouwd, geen steek houdt maar wat toch wel waard is eens te worden in 't midden gebracht. Dus daarop de verdediging geconcentreerd ! Zooals ik zei, de jonge man verstond de kunst om van iets wat niet veel was iets te maken wat heel wat leek, en dat talentje kwam hem bij de promotie uitnemend te pas. Want toen de vrienden hun niet onverwachte bestrijding hadden geëindigd, toen gebeurde wat voor den promovendus al even weinig onverwacht was: Cobet nam het woord en bestreed de stelling over Tacitus, kort en krachtig met het argument. Maar nu juist viel het tegenovergestelde voor van wat men hier gewoon was te zien plaats grijpen. De doctorandus nl. hief aldus aan: „Hooggeleerde bestrijder! in gewone omstandigheden zou ik U

mijn dank brengen ook voor deze les, maar nu sta ik er hier voor om te verdedigen. Welnu ik verdedig. Laat mij U dan allereerst mededeelen dat mij Uw argument geenszins onbekend is; integendeel, dat zou ik desgevraagd nog met een paar mooie versregels, van Phaedrus en van Martialis, kunnen ophelderen. Maar mijn bezwaar tegen den overgeleverden tekst is een geheel ander dan gij vermoedt". . . . en toenkwamen er argumenten voor den dag, misschien niet afdoende maar toch zeker niet geheel waardeloos, in elk geval argumenten waarop geen mensch had kunnen rekenen, ook Cobet niet. 't Een en ander voorgedragen in zeer passabel latijn. Maar dat was nog niets in vergelijking met de prachtige volzinnen waarin Cobet zijn vreugde uitsprak dat hij daar door zijn leerling op zoo geestige manier was verslagen.

Want tegenspraak verdragen, niemand die dat zoo goed kon als hij. Natuurlijk gepaste, aardige tegenspraak, niet die van sommige hedendaagsche hoogmoderne jonkskens, die den oudere nog vóór hij heeft uitgesproken reeds met hun hysterisch-piepend „dat ben ik niet met u eens" in de rede valien. Maar voor een flink, mannelijk, vooral een karakteristiek woord was Cobet dadelijk bereid te zwichten.. . . ook in het praktische leven. Daarvan is mij een prachtig voorbeeld bekend, dat zich binnen de wanden zijner studeerkamer heeft afgespeeld en waarvan ik getuige was. Ik mag het nu wel publiek maken, want wie er van degenen

die bij 't geval betrokken waren nog in leven zijn behoef ik niet te noemen, en 't is een voorbeeld zoo uitnemend geschikt om Cobet als mensch in al zijn edelaardigheid te doen kennen.

Ik was nog pas docent aan 't Leidsch gymnasium en 't was een Zondagmorgen. 'k Wilde van de vermoeienissen der vorige week eens goed uitslapen (toen ter tijd was ik nog niet zóó'n trouw kerkganger als in later jaren). Maar ik werd al tijdig gewekt voor een bezoek van mijn rector van der Mey, en nog een, dien ik niet noemen wil en die in het op handen zijnd scènetje de hoofdrol spelen zou. Dat moest iets gewichtigs zijn! En dat was het ook. Een onzer vroegere gymnasiasten, een literator, had het bij de faculteit verbruid; niet door wangedrag, o neen hij had hard gewerkt, maar 't was een wild genie, die alles deed op zijn eigen zeer eigenaardige wijze on daardoor het onderwijs van een zijner professoren schandelijk had vorwaarloosd en die leermeester zette hem nu den voet dwars. Aan examen doen viel niet te denken tenzij misschien Cobet te bewegen was als zijn patroon op te treden. En om dat te bewerken kwamen v. d. Mey en de ongenoemde mij af halen : er was voor ons drieën belet bij den grooten man gevraagd.

Ik maakte mij gereed en begaf mij mede op weg. Wij traden de welbekende studeerkamer binnen, maar, o wee, de heros van het heiligdom was verre van genadig. Althans over onzen beschermeling was hij in

't geheel niet te spreken. Allerlei had hij tegen hem in te brengen, ten slotte ook dit: hij loopt zijn eigen profossoren van de kleine steentjes, en wat ziet hij er schunnig uit! En toen gebeurde er iets, wat ik nooit zal vergeten : „professor” zei de ongenoemde — ‘t was ook nog een vrij *jong* man, wien aan Cobets genegenheid veel gelegen was — „professor, dat hebt U niet uit u zelf.” „Wat meen je,” vraagt Cobet verbaasd. „Wel, professor, U herkent de menschen niet, die U tegenkomen, en wat voor kleeren iemand aan heeft dat ziet U niet eens.” Onmiddellijk steekt Cobet den spreker de hand toe : „kerel,” zegt hij „je hebt waarachtig gelijk, ik had me niet moeten laten opstoken.” Binnen veertien dagen was onze beschermeling candidaat.

't Zijn meestal kleine trekjes die ik hier uit de herinnering van mij zelven en mijne tijdgenooten aanhaal. Doch ook die kleine trekjes verklaren, en wel op een, naar mij voorkomt, zeer sprekende wijze, den algemeenen indruk dien Cobets leerlingen van hunnen meester ontvingen: den indruk dat ze stonden tegenover een *groot* man. Een groot man, dat was Cobet voor hen, meer dan al die andere zoo terecht vermaarde professoren met wie ze in aanraking kwamen, ja eigenlijk was hij alleen voor hen de groote man van hun tijd. En, zooals de studenten spraken en dachten, zoo oordeelde, geloof ik, de geheele academische senaat van dien tijd. De toon b. v. waarop Buys kon zeggen: „van Grieksch heb ik geen verstand, maar dat Cobet iets

zeer bijzonder is, dat weet ik ook wel,” klonk duidelijk genoeg.

En als nu zij, die Cobet persoonlijk hebben gekend, van het wereldtooneel zullen zijn verdwenen — het troepje begint reeds bedenkelijk klein te worden — zal hij dan ook dood zijn en de herinnering aan hem verzonken in het graf? Neen, dan zal men hem nog altijd kunnen kennen uit zijn boeken, die wel nooit zullen ophouden door alle ernstige beoefenaars der Oudheid met ijver te worden geraadpleegd. Maar dan zal 't, geloof ik, ook goed zijn dat er persoonlijke herinneringen aan hem bestaan. . . die men ook al weer lezen kan. Want wat er ooit heeft geleefd dat leeft voort in boeken en geschriften. Nu, ik heb het gezegd en daaraan wil ik mij houden, 't is hier niet de plaats om Cobets „wetenschappelijke verdiensten” (zooals men dat dan gewoonlijk noemt) in het licht te stellen. Hier behoef ik slechts even te herinneren aan deze waarheden, waarvan sommige wel eens vergeten worden: wat Cobet geschreven heeft gaat over de geheele Oudheid, de *Romeinsche* zoowel als de *Grieksche*; het is van allerlei aard, van grammatischen en kritischen in de eerste plaats. Maar grammatica is bij hem nooit een tak losgerukt van den levenden boom der literatuur en daarom verdord: iedere grammaticale opmerking van Cobet geeft aan de schrijvers der Oudheid een deel van hun leven terug. En Cobets tekstkritiek, ze is verre van gewelddadig en willekeurig, ze is zoo streng en voor

zichtig mogelijk. Als over alle groote mannen gaan er nu reeds over Cobet allerlei mythen rond — misschien is juist het bestaan van mythen het beste bewijs dat de man over wien ze worden verteld werkelijk groot was — maar één daarvan wordt door Cobets tekstkritiek het best gelogenstraft. Cobet zou, volgens de gewone voorstelling, een hekel aan mathesis hebben gehad en daarvan nooit iets hebben willen leeren. Het feit is dat hij er nooit veel van heeft geleerd omdat er in zijn tijd bij den literator weinig naar werd gevraagd. Maar niemand bezat meer den aanleg dan hij om een groot mathematicus te worden. Getuige juist zijn tekstkritiek, die geheel met de bewijsvoering der mathematici overeenstemt. Ja, ik geloof, het eenige echt „wetenschappelijke” bezwaar dat men tegen Cobets „methode” kan inbrengen is dat hij te mathematisch was. Lang niet alle plaatsen der oude literatuur *kunnen* er meer mathematisch behandeld worden en ‘t was misschien van Cobet wel wat eenzijdig dat hij, wat voor een mathematische behandeling ongeschikt was bij voorkeur liet liggen. Gelukkig dat hij die voorkeur niet steeds heeft ingewilligd. Maar noch grammatica, noch tekstkritiek was bij hem ooit doel. Iedere bladzijde, die men van Cobet leest, brengt met het levend geheel der Oudheid in levende aanraking. Ja, ‘t zal nog de vraag zijn of niet dát zijn schoonste bladzijden zijn, waarvan geen regel over grammatica of tekstkritiek handelt. Als Cobet het gebied der „aësthetica” betreedt, dan doet hij, zou ‘k haast zeggen, wonderen.

Niemand verstond de kunst om te doen gevoelen wat bloeiende, wat vervallende literatuur is zoo als hij. De prulpoëet bij uitnemendheid, Callimachus, is eerst door Cobet in zijn ware karakter ten toon gesteld. Heele tijdvakken der oude geschiedenis — wederom zeg ik der *Romeinsche* zoowel als der *Grieksche* — krijgen eerst door zijn bespreking het ware leven. En dan de *Romeinsche* antiquiteiten! Lees zijn dictaat in 't zielloos schrift van een copïist nóg gevoelt gij wat het college daarover moet geweest zijn, zooals het gegeven werd met die heerlijk-volle en heldere stem, die echte, echt-eenvoudige, welsprekendheid.

Om een literator te vinden die eenigermate met Cobet kan worden gelijkgesteld moet men opklimmen tot Bentley. Ook bij hem een evenzeer alles-omvattende geleerdheid, een schitterend vernuft, een ongeëvenaarde kunst van uiteenzetten. Maar van Bentley'u persoon krijgt men bij 't lezen zijner geschriften lang niet altijd een gunstige voorstelling, en wel degelijk doet die voorstelling afbreuk aan de waarde zijner opmerkingen. Men vermoedt soms iets van kleinheid, van onoprechtheid, van (om 't gemeenzame woord te gebruiken) „geniepigheid". 't Is mij niet bekend dat ons door Bentley's tijdgenooten iets is overgeleverd dat die voorstelling te niet doet. Bestaat er eenig geschrift waarin ons op gezag van deze een gelijkend beeld van den persoon des beroemden Engelschmans wordt geteekend, dan behoort, wie Bentleys werken leest, ook dat geschrift

te leeren kennen. Iedere bladzijde van Cobet daarentegen doet denken aan iets groots, iets edels, iets koninklijks. En 't kan, dunkt mij, lateren lezers der *Variae* en *Novae Lectiones* niet onverschillig zijn die voorstelling bevestigd te vinden in het getuigenis van een zijner getrouwste volgelingen, een getuigenis dat wel nooit weersproken zal worden. En mede daarom heb ik zoo gaarne gevolg gegeven aan het verzoek der redactie van het Leidsche Jaarboekje ¹⁾ om eenige bladzijden daarvan te vullen met een herinnering aan dezen burger op wien Leiden trotsch zijn zal zoolang Leiden staat.

J. J. HARTMAN.

¹⁾ Gelijk wij in den vorigen jaargang hebben medegedeeld, zijn wij van plan in ons Jaarboekje een reeks levensschetsen van Leidsche hoogleeraren uit de twaalfde helft der 19de eeuw te geven.

RED.

De Leidsche Schutterstukken.

Het was eene echt Hollandsche gewoonte om de vergaderzalen te sieren met de portretgroepen van regenten en hoofdliden en haast elk Hollandsch museum bezit nog enkele regentenstukken met stoere koppen van de zich zelfbewuste magistraten en aanzienlijken. Gilden, vroedschappen, bestuurscolleges van gast- en godshuizen lieten zich afbeelden, doch het grootst is wellicht nog het aantal Schutterstukken, waarop de kaptein met eenige der voornaamste waardigheidsbekleeders in manhafte houding zich op het doek deden brengen om de wanden van de doelens te sieren, waar naast de schutterijbelangen ook het gezellig verkeer niet vergeten werd.

In het Leidsch museum vindt men eene serie van 6 schilderstukken van de hand van Joris van Schooten uit 1626 en op het Raadhuis een ongedateerd schutterstuk van zijne hand en een uit het jaar 1650. Twee kapiteins, Mr. G. Lz. van Grootveld en Cl. Hz. de Munt,

deden zich enkele jaren daarna, in 1657, afbeelden door Jacobus Fransz. van der Marck.

De serie van zes stukken uit 1626 vormde een geheel en werd volgens eene gelijktijdige opdracht geschilderd. Elk doek stelt een groep voor uit een der 6 vendels, waarin de Leidsche schutterij sinds 1599 was verdeeld. In 1618 werd dit aantal wel tijdelijk op 9 gebracht, doch reeds in 1620 werd tot de oude indeeling teruggekeerd. Het zevende, ongedateerde stuk, dat thans in het Raadhuis hangt, moet dus bij eene andere gelegenheid geschilderd zijn, gelijk reeds door het verschil in afmetingen wordt aangetoond ¹⁾. Dit wordt ook nader bevestigd door de namen der voorgestelden, waarvan de kapitein Laurens Lanschot eerst in 1628 als zoodanig voorkomt ²⁾ en de luitenant-vaandrig Marie Gillisz. van Walwijck in 1641 als kapitein wordt vermeld. Waarschijnlijk is het laatste stuk kort na 1630 geschilderd.

Joris van Schooten werd in 1587 te Leiden geboren en overleed aldaar in 1651. Hij was een leerling van Evert Crijnsz van der Maes en schilderde allegorische tafereelen en portretten ³⁾. Hij was lid van de Sint Joris-schutterij, gelijk met den schilder David Bailly,

¹⁾ De 6 stukken zijn allen 1.74 à 1.75 hoog en 1.87 à 1.91 breed, terwijl het zevende 1.58 hoog is en 2.71 breed.

²⁾ Hij wordt als zoodanig tot 1634 vermeld bij Orlers.

³⁾ Zie over hem: Overvoorde en Martin, Het Sted. Mus. te Leiden.

dien wij ook op een der schutterstukken afgebeeld vinden. Werd deze wellicht onaangenaam getroffen door de opdracht aan zijn kunstbroeder? Het schijnt tenminste wel niet toevallig te zijn, dat kort na de opdracht aan van Schooten op 21 April, den 23 Juni daarop door Mr. David Bailly werd verzocht „van 't vendel ontslagen te sijn, om redenen, dat hij van meeninge was buyten deser steele metterwoon te vertrecken”, welk verzoek door hem 30 Juni werd herhaald ¹⁾. Het ontslag is hem niet verleend en wij vinden niet dat hij later hierop is teruggekomen; mogelijk is de vrede spoedig hersteld.

Volgens het hierachter volgend contract zal van Schooten op elk doek 7 personen afbeelden, het paneel vrij krijgen en voor elk persoon 12 gulden ontvangen, terwijl hij bij elke groep nog, zonder verdere vergoeding, den persoon zal schilderen, die hem door de hoofdmannen zal worden aangewezen. Werkelijk vindt men bij elke groep op den achtergrond een bijfiguur, een bode of den schilder zelf, zooals bij het vendel van C. Wz. van Kerchem

De schilder zal zelf het bedrag van de officieren moeten innen, zonder dat hij op de hoofdmannen hiervoor eenig verhaal zal hebben dan voor hun eigen aandeel. Hij zal hierbij de bijdragen hooger of lager mogen stellen naarmate „de moeyte en cunste int affsetten van sijn persoon gedaen.” Deze bijdragen zullen echter niet hooger

¹⁾ Notulenboek der Schutterij fol. 217 vs. en 218.

mogen zijn dan 15 gulden en niet lager dan 9 gulden.

Ter vergelijking zij hierbij vermeld, dat Rembrandt voor de Nachtwacht, ook een schutterstuk, in 1642 honderd gulden per portret of te zamen 1600 gulden ontving.

J. C. OVERVOORDE.

BIJLAGE.

Extrakt uit het Notulenboek der Schutterij- vergadering van 21 April 1626 (fol. 214).

Opten . . . Aprilis A^o 1626 sijn capiteynen ende hooftmans geaccordeert ende verdraegen met m^r. Joris Ver Schooten, schilder, dat hij de ses hooftmans met alle haere hooftoffrcieren derzelver schutterie, die sulxs meede sullen begeren, tot zeven toe in yder vendel, nae tleven sal affsetten ende contrefeyten opte panelen hem daertoe te behandigen ende volgens d'ordre hem by de voorscreven hooftmans aangeseyt, ende dat voor de somme van twaelff guldens van yder persoon, die hy opte voorscreven paenelen sal afsetten midts dat hy om deselffde somme in yder vaendel ter begeerte vande hoofdmans sal contrefeyten een persoon, daervoeren hy niet en sal genieten, en met conditie dat de voorscreven Ver Schooten de betaelinghe vande voorscreven hooftoffrcieren selfs sal moeten invorderen, sonder dat de voorscreven hooftmans anders als yder voor sijn

hooft ende persooa daerinne eenichsins sijn gehouden ofte verobligeert.

Als ten welcken eynde sy den voornoemde Ver Schooten behandicht hebben de onderteyckeningen der voorscreven hooftofficieren, daerbij sy de contrefeytinge ende affsettinge van haere personen meede hebben ingewillicht ende toegestaen, om sijn betaelinghe daermeede te comen eysschen ende becoemen, ende dat tot soodanighe pryse als de voorszeyde hooftmans metten voornoemde Ver Schooten, naedat de voorscreven eontrefeytselen sullen sijn volmaect, sullen goetvinden, dat yder, nae de moeyte ende cunste int affsetten van sijn persoon gedaen, sal hebben te gelden, sulxs nochtans dat de voorscreven taxatie nyet en sal geschieden booven de vijfthien noch beneden de negen guldens.

Schilderijen in de wachtzaal der Schutters.

Het is bekend hoe in den gulden tijd van onze schilderkunst het dikwijls moeilijk viel aan de schilders om voldoende koopers te vinden voor hunne schilderijen en hoe er allerlei middelen werden gezocht om de stukken „aan den man” te brengen. Dr. W. Martin geeft hiervan interessante voorbeelden in zijn proefschrift over het leven en de werken van Gerrit Dou (Leiden, 1901), waarin hij vermeldt hoe de schilderijen werden verloot en op kermissen te koop geboden en hoe o.a. te Leiden tweemaal ‘sjaars op de vrije markten schilderijen werden verkocht in de groote gang van het Stadhuis.

De hierna volgende resolutie uit 1639 geeft een nog merkwaardiger beeld, daar wij hieruit zien, hoe zelfs het wachtlokaal van de schutters hiervoor werd gebruikt,

zelfs tijdens de schutters hier op wacht kwamen. Waarschijnlijk waren in dit vrij donker vertrek wel niet de beste stukken uitgestald en is hieruit wellicht te eerder de ontevredenheid te verklaren, dat het aan Mars gewijde heiligdom aan de Muzen werd ingeruimd. De hierachter in extenso volgende beslissing spreekt voldoende voor zichzelf en behoeft geen nadere toelichting.

Burgemeesteren kennisse gedaan zijnde bij den wachmeester vande schutterie deser steele, dat de schutteren geduerende den tijt van sijn dienst doorgaens opte kermisdage op haere wachen een misnouden hadden getoont, dat haere korps de garde daer inne zij de nachtwacht houden, bij den stadthuijsbewaerder verhuert waeren om voor den selven tijt met schilderijen, die alsdan om te verveylen binnen dese stadt gebracht werden, te behangen, waardoor de mueren ende plaetsen daer de schutteren haere geweeren, mantels, hoeden off craegen gewoon sijn te hangen, gansch ende geheel met schilderijen waeren geoccupeert, ende dat hij vreesde dat wel op 't een off d'ander tijt, door het misnouden dat de schutteren daerinne scheppen, wel eenich overlast aen der goede luyden waeren mochte werden gepleecht, daer van hij opte voorgaende kermisse al eenige beginselen hadde gespeurt, soe ist dat burgemeesteren ende regierders der stadt Leyden geresolveert hebben, sulxs sij resolveeren bij desen, dat voortaan beyde de

corps de gardes, daerinne soo de hooft officieren als de gemeene soldaeten den nacht wacht houden, sullen blijven onverhuert, ende is tselfde den stadthuysbewaerder aangeseyt, ende verbodt gedaen voortaan nyet te sullen gedogen off toelaeten, dat aldser eenige schilderijen sullen mogen werden opgehangen. Actum den 13 Meye van den jaere XVIc negen ende dertich.

J. c. 0.

Sint Jeroen ¹⁾.

DOOR

Dr. P. J. BLOK.

Onder de Heiligen, die de katholieke Kerk vereert, komen weinig Nederlanders voor of vreemdelingen, die hier te lande den marteldood hebben geleden of wel zich door hun levenswandel buitengewone verdiensten jegens de Kerk hebben verworven. Van die weinigen is zeker St. Jeroen van Noordwijk een dergenen, op wien in den laatsten tijd meer in het bijzonder de aandacht gevallen is. Sedert den 16^{den} Augustus 1892 het

¹⁾ Op verzoek der Redactie van dit Jaarboekje stemde ik toe in een herdruk van dit stukje, met weglating van de meeste noten en bewijsplaatsen en wijziging van enkele woorden, bijvoeging van eenige zinnen, weglating ook van het over de handschriften gezegde. Wie een en ander wenscht na te slaan zij verwezen naar Bijdr. voor nederl. geschiedenis, 4de Serie, dl. 111, blz. 1 vlg.

gebeente, dat men voor dat van den Martelaar houdt ¹⁾, uit de kerk van het Begijnhof te Haarlem naar de katholieke kerk van Noordwijk is overgebracht, heeft de vereering van den Noordwijkschen Heilige zich opnieuw krachtig ontwikkeld. Jaarlijks trekken omstreeks zijn naamdag, den 17^{den} Augustus, gansche scharen bedevaartgangers naar het dorp om er eer te bewijzen aan zijne nagedachtenis en zich geloovig te verdiepen in de herinnering aan wat hij, volgens de overlevering, voor het Christendom in deze streken heeft gedaan. Bij die bedevaart neemt de plechtige opgang naar het Martelveld, de plek op het buiten Kalorama, waar men meent dat hij den marteldood heeft geleden, een voornam plaats in. Daar en bij zijn altaar in de aan hem gewijde nieuwe Roomsche kerk van Noordwijk stijgen jaar op jaar liederen en gebeden op te zijner eer, ter eere van hem, dien men houdt voor den eersten pastoor dezer oude parochie.

Mijn levendige belangstelling in de geschiedenis van dit schoone dorp, waar ik sinds jaren mijne zomervacantie pleeg door te brengen, genietend van de heerlijke zee, de prachtige duinen, de schaduwrijke bosschon en het dichte groen der buitenplaatsen in den omtrek, deed mij een onderzoek instellen naar den historischen achtergrond der overlevering betreffende den Heilige en zijne vereering. Van dit onderzoek volge hier het resultaat.

¹⁾ Vgl. het betoog dienaangaande in het Archief v. h. bisdom Haarlem, dl. 11, blz. 277 vlg.

De legende, zooals die voorkomt in het kerkelijk goedgekeurde „Bedevaartboekje ten dienste der pelgrims, die de reliquiën van den H Jeroen, priester en martelaar en eerste pastoor van Noordwijk, aldaar gaan bezoeken”, luidt ongeveer als volgt :

Omstreeks 840 leefde in Schotland Jeroen, een jong man van adellijk geslacht, door zijn ouders in het Christelijk geloof opgevoed en reeds van jongsaf zich aangetrokken gevoelend tot ernstige studie en godvruchtige overdenking. Tegen den zin zijner ouders, die hem tot een aanzienlijk edelman hadden willen zien opgroeien, ontwikkelde zich meer en meer in hem de lust om priester te worden. Hij bood weerstand aan hunne voorspiegelingen van macht en grootheid, aan hun aandrang om van zijn voornemen af te zien en haalde hen zodoende over hem tot het priesterambt te doen opleiden. Hij muntte weldra uit in alle priesterlijke deugden en besloot na zijn priesterwijding zijn vaderland te verlaten om het Kruis te prediken onder de nog weinig christelijk gezinde bevolking van Kennerland. De toenmalige bisschop van Utrecht, Hungerus, wees hem Noordwijk als standplaats aan. Daar maakte hij zich spoedig tot den vereerden leidsman der Christenen in den geheelen omtrek, predikend en troostend, vermanend en opwekkend tot de christelijke deugden. Op zekeren tijd deden de Noren een hunner invallen in ons land, roofden en moordden op onze kusten en bezochten (856) ook het bloeiende Noordwijk, nadat zij reeds den

ganschen omtrek te vuur en te zwaard hadden verwoest. Jeroen bleef te midden zijner bedreigde gemeente de woestelingen afwachten en toen de wilde horden dorp en kerk in vlammen hadden doen opgaan, voerde men hem, den prediker, gevankelijk weg, hem mishandelend en bedreigend met den dood. Den volgenden dag verlangden de Noren, dat hij aan hunne goden zou offeren, hem voorspiegeland, dat hij dan zijn leven verder rustig en in vrede zou kunnen voortzetten. Maar Jeroen weigerde voor dezen prijs zijn leven te koopen, getuigde tegenover zijn beulen, in tegenwoordigheid van den Noorsehen aanvoerder krachtig in bijbelsche termen van zijn Christelijk geloof en weerstond alle bedreigingen der Heidenen. Deze grepen hem aan, sleurden hem langs den hollen weg, die thans St. Jeroensweg heet, en martelden hem voor het poortje, dat thans van de achterzijde toegang geeft tot het buiten Kalorama. Onder de vreeselijkste martelingen liet hij daar het leven. Zijn parochianen begroeven heimelijk zijn lijk; het bij de marteling van den romp geslagen hoofd vond eene andere rustplaats dan het overige van het lichaam, welks begraafplaats wellicht zelfs vergeten werd.

Ruim honderd jaren later had een boer bij Noordwijk, Noehbode genaamd, op zekeren nacht eene verschijning: Jeroen verscheen hem in den slaap en vroeg hem zijn lichaam te Noordwijk op te graven en het te brengen naar Egmond, waar ook de heilige Adelbert rustte.

Nochbode gehoorzaamde niet dadelijk maar hield de verschijning voor ~~eene~~ bezoeking van ~~een~~ boozen geest. Ook een tweede verschijning overtuigde hem niet van de werkelijkheid der zaak. Maar op den morgen daarna vond hij ~~zijne~~ drie hengsten uit ~~zijn~~ stal verdwenen! Hij zocht en men zocht met hem overal naar de verloren dieren maar vond ze niet. Vermoeid rustten de zoekers uit in een bosch, toen Jeroen een hunner in den slaap verscheen en de plaats wees, waar de hengsten stonden. Men vond ze en nu was Nochbode overtuigd; hij zocht het gebeente van den martelaar op en wendde zich tot den graaf van Holland, Dirk genaamd, die in overleg met bisschop Balderik van Utrecht het gevonden graf opende en bevel gaf het gebeente naar Egmond over te brengen. Het hoofd werd evenwel niet gevonden.

Bij dat overbrengen langs den kant der zee, langs ~~eene~~ plaats Reinwier (of Rynmeer) geheeten, stroomde ~~de~~ omliggende bevolking toe om te helpen dragen. Toen men dicht bij Egmond kwam, gebeurde er een wonder: de van het dragen vermoeide mannen zagen op de golven der zee een baar aandrijven ; de baar spoelde aan en men droeg het gebeente daarop naar Egmond. Noordwijk werd van toen af ~~eene~~ bedevaartsplaats en jaarlijks stroomden de menschen er heen. De kerk werd vergroot en verbouwd en kort na 1311 vond men als door een wonder bij het bouwen van een altaar in den grond, op de plaats van de oude vondst der beenderen van St. Jeroen, een hoofd,

bij welks ontdekking plotseling de klokken begonnen te luiden. Het hoofd, na welks aanraking een in de nabijheid wonende krankzinnige, aan vallende ziekte lijdende man onmiddellijk werd genezen, werd op diens aanwijzing voor dat van St. Jeroen gehouden en te Noordwijk bewaard. Het werd het voorwerp van diepe vereering, vooral sedert in 1429 bisschop Sweder van Utrecht plechtig Noordwijk tot eene bedevaartplaats verhief en de viering van den naamdag voorschreef. De Jeroendag bleef bijna anderhalve eeuw lang een feestdag voor den omtrek, voor geheel het oude Noord-Holland, Kennemerland en Westfriesland. Dan trok de priesterschap, door de leeken gevolgd, met het in witte doeken gehulde hoofd van den Heilige in processie door en om het dorp. Het St. Jorisgild, de oude voetboogschutterij, -luisterde het feest op met zijn tegenwoordigheid, terwijl de geestelijkheid in den optocht de lucht met psalmgezang vervulde. Eene kerkerekening van 1568 bewijst nog het ook toen onverminderd viere van den feestdag met processie en banieren en feestgezag. Maar de moeilijke tijden, die volgden, en vooral de Hervorming deden dien glans verdwijnen. Van der Valk's Noordwijksche Arkadia, die den lof van het dorp bezingt, maakt alleen melding van de rijke versiering van het altaar in de Roomsche kerk,

„Wanneer de dag van Sant Jeroen
Geviert word plechtig met Sermoen
En overheerlijke gezangen.”

De relieken werden verspreid. Het hoofd van St. Jeroen verdween reeds in het begin der woelingen in de 16de eeuw ten eenenmale. Het gebeente uit Egmond werd bij den ondergang dier abdij verborgen en naar Keulen overgebracht, van waar het spoedig naar Haarlem werd teruggevoerd. In 1592 bevond het zich daar. Alleen een arm werd omstreeks 1600 uit Haarlem naar de kerk te Noordwijk overgebracht op verzoek van den pastoor aldaar; de overige relieken bleven te Haarlem.

Eerst een tiental jaren geleden (1892) werd de oude feestdag van den Heilige, die vooral bij het verlies van voorwerpen wordt ingeroepen ¹⁾, weder ten volle, zij het zonder de processie in haren ouden vorm, in eere hersteld op aandrang en door de zorgen van den Noordwijkschen pastoor C. G. Honig, die met den Haarlemschen deken, H. van Luenen, en dien van Ouderkerk, J. J. Graaf, de lotgevallen van het te Haarlem teruggevonden gebeente had nagespeurd.

In de kerk was nog in de 18de eeuw een gedeelte zichtbaar van een schilderwerk, dat St. Jeroen voorstelde; het was aan het gewelf der kerk aangebracht maar grootendeels vernietigd door „nijdige hand”. Het schijnt wel, dat St. Jeroen hier stond afgebeeld als een priester met een zwaard in de eenen, een valk (als edelman) in de andere hand.

¹⁾ „Rebus in amissis Jeron saepissime fulget”, luidt het bekende vers.

Het onderzoek der bestaande oude handschriften van Jeroen's leven wijst op één handschrift, dat de bron was van alle andere bewerkingen. Dit handschrift was geen ander dan het in de bibliotheek van Egmond omstreeks het midden der 12de eeuw voorhandene, waaruit ook de 15de eeuwse Joannes a Leydis en de 16de eeuwse Opmeer, deze laatste langs den weg van een afschrift, hun verhaal hebben geput. Dit wordt bijna zeker door de herinnering aan het feit, dat Vlimerius, die in 1571 een afschrift maakte van het leven van St. Jeroen, in datzelfde jaar ook het leven van St. Adalbert uit een Egmonder handschrift overschreef. Nu weten wij, dat beide levens, dat van St. Adalbert en dat van St. Jeroen, in één Egmonder handschrift van de hand van den monnik Fredericus aldaar vereenigd waren. Het is waarschijnlijk, dat dit overeenkwam met een in 1136 door een Engelschen monnik geschreven handschrift uit Canterbury, dat later in het bezit was van den geleerden Alkmaarder Adriaan Westphalen. Is dit zoo, dan was ook het door den monnik Fredericus geschrevene ouder dan 1136, derhalve omstreeks 1130 te stellen, maar niet vóór 1124, het begin der regeering van Ascelinus, onder wien hij op zijn vroegst kan geschreven hebben.

Het staat in ieder geval vast, dat de legende van St. Jeroen in den vorm, die tot ons gekomen is, reeds in het midden der 12de eeuw te Egmond bestond. Dit blijkt uit de korte aanteekening uit die eeuw in de *Annales Egmundani* bij het jaar 988, terwijl het zeker

is, dat in 1136 een altaar, ook te zijner eer, in de nog in aanbouw zijnde nieuwe kerk der abdij van Egmond is gewijd, waaronder zijn gebeente ter ruste was gelegd.

Het verhaal in de *Annales Egmundani* op het jaar 1143 gedaan geeft ons aanleiding om op den schrijver van het leven even terug te komen. Van dezen Fredericus, of Frithericus zooals zijn naam daar gespeld wordt, „pius et religiosus monachus, in querendis, videndis, tractandis, dividendis et exportandis reliquiis studiosissimus omnium”, zoodat hij zelfs „audacter et minus caute sanctorum reliquias tractaverit” en te kort gekomen was aan den „timor et summa reverentia”, waarmede de relieken behandeld dienen te worden, wordt daar breedvoerig gesproken bij gelegenheid der kerkwijding van Egmond door bisschop Herbert van Utrecht. De oude kerk der abdij uit de 10de eeuw was als te klein en te nietig door abt Ascelinus afgebroken; de wijding der nieuwe gaf aanleiding tot nader onderzoek der talrijke relieken, die reeds zeven jaren te voren onder twee nieuwe altaren waren geplaatst. Bisschop Herbert verbaasde zich over „tantae et tot reliquiae maximorum sanctorum, apostolorum, martyrum, confessorum et virginum”, die op een zoo afgelegen plek, „in extremo margine mundi”, werden bewaard; hij was er in zijne inwijdingsrede „ad populum” over uit.

Een en ander plaatst het Egmonder handschrift nog in een ander licht. Fredericus deed blijkbaar de zorg

voor de relieken te Egmond bij het bouwen der nieuwe kerk herleven; dat hij het leven van St. Jeroen verbond met dat van den vereerden St. Adelbert, den patroon der abdij, waarmede — zooals wij zagen — de legende het reeds verbonden had, is niet vreemd. Hij was blijkbaar de man, die wederom orde bracht in de verwarde menigte relieken, ten deele afkomstig uit den tijd van aartsbisschop Egbert van Trier, den Hollandschen gravenzoon, die op het einde der 10de eeuw zooveel voor Egmond deed. Dat hij ook voor die van St. Jeroen de noodige zorg droeg, is niet onwaarschijnlijk in verband met zijn zorg voor een levensbeschrijving van den Heilige, waarvoor hij de stof wel in oudere aantekeningen, misschien in oudere martelaarsboeken vond.

De vraag rijst thans: wat is de historische achtergrond der legende? Heeft St. Jeroen werkelijk bestaan? Of is, zooals de heer Pijnacker Hordijk voor St. Adalbert heeft aangetoond, ook van een historischen Jeroen niets te vinden? Is alles slechts te rekenen tot de „paapsche beuselingen”, zooals de oude Pars meende?

De naam van den St. Jeroenweg te Noordwijk brengt ons niets verder, want deze naam is van zeer jongen datum. Evenmin de overlevering omtrent de plaats van de marteling van den Heilige op het buitengoed Kalorama te Noordwijk, welke overlevering nog geen halve eeuw oud schijnt te zijn. En al was zij veel ouder, wij kunnen

de werkelijke plaats zoo niet van de marteling, dan toch van het graf wel vrij nauwkeurig aanwijzen met behulp van het bericht omtrent het vinden van het hoofd zooals het beste en vertrouwbaarste der tot ons gekomen handschriften ons dit heeft bewaard. Daar toch staat, dat het hoofd gevonden werd, „cum in supradicto vico fuisset aliqua ecclesia fundata operadores volentes construere altare in eo loco, ubi sancta membra prius fuerunt reperta, terram effoderunt”. Nu staat bij Opmeer en ook in dit ms. dat de lang vergeten plaats van het graf, dat door de bedroefde leeriingen „munitis (lees met Joannes a Leydis „minutis”) compositum lapillis”, d.i. met steentjes versierd was, lag „in parte orientalis (1. orientali) plagæ dextrorsum loci quo . . . ipse (de ontdekker) pausaverat”, niet ver van een „sylva”. De tegenwoordige protestantsche of oude katholieke kerk — van een andere kerk te Noordwijk is voor dien tijd niets bekend — ligt werkelijk in het Oosten van het oude dorp en, al is zij niet geheel meer de oude kerk van vóór de 14de eeuw, dat deze op dezelfde plaats lag, is waarschijnlijk; even waarschijnlijk is op zichzelf, dat de oudste kerk gebouwd is geweest op de plaats van het graf des Heiligen.

Dat komt ook overeen met het feit, dat het altaar van Sint Jeroen midden in de latere kerk ¹⁾ — een ongewone en op een bijzondere aanleiding wijzende

¹⁾ Van Heussen en Van Rijn, Ned. Kerk. Oudh. 111, blz. 950

plaats — werd gevonden. Wij mogen dus aannemen, dat de plaats van het graf moet gezocht worden in de tegenwoordige protestantsche kerk, het oude middelpunt der bedevaarten. De bul van bisschop Sweder van Utreecht, die in 1429 de bedevaart instelde, kan natuurlijk niet als bewijs voor het **werkelijk** bestaan van het graf worden aangevoerd. De overlevering klimt, voorzoover wij haar kennen, niet hooger op dan tot het eerste kwartaal der 12de eeuw, d. i. bijna drie eeuwen na den tijd, toen de „martelie” zal gebeurd zijn, al is het waarschijnlijk dat zij op oudere berichten berust.

Wij moeten thans het verhaal zelf nauwkeurig onderzoeken en zien, of dit ons verder brengt. Daarbij moet worden onderscheiden tusschen de als zoodanig controleerbare historische gegevens en de wonderverhalen, het oordeel over welke authenticiteit meer van geloof dan van wetenschap afhangt.

Noordwijk draagt dezen naam in de middeleeuwen eigenlijk niet voor het eind der 15de eeuw. Het heet in vroegere bronnen Nordtha, Nortgho, Nortga, Northge, Noirtighe, Noirteche, Nortike, Nordeka, Noertich, Noirtyc, Nordich, Noirtdike, welke vormen in het nog door het ter plaatse in den volksmond levende „Noortik” of „Noortich” overgebleven zijn ¹⁾. De plaats komt het

¹⁾ De oorspronkelijkc naam zal wel Nortgha (=Noordstreek, Noorddorp) geweest zijn en de naam Noordwijk ontstaan uit de vermoedelijk vijftiende eeuwse verlatijnsching van den ouden naam : Nortvicus, Nortvicensis.

eerst voor in een oorkonde van 889 en verder herhaaldelijk in de 10de, 11de, 12de, 13de eeuw als een aanzienlijk kerkdorp, welks kerk met eenige landerijen in de 10de eeuw door de graven Dirk II en Arnulf aan Egmond was geschonken en tot de oudste bezittingen van die abdij behoorde. Het dorp staat dus van ouds met Egmond in betrekking; het bleef dit en de goederen van Egmond namen er steeds in omvang toe.

Het oude verhaal bij Opmeer plaatst het gebeurde met St. Jeroen tijdens de invallen der Noren in de 9de eeuw, volgens Joannes a Leydis „circa haec tempora” (nl. 850). Het jaartal „856” is in de bewerkingen van het leven uit de 16de eeuw waarschijnlijk uit eene asntekening naast den tekst genomen, omdat er in dit jaar volgens Beka, toen de gewone bron voor onze middeleeuwsche geschiedenis, een groote inval der Noren heeft plaats gehad. Bij deze algemeene aanduiding zonder nadere gegevens uit andere bronnen, is natuurlijk de zaak zelve niet verder te controleeren maar evenmin onmogelijk te achten. Onwaarschijnlijk is het verhaal op zich zelf in geenen deele, vooral wanneer wij letten op het feit, dat werkelijk — zooals in het verhaal wordt aangeduid — een Christelijke prediking als die van Jeroen onder de nog zeer onvolmaakt bekeerde bewoners dezer streken uit het midden der 9de eeuw blijkens enkele van elders bekende gegevens niet onnoodig scheen. Ook het verhaal van de martelingen, den prediker aangedaan, en van de pogingen der Noren

om hem te dwingen zijn geloof te verloochenen en het hunne te verkondigen, is volstrekt niet onwaarschijnlijk te noemen, Ik zou dus geneigd zijn het feit der marteling als historisch aan te nemen, ook al schijnt het tot in bijzonderheden omstandige verhaal daarvan met zijne met bijbelteksten doorweven gesprekken tusschen Jeroen en den Noorschen aanvoerder volgens middeleeuwsche gewoonte rhetorisch opgesierd door den geleerden monnik, die het waarschijnlijk met behulp van de te Egmond levende en misschien reeds in de martelaarsboeken aldaar in geschrift bestaande overlevering samenstelde.

De tweede voor historisch onderzoek vatbare kwestie is gelegen in de bepaling van den tijd der „elevatio”, d.i. der ontdekking en wegvoering van het gebeente van den Heilige. De wondervolle inkleeding van het verhaal van wat er met den Noordwijkschen boer Nothbodo (Nochbode) en zijn paarden gebeurde blijft natuurlijk voor rekening van de overlevering, waaruit, naar ons vermoeden, Fredericus ook dit verhaal opteekende. Dat is weder een zaak van geloof meer dan van wetenschap. Maar de datum van het gebeurde is voor wetenschappelijk onderzoek vatbaar. Hier nu stuiten wij op een moeilijkheid, waarin de mededeelingen der levens ons brengen.

Bij Opmeer, in het oude Egmonder leven, wordt de naam van den Utrechtsehe bisschop, onder wiens bestuur de ontdekking van het gebeente plaats had, niet genoemd. Het oude leven te Egmond zeide dus

blijkbaar niet anders dan wat Opmeer geeft, nl. dat de vinders van het gebeente „fideles legatos Episcopo derigunt , ad cuius diocesim locus ipse pertinet.” Een zonderlinge uitdrukking, daar er toch van geen anderen bisschop dan dien van Utrecht sprake kan zijn. De uitdrukking wijst er misschien op, dat de legende oorspronkelijk niet te Egmond of Noordwijk maar buiten de diocees Utrecht, evenals die van St. Adalbert, b.v. in het met Egmond zoo nauw verbonden en op de Egmonder geschiedschrijving zulk een belangrijken invloed hebbende klooster Metlach bij Trier zal zijn opgeteekend, hetgeen dan in den tijd van aartbisschop Egbert van Trier, dus op het einde der 10de eeuw zou geschied moeten zijn. De beide legenden behooren bij elkander, wat uit de in het verhaal van St. Jeroen uitgedrukte begeerte van den Heilige om bij St. Adalbert te Egmond bijgezet te worden duidelijk is en ook eenigen steun ontvangt uit het opnemen der beide levens te Egmond in één handschrift. Maar dit kan niet anders dan eene onderstelling blijven, daar wij ten opzichte van het leven van St. Jeroen geen zoo stellig bericht omtrent de herkomst bezitten als met dat van St. Adalbert het geval is.

Joannes a Leydis voegt tusschen de woorden „legatos” en „episcopo” (op eigen gezag) de woorden „sancto Baldrico Traectensi” in, wat zou wijzen op den tijd van diens bestuur (917 — 976). Maar behalve hem noemt Opmeer als deelhebber aan de overbrenging „Theodericus,

qui locupletis possessionis patrum haeres atque eorum comitivae dignitatie successor, dives gazarum nec minus bonarum virtutum tunc temporis pollebat". Zij beiden zouden het gebeente naar Egmond hebben laten brengen. Eén handschrift plaatst in de „glosa" achter 's graven naam het volgende : „qui fuit secundus comes Hollandie et pater eius vocabatur etiam Theodoricus, qui obiit anno domini 900 pridie nonas Augusti. Iste autem Theodoricus comes secundus obiit anno domini 988 2°. nonas Maii et regnavit cum patre suo 123 annis". Bedoeld is dus wel Dirk II (circa 938 tot 988), de groote begunstiger van Egmond, de vader van bovengenoemden aartsbisschop Egbert van Trier. De gebeurtenis moet dus volgens deze gegevens geplaatst worden tusschen circa 938 en 976. Zij wordt nog nader aangewezen door de mededeeling bij Opmeer, dat Nothbodo's eerste visioen plaats had „tempore quo totius Galliae principatus monarchiam Deo constituyente obtinuit Otto ad corrigendam pravitatem malefactorum strennuus, ad corroborandam divini cultus sanctimoniam omni seculo predicandus" — eene lofuiting, zoo uitbundig in den mond van een monnik uit Trier, die Egbert, Otto's trouwe kanselier, goed kende, die uitstekend zou passen op het jaar 973, toen Otto 11 bij den dood zijns vaders alleen keizer werd, „totius Galliae princeipatus monarchiam obtinuit". Maar eene andere „glosa" in hetzelfde handschrift voegt achter Otto : „videlicet primus, qui regnavit annis XII et accepit regnum anno Domini 955 tempore Johannes XII papae" —

een opgave, waarvan het jaartal niet met de feiten strookt, want Otto 1 werd keizer in 962, welk jaartal ook wordt aangewezen door de XII van zijn keizerschap. Met allen eerbied voor den glossator en zijne meening, waarvan ik niet weet waarop zij berust, zou ik eerder aan 973 en aan Otto 11 denken, maar het verschil is niet groot.

Omtrent den tijd van het vinden van het hoofd, dat men voor dat van St. Jeroen hield, erkennen de berichtgevers eenstemmig, dat zij dien niet kennen. Zij vermelden alleen, dat het gebeurd is bij het graven in de fundamenten van een altaar (van sint Jeroen) in eene kerk te Noordwijk. De plaats, waar het gevonden is, is dus aangewezen, maar van den tijd is niets bekend, behalve dat het moet gebeurd zijn bij den bouw eener kerk te Noordwijk, maar vóór den bouw der de in 15de eeuw bestaande kerk, die immers volgens deskundigen ter plaatse uit den tijd circa 1300 is en werd gebouwd uit de bijdragen der zeevaarders en der na het vinden van het hoofd ter bedevaart opkomende geloovigen : „oblatis est quibus praesens fabrica facta adiunctis gaxis a natis saepe tributis.” Ofschoon de bedevaart eerst bij bul van bisschop Sweder van Utrecht in 1429 officieel is geregeld, is het zeker, dat Noordwijk reeds van te voren eene veelbezochte bedevaartplaats was en dus dat de kerk uit oudere bijdragen is gebouwd.

Nu weten wij, dat in 1303 bisschop Gwy van Utrecht den bouw eener nieuwe kerk te Noordwijk vergunde en dat ook in de eerste jaren (1308 en 1311) kapellen in die kerk werden gesticht. Melis Stoke, een tijdgenoot, vermeldt wel niet, dat het hoofd te Noordwijk was, maar het was ook niet strikt noodig, dat hij dit opmerkte bij de vermelding, dat het gebeente door Dirk II was overgebracht naar Egmond. Wij mogen dus aannemen, dat het verhaal der ontdekking van het hoofd — het begin immers van het opgaan der bedevaartgangers naar Noordwijk — reeds in 1303 geruimen tijd' oud was.

Het in substantie in den vorm, waarin wij het thans bezitten, in het begin der 13de eeuw samengestelde handschrift der Egmonder annalen maakt van deze zaak geen melding, hoewel zij een te Egmond bijzonder ver eerden Heilige gold ; wij mogen dus wel onderstellen, dat het toen te Egmond niet bekend was.

Het vinden van het hoofd staat ook niet opgeteekend in het oude leven van St. Jeroen, dat Opmeer kende en dat, een Egmonder leven was. Wij mogen dus onderstellen, dat het feit nà die opteekening der annalen van Egmond in de 13de eeuw zal zijn voorgevallen.

Onlangs echter werd in de oude kerk te Noordwijk, bij welker restauratie een paar jaren geleden niets bijzonders ontdekt was, terwijl blijkbaar sedert de 16de eeuw vrij wat wijziging in den toestand van de grafkelders was aangebracht, een verrassende vondst ge-

daan. Men vond ¹⁾ op de plaats, waar men het priester-altaar heeft te zoeken diep in het zand een zeer oud doodshoofd, waarvan de benedenkaak geheel en de bovenkaak behalve een paar tanden en kiezen ontbraken. Nu ontbreekt aan het in de Roomsche kerk aldaar bewaarde gebeente het hoofd, maar een onderkaak is aanwezig. Het zou dus kunnen zijn, dat men hier met het hoofd van St. Jeroen te doen heeft, en het zou aan te bevelen zijn de onderkaak aan het hoofd te passen om te zien, of dit werkelijk daarbij zou behooren en er in den Hervormingstijd af heeft kunnen geraken. In 1568 bewaarde men, zooals boven gebleken is, het hoofd nog in de kerk zelve.

De vinders, bevoegde personen, hebben het hoofd na onderzoek door een geneesheer geborgen in een door hen uit fragmenten rooden hardsteen van het oude altaar, die zij daarboven hadden gevonden, gemaakt putje en het zorgvuldig weder begraven vlak voor de fondamenten van dat altaar, waaronder het hoofd gevonden was.

Of het gevonden hoofd werkelijk dat van St. Jeroen was, is wederom eene zaak van geloof, niet van wetenschap, evenals dit voor het gebeente moet gelden. Zeker is alleen, dat men het er te Noordwijk voor hield, gelijk men te Egmond het daar bewaarde' gebeente als vol-

¹⁾ Zie de Noordwijker 6 Febr. 1909, artikel van J. Kloos.

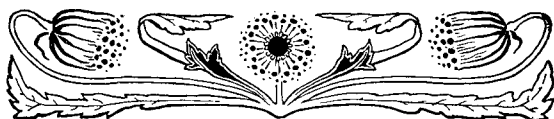
komen authentiek beschouwde. Zeker is ook wel, dat het thans te Noordwijk berustende gebeente uit de Egmonder reliekenverzameling afkomstig is, nadat het drie eeuwen te Haarlem was bewaard. Zeker is ook, dat nog thans jaar op jaar in de maand Augustus een talrijke menigte geloovig komt bidden bij de in de nieuwe Noordwijksche kerk verzamelde overblijfselen en onder leiding der priesters deelneemt aan den optocht naar de plaats, die men houdt voor de plaats der marteling. Zij kunnen daarmede voortgaan zonder al te zeer bevreesd te zijn, dat het wetenschappelijk historisch onderzoek het geloof aan het bestaan ten minste van den vereerden Heilige ten eenenmale zal kunnen omverwerpen.

Het onderzoek heeft ons geleerd, dat wat ons omtrent St. Jeroen en zijn gebeente bekend is, berust op wat de Egmonder monnik Fredericus ons in het begin der 12de eeuw op middeleeuwschen trant verhaalt van de toen te Egmond levende overlevering en verder op wat latere berichtgevers uit de 15de eeuw ons vertellen omtrent het vinden van des Heiligen hoofd en omtrent de wondervolle genezingen, die door het geloof aan des Heiligen tusschenkomst waren tot stand gebracht. Wij zagen, dat de bij Fredericus opgeteekende berichten niet strijdig zijn met wat wij van elders weten omtrent historische toestanden en personen, die hij noemt of aanduidt, terwijl ook het verhaal der lateren omtrent

het vinden van het hoofd wel in het kader der van elders bekende feiten kan passen.

Waarom zouden wij dan weigeren geloof te slaan aan de juistheid op de hoofdpunten der overlevering? Men kan toch in ernst niet onderstellen, dat de ijverige Fredericus den geheelen St. Jeroen zou hebben uitgedacht met alles, wat hij daarvan vertelt! Dat hij de lotgevallen van den Heilige in zijn met bijbelteksten en gesprekken doorweven verhaal heeft opgesierd, lijdt geen twijfel voor ieder, die weet, hoe de Middeleeuwsche auteurs van stichtelijke literatuur werken; wàt hij er heeft bijgevoegd en wàt de overlevering, waarover hij beschikken kon, bevatte, is ons niet bekend. Maar dit laatste mag ons niet verleiden om zijne geheele overlevering als verdicht op zijde te schuiven, al bezitten wij eerst een optekening daarvan, die voor de hoofdzaak bijna drie eeuwen, voor het verdere ruim anderhalve eeuw jonger is dan de gebeurtenissen zelve, waarover zij handelt. Men vergete niet, dat in een afgelegen streek, die pas zich aan de barbaarschheid der Norentijden had ontworsteld en waar de eerste kroniekmatige aantekeningen van het eenige klooster — de eenige kweekplaats van geleerde kennis, die er aanwezig was — eerst in de 11de eeuw schroomvallig beginnen, eene overlevering omtrent dergelijke zaken moeilijk schriftelijke sporen kan hebben nagelaten, tenzij in de martelaarsboeken van dat klooster, die wij dan ook als de vermoedelijke bron van Fredericus' verhaal hebben te beschouwen.

Laat ons niet te gering denken van de beteekenis der overlevering in zulke tijden. Maar laat ons tevens erkennen, dat die overlevering alleen wat hare historische kern aangaat vatbaar is voor wetenschappelijk historisch onderzoek; wat het vroom geloof daaraan toevoegde, blijve voor rekening van dat geloof en worde als zoodanig geëerbiedigd ook door hen, die zelf dat geloof niet deelen.

Varia.

L'amour s'en va", was een verzuchting die ik een tijdje geleden las, doch als men „l'amour" opvat in de beteekenis die men er — ten onrechte — op de eerste plaats aan geeft, dan behoeft men zich daarover, althans bij ons te lande, waarlijk nog niet naar te maken! Met recht zou men evenwel kunnen méditeeren: La promenade s'en va; nu de menschheid, vooral ten onzent, door eene snelheidsmanie is aangeprepen, wandelt men niet meer door onze schoone landouwen, meestal overhuifd door prachtige wolkenvelden, maar men raast fietsende, motorkarrende of autoënde — ongere gedachtenis! — over de wegen zonder de schoonheden van ons schilderachtig land te genieten!

Doch laten wij nu eens het anachronisme begaan van te *wandelen*, in noordelijke richting uit de kom der gemeente Lisse, dat door uiterlijke welvaart, een groot aantal betrekkelijk weelderige gebouwen, in de laatste jaren verrezen, de heilrijkheid verkondigt van de bolbloemen-cultuur, waaraan die welvaart te danken is.

(Zij spreekt ook uit het verhoogde levenspeil, in kleedij, enz, van de landelijke bevolking in de „bollenstreek”, waar men grootendeels — woeste gronden heeft omgetooverd in Flora's paradijs).

Is men de vrij wel aaneengesloten rijen huizen aan den straatweg voorbijgewandeld, de voorposten van Lisse in de richting van Hillegom gepasseerd, dan bemerkt degene die de streek van vroeger kent, weldra eene buitengewone terreinverandering, doordat de schilderachtige wildernis, uit binnenduinen, hoog-geboomte en kreupelhout bestaande, die voorheen een deel uitmaakte van het uitgestrekte buitengoed Veenenburg, ook al grootendeels in „bollenland”, met breede vaarsloten doorsneden, is herschapen, in een spanne tijds als het ware!

Het landelijk schoon, de afwisseling in het landschap, hebben er, helaas! niet bij gewonnen, maar hoevele bezige handen vinden thans werk en daardoor een boterham --- met wel iets erop ook — op de plek waar men voorheen slechts konijntjes kon zien minnekoozen en rondhuppelen in de avondschemering, eenige haasjes gastvrijheid genoten en zelfs logés konden vragen, want er was ruimte in overvloed en een wel voorziene provisiekamer maar alleen voor die dieren.

De naam van de nog mooi in het geboomte gelegen buitenplaats *Wildlust*, die wij weldra passeeren is nog eene herinnering die past in het idyllisch tafreel van zooeven, maar thans een anachronisme, want het wild is verdwenen.

Vlak hierbij is het uitlokkend gelegen moderne koffië-

huis *De nachtegaal*, een naam oorspronkelijk gegeven aan eene zeer oude boerderij die, hier in de nabijheid, aan de overzijde van den weg gelegen was en die plaats heeft moeten maken voor modernen bouw en de nieuwe cultuur. Toen was die naam een stille hulde aan dien edelman onder de vogelen des hemels, die met zijn aristocratischen, sérénen zang, zulk een heerlijken luister bijzet aan plechtige voorjaarsnachten, maar dit koor van gevederde minnezangers is met het woud van Veenenburg voorgoed verdwenen.

Dan volgt spoedig de kunstzandsteenfabriek *Arnoud*, evenals de jonge Nachtegaal slechts enkele jaren geleden verrezen, op een deel van het oude — toch niet zeer oude — „Veenenburg”, waarvan, even voorbij die fabriek, nog slechts eenige zandheuveld, met boomen en struweel begroeid, hier aan den straatweg over zijn.

Tegenover dit schilderachtig brokje onvervalscht natuurwoud (waarvan de dagen geteld zijn, want „Arnoud” en de groote steden zullen ook spoedig deze heuvelen verslinden) ligt eene, door boomen omzoomde, oude boerderij, het einddoel van onzen tocht.

Als men goed uitkijkt, ontwaart men in den verweerden voorgevel van het hoofdgebouw een steen met een geheimzinnig, inschrift, voor eene boerenhoeve zeer ongewoon, in het latijn, luidende:

TV NE CÆDE MALIS.

Men ziet: het is een „Chronicum”, waarvan de be-

teekenis is *Wijk niet* voor *het* kwade (of: voor rampen) dat het jaartal 1655 aangeeft.

De bewoners der boerderij, eenvoudige plattelandici, kunnen niet medewerken tot oplossing van de puzzle: welke toespeling er schuilt achter *dit* zonderlinge opschrift in eenø hoeve.

De boerderij is sedert vele jaren in het bezit der famielje van den tegenwoordigen bewoner, aankloppen bij een meer geletterden voorbezitter gaat dus niet.

Wij staan dus voor een raadsel, want aan te nemen dat de oorspronkelijke eigenaar alleen de bedoeling zou gehad hebben in het bijzonder zijn latijn-sprekende medestervelingen, met Virgilius, aan te manen niet te versagen, is toch wel wat ongerijmd!

Wie er lust en tijd voor heeft, kan hier aan het conjecturen maken gaan ; doch indien een der lezers inlichtingen mocht kunnen geven, zal hij zich daarmee wel zoo verdienstelijk maken. Vroegere plaatsbeschrijvingen maken geen melding van de zaak, voor zoover mij bekend is.

Leiden, Juni 1909.

J. B. VAN LOENEN.

Naschrift.

In dit Veenenburger stukje oerwoud stond, nabij den straatweg, een gedenkteeken, ter herinnering aan een Nimrodszoon die bij een jachtpartij verongelukt is.

Het is verdwenen bij de nieuwe bestemming aan het terrein gege ven.

Het oudste Reglement van het oudste Hofje binnen Leiden.

**Reglement voor de Conventualen van het
Jeruzalem% Hof op de Cellebroersgracht (thans
Kaiserstraat), gesticht door Wouter Comans
IJsbrantsz in den jare 1467.**

Item dit syn die ordinacien en privilegien van den
huyse iherusalem so dat die huyssitte meesteren gheor-
dineert hebben na die uterste wille van wouter ijsbrantsz.

Item In den eersten So sal een ieghelic van die
derthien arme mänen weten alst god belieft dat sy
offlivich worden al dat geen dat sy achter laten van
gelt of guet al dat geen dat hem toebehoort dat sellen
si dan int hugs laten sonder enich aenseggen van enigen
erfgenamen mer si sellen dat dan te voerschijn brenghen
als sy best moghen tot behoef van den armen of tot
ofcorting van der aelmissen die sy ontfangen hebben.

Behoudelick ist saeck dat die man een wijf hevet die sal haer helft van den guede houden en sal rechtvaerdich deelen en te voerschijn brenghen als si voer god en voer syn ziele betalen wil.

Item nyemant die in dit huys woont en sellen bij den huyse om haer broot gaen te bijdden.

Item nyemant die in dit voersz. huys woont en sellen nyemant geen bezeghelde briefe gheven van enighen goeden of testamenté of sculden. Mer of dat so gheviel dat sy enigh kinder hadden so sullen haar kinder haers moeders erve gheven eer si int huys comen moghen.

Item des vrydaechs sal een yeghelick van diederthien armen manen voer die confiteor in die Capelle wesen om die misse devotelick te horen voer wouter ijsbrantz sonder enich onscult te doen. Ten ware dat si sieck ware dat si niet comen en mochten op verboornis van drie daghen haer bier of ene halven stuver daer voer alsoe dick als si dat versuymen.

Item een yegelijck sel hem wachte hetsy man of wijf die op tē hof wonen voer kiven of onruste te maken op verboornis haer camer of na dat die saeck gheleghen is op een weeck op twee of drie haer bier te onthouden. En ist saeck dat yemat wat onghelijcs ghedaen wort die sal comen totte huyssitten meesters of tot die tussienres en ghevent hem te kennen sonder enich kiven.

Item so wie op desen voersz hof te ihrlm coomt om te woonen die en sal daer niet weder of moghen trecken of ruymen van weelicheit of armoede ten sy dat die huyssitten meestern mit di6 toesyers vernoecht en te vreden ghestelt sijn.

Item nyemant di6 in desen hof voirsz wonen wil die en sal niet van huys reysen daer hi om intē huys soude vernachten moeten ten si bi oorlof van dē huys-sitmeesteren of die toesyers op te verbuerē drie daghen haer bier na dat si thuys ghecomeen sijn. Voert so langhe als sy van huys sijn so sal haer bier in die tonne bliven en sy en sullen oick niet eysschen. Ende mede toe sien dat des vrydaechs misse niet verbuert en wort.

Item nyemant en sal in den hof bleecken dan di6 in den hof wonen en oick niet dan haer selfs clederen.

Item voert en sal nyemāt regen water vergaderen van die goot van der capelle dan di6 coster of die costerynne of ten sy by oorloff van dē coster dat hijr geen doen en hevet. 1st saeck dat daer yemant over doet dat is op correxī.

Item een yeghelic sal hem wachten dat hi geen vuyl water vaselt water visch water om dat die goot niet en soude verstoppen die goot di6 binnen den hof staat op correxī wie hier tegens doet.

Item daer en sal van vreemden luyden binnen den hof geen linnen clederen bi die put moghen uitslaen of wasschen of wringhen.

Item een yegelick sal sijn straet schoon makē dat daer geen gras op en wast.

Item die coster is verbonden alle daghe misse te dienen.

Item die coster is sculdieh alle daghen te tappē elck een pijnte biers van die twaelf arme mannen omtrent die middach so veer als sy dat niet verbuert en hebben.

Item des morghens so en sal men die poort niet open doen voer dat in die kerck gheluyt is, mer ist saeck dat yemant die eleyen doer uitghegaen is om syn broot te winnen so en is die coster niet verbonden om in te laten hi en wil.

Item des so sal die coster te wijnter des avonts die poorte slugten te ses uren. Ende tusschen die wijnter en die somer een ure na die sonne onder ghegaen is. En des somers salt te negen uren ghesloten wesen. En so wie dan uiten huys sonder oerlof blijft die sal verbueren drie daghe har bier.

Item voert so sal die coster des savonts die poorte mitter clappe sluyten en nyemant uit laten ten sij

noot of bij oirloff of die coster sal verbueren drie daghe
sijn bier ist saeck dat hi yemant uitlaet sonder oirloff,

Item die coster sal dair toesien datter nyemant binnen
den hof slapen en sal van vreemde gastē ten si ter
gueder manieren.

Item al dat van turf of van vleysche blijft als yemant
sterft in den hof dat sal hebben dieselfde die in die
camer mitter woon coomtt.

Copie van een M. S., berustende in het Archief van
genoemd Hof.

L P.

Noordwijks dichteres E. M. Post.

Over Noordwijks natuurschoon is reeds veel geschreven, zoowel op nuchteren als op gezwollen toon. Met een blik op de panorama's in de duinen noodigt Van der Valk in zijn „Noordwijksche Arkadia” (1748) zijn vrienden op een duintop, om daar „als adelaars by een te zitten” en den zanger, „als eene zwaan geboren” te hooren zingen over hetgeen zij daar rondom zich aanschouwen, en vangt dus aan:

„Italie boogt op zyn gezichten ;
Gansch Duitsland op zyn berg, en dal;
De Ryn op haren Waterval;
Maar wy, die geenzints voor hun zwichten,
En tusschen Noordwyks Dorpen staan.
Zien bier de halve werlds ronden.
Daar werpt de zee, uit diepe gronden,
Haar' Schelpen op den Oever aan.
De witte Golven, en 't geklater
Des Oceäans, kust hier het strand.
De Visschers komen hier aan land,
En brengen ons, uit 't zoute water

De zoeste visch! Hier kan men zelfs
 De grootste Schepen zien laveren,
 Die naar de Maas, en Texel keren.
 De held're zon aan 't blaauw gewelf,
 Schijnt hier voor ons gezicht geschapen." enz.

De dagbladpers der 19de eeuw heeft ongeveer nog dezelfde — en thans wel te rechtvaardigen — toon. Het „Rotterdamsch Nieuwsblad” van 27 Maart 1883, n°. 1535, wekt in een correspondentie uit Noordwijk zijn lezers op zich te begeven langs de rijk begroeide duinen naar den koepel van het vroegere „Vinkoveld”, — en roept uit: -- „Wat heerlijk gezicht, niet waar?” Komt, roep ik u toe, komt geniet met mij van dat heerlijk vergezicht, dat ge waar ook in ons land niet vindt. Langs met smaak aangelegde wegen gaan we nu naar de strandreep, waarover een flinke breede rijweg en voetpad eveneens met klinkers bestraat. Een klein eind zijn we de strandreep opgewandeld: daar ziet ge eenige hoogten aan uw rechterhand — aan de linkerzijde hebt ge natuurlijk de zee — op deze hoogten ziet ge twee hotels en een kurhuis in aanbouw; welk een prachtig gezicht! Vóór de zee; op haar te staren is genieten, die zee, die zooveel in haren schoot verborgen houdt; die zoo dikwijls de onbewuste oorzaak was van veler verdriet en lijden, die dan eens als 't ware uitnodigt tot spelevaren op de kabbelende golfjes, maar ook weldra weder ons verbaast door haar grootscheit en kracht, wanneer haar woedende golven de stranden beukt en der arme visschersvrouw het harte

ineen krimpt bij de gedachte, dat haar echtvriend mischien de prooi wordt van het woedend element! Het ondergaan der zon aan zee, — er is geen proza-mensch zoo koel, of dit gezicht moet hem tot verwondering dwingen. — Onvergelijkelijk schoon, niet af te malen, is dit tooneel.”

„Wendt ge uwen blik om, dan ziet ge den dorps-toren van Noordwijk-Binnen en het vriendelijk dorp in de verte — onmiddellijk vóór u wordt ge getroffen door ‘t geen daar uw oog ontmoet; ge weet niet of ge waakt of droomt; ben ik hier, kom ik u vragen, in het heerlijke Zwitserland of in onze blonde duinen, die, ja in hunne soort schoon zijn, doch waar ik nimmer ontmoette, wat ik hier voor mij zie !”

„Ieder die nog een weinig gevoel voor waarachtige poëzy met zich omdrasgt, die nog een open oog en een ontvankelijk gemoed heeft voor ‘t geen de rijke natuur aan haar vereerders te zien en te genieten geeft: — zie, die zal met mij zeggen, dat de Noordwijksche duinen te zien geven wat men elders te vergeefs zoekt. Deze combinatie van zee- en landgezichten is eenig.”

Hoe zacht modern-poëtisch worden Noordwijks duinen geschilderd in de 20ste eeuw! Tony de Ridder zegt o. a. in het weekblad „Buiten” van 8 October 1910: „Als de morgenzon zacht de duinen kust met zoeten, warmen geur, dan ligt er over de wazige heuvelen trillend-blauw licht en ze hebben zich feestelijk uitgedost in ijle zilverachtige gewaden, die ze om zich hebben geworpen,

opdat niet de felle zonnebrand hen zou schroeien te middag . . .”

Om de historie hare rechten te geven moet ook worden gewezen op een andere stem, de stem eener dichteres, die, nu ruim een eeuw geleden, in een toespraak tot „de Noordzee” een tegenovergestelden indruk van Noordwijks duinschoon openbaart. ‘t Zijn woorden van Elisabeth Maria Post te Noordwijk-Binnen :

„ Wat is dees oord toch woest en doodsch !
 ‘k Zie niets dan dorre duinen ;
 De zeeraaf zweeft er ginds en weêr,
 En giert op kaale kruinen.

De naakte duinhalm, ‘t laage mos,
 Is al het groeyend leven,
 Dat nog van werkende natuur
 Een denkbeeld hier kan geven.

De zee rolt ginds langs ‘t barre strand,
 Met donderende baren ;
 De wind doet loeyend wolken zand
 Voor scheemaende oogen waren.

Doch laat Natuur, zoo woest, zoo norsch,
 Geen zachtheid hier vertoonen ;
 Geen enkel boschjen groeyen doen,
 Noch zangertjes doen wonen;

Toch is dit doodsch verblijf mij lief,
 Meer lief dan andre streken;
 In deezen omtrek woont mijn vriend,
 Dien ‘k daaglijks hier kan spreken.

Wen 'k gindze steile duin beklim,
 Zie 'k van zijn dorp den toren;
 Die logge, breede klomp heeft thans
 Iets, dat mij kau bekoren.

'k Speur daar zijn woonplaats turende op:
 De landstreek lacht my tegen;
 Door hem heeft alles, wat ik zie,
 Een nieuwen glans verkregen.

Mijn vorschend oog vliegt langs de paân,
 Of 't hem ook aan ziet treden;
 Hoe hoorbaar bonst mijn vrolijk hart,
 Bij 't naadren van zijn schreden!

En ga ik dan, aan zijnen arm,
 Langs 't woeste strand der duinen,
 Dan wordt de zeeraaf nagtegaal,
 Het mosje een bloem der tuinen.

Door hem wordt ieder wereldoord
 Mij een woestijn of Eden;
 'k Verliet voor hem een rozenpad,
 Om distels door te treden. —"

Leefde deze zangeres nog in 1910, waarin voor het recht tot een zitplaats op „'t barre strand, waarlangs de zee met donderende baren rolt", een ongehoorde somme gelds wordt gegeven, zij zou eene door haar elders gebezigde gedachte, op dezen ongezonden toestand gewijzigd, aldus toepassen :

„Het zoete der natuur te smaken
 Voor 't offer van een zak met goud,
 Is prettig voor den man van zaken,
 Die slechts om 't offer 't duinhuis bouwt.
 Maar de genietster, oud of jong,
 Komt al dat zoet wat wrang ter tong."

Elisabeth Maria Post is geboren te Dordrecht op den 22sten November 1755. De vriend „voor wien zij een rozenpad verliet om distels door te treden,” was haar echtgenoot Justus Lodewijk Overdorp, van 1789 tot 1807 predikant der Ned. Gereformeerde gemeente te Noordwijk-Binnen. In de plaats van ds. Jan Scharp, die 1 Juni 1789 aldaar zijn afscheidsrede had gehouden om naar Rotterdam te vertrekken, was hij van Sassenheim beroepen en op den 30sten Augustus van datzelfde jaar, des voormiddags door prof. W. J. tē Water van Leyden, naar 2 Cor. 4 : 1 bevestigd als predikant te Noordwijk-Binnen, terwijl hij des namiddags zijn intreerede hield naar 2 Cor. 4: 5.

Van Ollefen en Bakker plaatsen onze dichteres in hun „Ned. Stad- en Dorp-beschrijver” dl. VII (1799) in de rij der „vermaarden mannen of vrouwen” aldus : „Noordwijk draagd voorts de roem van in haar midden te hebben wonen, de door haar Schriften en uitgegeeven Werken, zo zeer bekenden als beminden Schryveresse Mejuffrouw E. M. Post, die met den Predicant deezer Plaats Gehuwlgkt zynde, alhier haaren Letteroeffeningen, vooral in de Poëzy daaglyks voortzet, en waartoe de aangenaamheid deezer Plaats, haar, zo wy vertrouwen, niet weinig ten genoegen strekt.”

In 1788 is van hare hand „Het Land” in druk verschenen, terwijl in andere werken, als „Reinhard, of natuur en godsdienst,” „Voor eenzaamen,” „Mijne kinderlyke tranen ,” zij haren roem heeft gehandhaafd.

Ofschoon niet vrij van den supra-naturalistischen geest van haren tijd, kon zij meermalen aangename natuurlijke gedachten openbaren, waarvan de reeds geciteerde regelen een blijk geven.

Het kerkelijk archief te Noordwijk geeft geen bijzonderheden omtrent haar verbluf aldaar, doch uit de brieven van ds. Overdorp aan den heer van Noordwijk, die het recht van electie der predikanten bezat, kennen wij haar als een teedere vrouw met eene zwakke gezondheid.

Op den 9^{den} November 1797 werd haar man beroepen in de gemeente van Goes in Zeeland, welke beroeping hem zwaar op het harte woog door de vele hartelijke brieven uit deze stad, die hem tot opvolging van het beroep aandrongen, doch zijn band aan Noordwijk en de invloed der kerkelijke commissie tot behoud des leeraars, bestaande uit de heeren Jan van Struyk en Joseph de Veer, deden hem voor dat beroep bedanken, waardoor zij in Noordwijks gezonde luchtstreek haar huishoudelijke bezigheden en letterkundigen arbeid kon voortzetten.

In het begin des volgenden jaars werd zij door een ernstige ongesteldheid bezocht, uit welk tijdperk in het archief der heerlijkheid van hare hand nog een brief aanwezig is aan den heer van Noordwijk, Gerlach Jan Doys vander Does, die aldus luidt:

„Hoog WelGeboren Heer !

„Dat ik, zoowel als mijnen Echtgenoot, Hartelijk deele in Uw treffend verlies, en U al den troost toebid, welke

onzen schoonen Godsdienst, haar waare vereerders bij het afsterven van zalige vrienden, toezecht, zal zijn brief U reeds gezegt hebben ¹⁾. Het is niet over dit aandoenelijk onderwerp dat ik UH.W.Geb. wilde schrijven, geheel iets anders dringt mij hier toe : en wel, Uwe gegeven oräers omtrent het sluiten van Uw plaats ²⁾; daar dit voor mij, veel meer dan voor een der Noordwijkers, een al te wezendlijke vermindering van mijn geluk alhier is, — als ik zeker vertrouw dat UH.Geb. intentie kan weezen mij te bezorgen.

Verbeeld U, Heer van Noordwijk! dat mijne ongesteldheid mij een wandeling van eenig belang verbied — dat ik evenwel op de raad van mijne docters moet wandelen, al was het nog zoo weinig tevens. Met mijn stoeltje onder den arm beproef ik dit dikwils, en moet dikwils onder de eerste boom, binnen het Hek al rusten, — kan zelden verder koomen als de eerste vijver, — maar ga daarom, als ik even kan, een reis te meer, soms 2 a 3 maal 's daags. — Zal ik nu om die kleine nietsbeduidende, en dikwyls herhaalde wandeling, telkens de sleutel bij Struyk of Ouwehand ³⁾

¹⁾ Den 9den April 1798 was Herbcrtina van der Heim, de gade van den heer van Noordwijk, te 's Gravenhage overleden in den ouderdom van 67 jaren en twee maanden. Haar lijk werd bijgezet in den grafkelder van Dousa, in de Hervormde Kerk te Noordwijk-Binnen. ²⁾ Offem.

³⁾ Maarten van Struyk was de rentmeester van den heer van Noordwijk, en de timmerman Claas Ouwehand de opzichter van het landgoed Offem.

laaten haalen ? Welk een last voor hun en voor mij, die maar ~~eene~~ meid heb ! — liever gaf ik er de heele wandeling aan, en bleef in mijn nietig tuyntje zugten, — want alle genoegens die zoo omslagtig verkregen worden, hebben niets zoets voor vrienden der eenvoudigheid. Mijn verzoek is dus, Heer van Noordwijk ! dat ~~gij~~ mij toestaat een sleutel na de uwe, voor mij te ~~laaten~~ **maaken**, opdat ik onder het lommer uwer boomen verkwikking voor mijn hart, en gezondheid voor mijn ~~lighaam~~ **ligchaam** kan zoeken als voorheen. Ik twijfel geen ogenblik of — ~~mijne~~ **mijne** omstandigheden in ~~aanmer-~~ **aanmer-**king genomen — zult UH.Geb. mij dit geringe verzoek niet weigeren; te meer wijl het U geheel geen onaangenaamheid , maar eer nog eenig genoegens kan verschaffen, door het denkbeeld dat de ~~schoone~~ **schoone** natuur, welke op Uw Landgoed door U ongenooten verbloeit, — het geluk van een gevoelig hart vergroot.

Voor de andere dorpgenooten zegt dit verlies veel weniger. *Dijkenburg, Vinkeveld* en andere wandelplaatsen zijn hun open; had ik mijn vorige gezondheid en wandelkrachten, ik zou mij ook daarheen wenden en UHgeb. met deze brief niet lastig vallen, — maar het verlies hier van kost mij menige stille traan, en ik geloof zeker dat de Heer van Noordwijk niet zal willen medewerken, om mij dit ongeluk nog meer te doen gevoelen.

Mogt Duyndam mij hierop een halve regel antwoord of een mondelinge bootschap medebrengen, dat zou mij plaizir doen.

Naar veel complimenten, ook van Dominé, heb ik de eer mij met alle hoogachting te noemen

U.H.W.geb. Geh. Dw. Dienaresse

E. M. OVERDORP Geb. POST."

Noordwijk den 16 April 1798.

In een brief van ds. Overdorp aan den heer van Noordwijk van 28 Juni 1804, waarin hij zijnen elector aanbiedt een exemplaar van zijne „Verhandeling over Jes. VII” — als kleine proeve der eerstelingen zijner geliefkoosde studie — spreekt hij over den toestand zijner vrouw „die zedert een jaar ongunstiger is geweest.”

Blijkens een latere correspondentie heeft de dichteres in het koude getijde van 1806 op 1807 „een bittere winter doorgeworsteld ,” hetgeen haar echter niet had verhinderd in Februari 1807 bij Johannes Allart te Amsterdam een dichtbundel uit te geven, getiteld : „Ontwaakte Zanglust.”

Doch in haar locale positie stond een groote verandering te komen. Van Arnhem uit was zij in 1794 met haren echtvriend verbonden en naar Noordwijk gekomen, haar ernstig verlangen werd wederom: de Geldersche lucht, de Geldersche beemden, de Geldersche menschen, waaronder zij was gevormd!

Den 12^{den} April 1807 gaf ds. Overdorp aan zijn gemeente kennis dat hij door het Departementaal bestuur van Gelderland was gedispecteerd en den 6^{den} April een beroep had ontvangen van den kerkeraad te Epe. Dat

was een uitkomst voor de dichteres: een ademen op de 'Veluwe tot versterking van hare gezondheid!

Na een beraad van slechts acht dagen gaf Ds. Overdorp te kennen dat hij het beroep had aangenomen en veinsde ook niet zijnen elector van der Does te schrijven bij missive van 16 April 1807:

„Met aandoening moet ik Uw Hoog Wel Gebooren communiceeren, dat ik mij verpligt gevonden heb, de beroeping naar Epe, naa een bedaard overleg, aan te nemen, en dus ook van Uw Hoog Wel Gebooren mijn ontslag en een goed getuigenis te vragen; de groote meerderheid der roepende gemeente, de gezonde lucht, de goedkooper levenswijs en meerder tractement verpligten mij er toe, schoon ik de banden aan deze gemeente gevoel.”

Na op Zondag 24 Mei, des namiddags, met Pred. XII: 13 en 14 van zijne gemeente afscheid genomen te hebben, vertrok ds. Overdorp met zijn zwakke gade op Dinsdag d. a. v. metterwoon naar Gelderland.

Of de teedere dichteres in Epe's natuur hare volle gezondheid heeft wedergekregen, valt te betwijfelen. Uit latere correspondentie blijkt wel dat de weldadige invloed der Geldersche lucht haar „minder spanning en pijn” deed veroorzaken; dat zij daar dagelijks „wandelingjes” deed en rijtoertjes in „de koetskar”; dat zij — blijkens schrijven van 7 Dec. 1808 — in geen tien jaren zoo wél was geweest, doch — op den 3den Juli 1812 overleed zij in den ouderdom van ruim 56 jaren.

Noordwijk-Binnen, 19 October 1910. J. KLOOS.

Een liedje tegen de Minderbroeders.

In mijn „De opkomst van het protestantisme in eene Noordnederlandsche stad” heb ik herhaaldelijk melding gemaakt van het befaamde klooster der Minrebroeders buiten de Hoogewoerdspoort, van wier hulp de vroedschap zich herhaaldelijk bediende ter beteugeling der ketterij; desgelijks van de roderijkers, die vaak onder verdenking stonden van nieuwe denkbeelden aan te hangen; eindelijk van het jaar 1533, dat voor het land en voor onze stad desgelijks een jaar van groote armoede was en dus wel geschikt, om de propaganda van het anabaptisme te bevorderen, dat zich het volgend jaar met groote hevigheid vertoonen zou. Uit dit jaar nu dagteekent een liedje van de Leidsche roderijkers op de minorieten, door wier invloed aan de Leidsche kamer blijkbaar het spelen verboden was. Waarom? Dat meldt de historie niet, maar men mag gissen, dat zij van kettersche gevoelens verdacht werd. Ik vond

hot vers in een bundel liederen, op 't eind der eeuw verzameld en door leden der kamer op wedstrijden voorgedragen, in handschrift berustend op **het Leidsch** archief. Het staat in het tweede deel, blz. XVIII v. tot XIX v. en luidt aldus:

**Liedeken gemaect inden jare 1533
opt verbieden vande Camer van Retorica deur versouck
vande Minnebroeders.**

En wilt het u nyet belgen,
o, Elomme rethorica,
Dat wij retrosinsche ¹⁾ telgen
U nyet meer en volgen na.
Wij moeten u onberen,
Al sochten wij secours ²⁾
Aen onse leytsche heeren,
Maer dat beletten de minnebroers.

De schout was wel genegen,
Om te hooren een battement ³⁾,
Burgemeesters waren daertegen
Deur informatij al vant convent ⁴⁾:
Wilt ghij dit speelen hengen,
Wij bennen's in quaden belooft ⁵⁾,
Waarom so deden wij brengen
So grooten gelt ten hooft ⁶⁾.

De minnebroertgens zeyden
Altegen mijnheer de schout,
Laat dit volck weder scheyden,
Oft ons dingen die worden vernout ⁷⁾
Sij hebben groot abuysen ⁸⁾
Al van ons luyden verspreyt,
Dat wij den weduwen huysen
Deur eten met naersticheyt ⁹⁾.

Prince
 Dit is **ons** Excusatij
 Princesse **retorica**,
 Dat wij **tot**, deser spatij
IJ moeten blijven **absent**¹⁰⁾.
 Wij moeten voort passeeren
Tot daermen ons ontfangt,
 Oock vleesch en bloet verteeren.
 Hoewel **ons** nae u verlangt.
 Finis.
 De const **hmin** ick.

1) Of retorisijnsch, tot de retorica behoorend. 2) Hulp.
 3) Tooneelvertooning. 4) Hier spreekt de schout tot burge-
 meesters. 5) Dan verwachten wij daarvan weinig goeds.
 6) Lieten wij zooveel hoofdgeld opbrengen. 7) Komen in
 't gedrang. 8) Vergrijpen. 9) Eene toespeling op Matth.
 23 14. 10) Hier rijmt het vers niet.

L. KNAPPERT.

Uit de dagen van het beleg.

Op den 23sten Januari 1575 compareerde voor den Notaris Salomon Lenaerts v. d. Wuert „d'eersame ende zeer discrete Pieter Adriaensxn. van der Werff, Burgermeester der stadt Leyden,” om „ten versoucke van Pouwel Pouwels van Leymuyden jegenwoordelickon geapprehendeert up Schoonverdriet binnen der zelver stadt Leyden” onder eede te getuigen, „hoe dat hem kennelicken es dat in de eerste belegeringe der voorn. stadt Leyden den requirant hem vromelickon heeft gedragen ende hem up alle scharmutsingen voor zijne vijanden zoe vroom heeft geqneten als yemant in de stndt gedaan mach hebben, ende . . . dat den Requirant d'eerste in de schansse (die de vijanden buyten do Reynsburger poorte t'eynde die Steenstraete waren maeckende) geweest es.

Overigens verklaarde hij zich bereid dit ten allen tijde en voor ieder te bevestigen.

(Voor copie conform) Dr. GEYL.

Nntnrinnl Archief No. 4 minuut 23.

INHOUD.

Een woord vooraf.

Vereeniging „Oud-Leiden: Verslag over het jaar 1910. —
Statuten. — Bestuur. — Ledenlijst.

Korte kroniek van Leiden en Rijnland.

Inlichtingen omtrent enkele openbare inrichtingen en
besturen.

In Memoriam :

Mr. N i c o l a a s d e R i d d e r (met portret).

Pastoor B. C. van Straelen.

Dr. L. Punt (met *portret*).

Pieter Jacob Groen.

Mr. Cornelis Fook.

J. F. L. Rietdijk.

W. Kok.

C. J. Leendertz.

Kolonel Schumann.

Mr. Maurits Constantijn De Vries van
H e y s t (met portret).

Ds. J o h s. Drost.

Frederik Kaiser en de bouw der nieuwe Sterren-
wacht te Leiden (1860) (met vier *illustraties*),

d o o r Dr. H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN blz. 1-27

INHOUD.

Eene sollicitatie anno 1603 (met <i>illustratie</i>), door Dr. L. KNAPPERT	blz. 28—33
Bijdrage tot de kennis van het fabriekswezen en het maatschappelijk leven in het laatst der 18e eeuw, door L. P.	„ 34—36
Groote sterfte te Leiden in 1669, door Mr. Dr. J. C. OVERVOORDE	„ 37—42
De Ridderhofstad „den Tol” (met <i>twee illustra- ties</i>), door W. M. C. REGT	„ 43—68
De huishouding van het voormalige gast- en proveniershuis te Noordwijk-Binnen, door J. KLOOS	„ 69—75
Varia, door J. B. VAN LOENEN	76—82, 131—134
Carel Gabriël Cobet, door Dr. J. J. HARTMAN	„ 83—100
De Leidsche Schutterstukken, door Mr. Dr. J. C. OVERVOORDE	„ 101—105
Schilderijen in de wachtzaal der Schutters, door J. C. O.	„ 106—108
Sint Jeroen, door Dr. P. J. BLOK	„ 109—130
Het oudste Reglement van het Oudste Hofje binnen Leiden, door L. P.	„ 135—139
Noordwijks dichteres E. M. Post (met <i>illustratie</i>), door J. KLOOS	„ 140—150
Een liedje tegen de Minderbroeders, door Dr. L. KNAPPERT	„ 150—153
Uit de dagen van het beleg, door Dr. GEYL	„ 154
Rladvulling	„ 68